4446

జయంతి

4

సం. ౧ సం. ౪ ఫిబ్రవరి, ౧౯౫౯

ఈ సంచికలో

జయంతి

4

జయంతి తే సుకృతినో
రససిద్ధాః కవీశ్వరాః.

సంవత్సర చందా ౮-౦
విడిప్రతి ౬౫ న. పై.

సంపాదకీయము

మనదేశములోనికవతరించిన నూతన సాహిత్యములో పురాతన సాహిత్యములోవలెనే కొంత భాగము కృతకముగా నున్నదని తొలి సంచికలోని సంపాదకీయములో ఉద్ఘాటించియున్నాము. ఇచట దాని ప్రసక్తి కొంత చేయవలసి వచ్చినది. అప్పుడప్పుడు తెలుగుదేశాన కొన్నిసభలలో నూతన సారస్వతముపేర కొన్ని విపరీతోక్తులు ప్రచారితము లగుచున్నవి. క్రొత్త కవిత్వమన్న పేరు చాలును; దానికి పత్రికలు ప్రచారమిచ్చుచున్నవి. పురాతన కవితామార్గగాములు నూతన కవితా మార్గగాములను తిరస్కరించుటయు, వీరు మరల వారిని తిరస్కరించుటయు వివేకపథము కాక పోయినను మానవ సహజలక్షణముగా పరిగణించి సహింపబడవచ్చును. కాని ఆ రెండు మార్గముల యందును సమర్థులుకానివారు ఏ మార్గమునందును యథార్థమైన విశ్వాసములేనివారు, కీర్తి ప్రతిష్ఠల కొఱకు నేదో యొకమార్గ మవలంబించి రెండవ మార్గము నాడిపోసికొనుట వివేకులకు నర్థమగునట్టి విషయము కాదు.

జయంతి తొలిసంచికలోని సంపాదకీయము జాగ్రత్తగా చదివినవారికి జయంతి యొక మార్గ మును వెనుక వేసికొని వచ్చుచున్నదని యనుటకు వీలులేదు. ఇంతవరకు వెలువడిన జయంతి సంచిక లలో నూతన మార్గము మార్గము కాదని తత్సంపాదకుల యభిప్రాయమని చెప్పుటకు వీలులేదు. జయంతికి ప్రతిభ యెచ్చట నున్నను స్వీకార్యమే. ప్రతిభాహీనమైన శుష్కరచన సర్వథా తిరస్కార్యమే.

ఆ నడుమ మదరాసులో నొక సభా సందర్భమున కొందరు కవులు జయంతిని లక్ష్యముగా చేసి జయంతి నూతన మార్గమునకు వాడుక భాషకు విరోధియని ప్రసంగించినట్లు పత్రికా వార్తల వలన తెలియవచ్చినది. ఈ సందర్భములో ముఖ్యముగా మూడు విషయములు చెప్పవచ్చును. వారు చేసిన నిందలివి :

1. వాడుక భాష విజృంభించుచున్నది. దానికి జయంతి వ్యతిరేకి.
2. అర్థమయ్యేడు భాషలోననే వ్రాయవలయును.
3. క్రొత్త కవిత్వమే ఇంచుమించుగా కవిత్వమని చెప్పదగినది.

ఈ మూడు విషయములలోని తాత్పర్యమే ఆనాటి వక్తల యభిలషితముగా కనిపించుచున్నది. నేడు కవులుగా ప్రసిద్ధివడసిన చాలమంది పూర్వమార్గము ననుసరించి గ్రంథములు వ్రాసి కవుల మనిపించుకొన్నవారే. అందరికి నర్థము కావలయునని నినాదముసేయువారందరు ఈ జాతివారే. వారు కవులమన్న ప్రతిష్ఠ సంపాదించుకొనుటకు పూర్వమార్గము ననుసరించి కావ్యములు వ్రాసి కవులై ఆ కొంచెము ప్రతిష్ఠ నిలుపుకొనుటకు ప్రజానినాదములు స్వీకరించి యొక నాటక మాడు చున్నారు. వాడుకభాష కొఱకు ప్రచారము చేయువారనేకులు తమ గ్రంథములు వాడుక భాషలో వ్రాయలేదు. గ్రాంథికభాషలోనే వ్రాసిరి. గ్రాంథిక భాషలో ప్రసిద్ధులైనవారి యభిప్రాయములనే తమ కావ్యమునకు జోడించుకొనిరి. వారి అధ్యక్షతల క్రిందనే సభలు జరిపించుకొని పేరు గడించు కొనుటకు ప్రయత్నము చేసిరి. వారి కావ్యము లందర కర్థమగునా? అర్థమయ్యేడి కావ్యముల కభిప్రాయము లెందుకు? నేనిందులో ఈ క్రొత్త యర్థము బెట్టితిని. ఇందులోనీ విశేషార్థ మున్నది. ఇది తెలిసికొనుట కష్టము అని చెప్పుటయు, అట్టి యర్థములను జోడించుటచేత తాను గొప్ప కవినను కొనుటయు, అందర కర్థము కావలయునని ప్రజా నినాదములు పలుకుటయు, నివి యొకదాని కొకటి పొసగని విషయములుకదా! ఇట్లు ప్రచారము చేయుచున్న వారిలో నిజముగా కవిత్వము క్రొత్తమార్గమున వ్రాసినవాడు శ్రీశ్రీ యొక్కడే. తక్కినవారందరు చంపకములు, ఉత్పల

మాలలు, సీస పద్యములు, వచ్చెను, పోయెను, చూచుచున్నాడు, రామునకు మొదలైన వ్యాకరణ రూపములు చేతనైనన్ని సమాసములు మొదలైన హంగామాతో కవిత్వము వ్రాసినవారే. వారి కావ్యములలో సమృద్ధిగా సమాసములున్నవి. వారికి తెలిసినంత వరకు గ్రాంథిక రూపములనే వాడుటకు వారు ప్రయత్నము చేసిరి. ఇట్టివారు మన దేశమునందు పెక్కురు కలరు. వీరు వాడుక భాషా వాదుల మందురు. కవిత యందర కర్థము కావలయునందురు. ప్రపంచకమంతయు మారి పోవలె నందురు. వీరి యీ మాటలు ఎంతవరకు విశ్వాస్యములో తెలియదు. ప్రజలలో కొంత పలుకుబడియు పేరును చలామణితనమును సంపాదించు కొనుటకు ఇట్లగుచున్నారేమో యని వారి కావ్యములు చదివినవా రనుకొన వలసి వచ్చుచున్నది. ఇదియేమి ? వీరి కావ్యములు సంప్రదాయ మార్గమున నున్నవి. వీరికి కవులన్న ప్రతిష్ఠకూడ నా హేతువువలననే వచ్చినదేమో! వీరిట్లు మాటాడుదురేమి ? అని వారి కావ్యములు చదివినవారికి సందేహము కలుగక మానదు.

పద్యము వ్రాసినంతనే వాడుక భాషలో వ్రాయుట సంభవించుటలేదు. అంతటి నార్లవారి వాస్తవపు పద్యములుకూడ గ్రాంథిక భాషలోనే యున్నవని చెప్పవలయును. పాట వ్రాసినచో వాడుక భాషా రూపము లెక్కువ రావచ్చును కనుక నిట్టి వివక్ష చేసినచో బాగుగా నుండునేమో! పూర్వ చ్ఛందస్సులకు నియమిత భాషయును, పాటలకు వాడుక భాషయును, ఇట్టి వ్యవస్థ యేర్పడినచో అందరు నంగీకరించినచో ఈ రెండు మార్గములకు విరోధములేదు. విషయములను పరిస్థితులను కలగలిపి అవ్యవస్థితముగా మాటాడనక్కఱలేదు. వివిచ్యమానముగా నిదియిది ఇది యిది అని తొలుత నిరూపించుకొన వలయును. 'వస్తాడు, పోతాడు, ఏం, వచ్చావా, మరిగినే, అదేందిరా,' ఈ మొదలైనటువంటి రూపములు ఈ క్రొత్తభాషావేత్తలుకూడ పద్యములలోని కెక్కించినట్లు కనుపించలేదు.

ఇంతకు గ్రాంథిక వ్యావహారిక భాషారచనా మార్గములు సువ్యవస్థితము లింతవరకు కాలేదు. దీనికి కారణమేమియని ఊహించినచో వ్యావహారికభాషలో ప్రతిభావంతులైనవారు వ్రాసిన గ్రంథములు తగినన్ని లేకపోవుటయేమో యనిపించును.

మరియొక ప్రశ్న యున్నది. ఈ కొందరు 'అందరకు నర్థమగు భాషలో వ్రాయవలయును.' అన్న నినాదము పౌనఃపున్యముగా చేయుచున్నారుకదా? దాని తాత్పర్యమేమి? అని కొంత విచారించినచో నిట్లు పొడకట్టగలదు. పూర్వ గ్రంథములయందు కొన్ని కవిసమయములు కలవు. ఎంతకాదన్నను వర్ణాశ్రమాచార వ్యవస్థాశ్రయముగా తత్కావ్యములోని కల్పనాదులు కథలు నుండును. ఆధునికులు భిన్నమైన మనోమార్గము కలవారు. బాహాటముగా ఆ పూర్వసంప్రదాయములు కావని చెప్పుటకు బదులు అందర కర్థము కావలయునన్న యొక వ్యాజపుమాట మాటాడుచున్నారేమో! అనగా సంప్రదాయమైన దర్థము కాదని తదితరమైనది యర్థమగునని ప్రజలయందొక యభిప్రాయము కలిపించుటకు నిట్టి నినాదములు చేయుచున్నారేమో యనిపించును.

ఇదికాదు. కొద్దికొద్ది సమాసములైనను సామాన్యజనుల కర్థమగును. పద్యములో వ్యాకృత రూపములు లేనిచో పద్యమునకు పద్యత్వములేదు. మేమూ ఛందస్సులను స్వీకరించినను మేమును సమాసములు వాడినను మా కవిత్వమందర కర్థమగును అందురేమో? అన్నచో వారి గ్రంథములలో నుండి సామాన్యుల కర్థముకాని వందలాది స్థలములు చూపించవచ్చును.

'ప్రావృడంభోధరస్వామి' - ఇది యందర కర్థమగునా? అందర కర్థమగునట్లు కవిత్వము వ్రాయవలయునని. సభావేదికలనుండి యుపన్యాసములుచేయు అందరికవుల గ్రంథములలోను సామాన్యజనుల కర్థముకాని పద్యములు చూపించవచ్చును. వారొకవాదన చేయవచ్చును. అట్టిభాగములు లేవని మేమనముకాని మొత్తముమీద మా కవిత్వ మెక్కువ భాగము సర్వజనుల కర్థమగును. అని వారు వాదించవచ్చును. ఆట్లయినచో పలుగురాళ్ళనిపించుకొన్న పూర్వకావ్యములలోనుండి కూడ యందరకు నర్థమగు భాగములు తీసి చూపించవచ్చును. ఎక్కువ పూర్వకావ్యములలో నందర కర్థములగు భాగమే యెక్కువ. లేనిచో నా కావ్యము లిన్నాళ్ళు నిలువవు. ఐనచో లక్షణము సమానముగా నున్నపుడు భేద మెక్కడ నున్నది? భేద మిక్కడ నుండి యుండవలయును. ఎక్కడననగా అపూర్వకవులు తమ మార్గగాములు కవిత్వమందరకు నర్థము కావలయును, అట్లు వ్రాయవలయును అని వారనలేదు. వీరనుచున్నారు. ఇంతియే భేదముగా కనిపించుచున్నది. ఏల ననగా, ఈ క్రొత్తకవులకు వేరే కవిసమయములు కలవు, ముండ్లకిరీటము, ఇనుపబూట్లు, ఇనుపతెర, మొదలైన యెన్ని కవితాసమయములుకలవు వీరికి? ఇవి యందరి కర్థమగునా? క్రైస్తవమతము కొన్ని రాజకీయసిద్ధాంతములు; వానిలో నానిన మనస్సులకు మాత్రమే ఈ కవి సమయములు తెలియును. ఇంగ్లీషు భాషలోనున్న కొన్ని సంప్రదాయములు తెలియనిచో ఈ యాధునికుల కవి సమయములు తెలియవు, వీరి యూహాలు తెలియవు, వీరి కల్పనలు తెలియవు. అందరి కర్థము కావలయున్న శీర్షిక క్రిందికి వీరి కవిత్వమును రాదు. ఎవరిచ్చిరిరా నీకీ పెత్తన మనగా ఆమూల నుండగా నెత్తిన వేసికొంటినన్నట్లు అందరకు నర్థము కావలయునన్న నినాదముచేత వీరు సాధించ దగిన దేమియులేదు. తాము వ్రాసిన యొకటి రెండు గ్రంథముల వలన తమకు వచ్చిన కవులన్న ప్రతిష్ఠను పలుసభలకు పిలువబడి అమలులోనున్న కవులుగా పరిగణింపబడునట్లు చేయుటకొరకు ఈ నినాదములు పనికివచ్చును. విచారణా దక్షులకీ రహస్యము చాలయేండ్లుగా తెలియును. పత్రికలు వీరికి ప్రచారమిచ్చినను పత్రికలలో వీరి కనుకూలముగా వ్రాసి తమ యిండ్లలో తామును తమ స్నేహితులును మాట్లాడుకొనునప్పుడు యథార్థము వారును మాటాడుకొంచునే యుందురు. ఇది చూడుడు. వారి విశ్వాసమొకటి, వారు ప్రచారముచేయునది యొకటి. తాను విశ్వసించినది ప్రచారముచేయుట సత్పురుషలక్షణము. సారస్వతాభివృద్ధి హేతుకము. నిజమైన సంస్కృతికి దారి తీయునది. భావుకతను పెంపొందించును. ప్రతిభావంతులైన కవులు బయటికి వత్తురు. ఇది దేశాభ్యుదయ హేతువు.

ప్రణవస్వరము

తుమ్మలపల్లి రామలింగేశ్వరరావు

ఒక మహామృతవిస్ఫురదుత్సవంబు
కలుగుచున్నది గాలి యుగ్రస్వనాన—
తన్మహామాధురీజనితం బదేదొ
గాలితోవచ్చి చెవులలో కలవరించు.

వక్త యెవ్వడు? శ్రోత యెవ్వం డయారె?
ప్రాణి యేదేని యీ ప్రదేశాన కలదొ?
ఏ మహర్షి సందేశభాషామహంబొ
దూసికొనివచ్చు పిట్టలు కూసినట్లు.

ఆమ్రకిసలయంబు లంటనాకిన కోకిలము వనంబంత పంచమము నింపె
ప్రాభాతవికసితాబ్జాతకింజల్క మధుర షడ్జమము నింపె చిరుతభృంగి
సంధ్యాసమయముల సైకతంబులపైన సరళధ్వనుల నింపె సన్నయేరు
పర్వదినముల నుభయసంధ్యలను స్నిగ్ధనాదంబు చేసె సంద్రముల రాజు
నా శ్రవోరంధ్రములకు ననారతంబు మధురనాదప్రశస్తి సామాన్య మయ్యె
ఈ యలౌకికనాదం బదిట్లపూర్వ దివ్యలోకానుభూతి నందిచ్చు నాకు.

నేను ప్రబుద్ధమూర్తి నని నింగికి నిచ్చెన లల్లినాను, దే
శానికి నొజ్జబంతినని శాటి బిగించితి నింతదన్క— నా
మానస మీ యపూర్వరసమాధురి గుర్తిడలేకపోయె— ప్రా
ణానిలముల్ తపస్సమయనైశ్చలభావము పొందగల్గియున్.

దూరదూరాన స్నిగ్ధగంభీర మగుచు
సన్నిహితమైనకొలది ప్రశాంతమధుర
దివ్యనాదంబుగా నరుదెంచి వచ్చి
మామకీనాత్మజత్వమై మారిపోవు.

తెలిసికొన్నాను నూత్నసందేశ మిపుడు
ప్రాణ మగ్నిసంయోగమై పరిఢవిల్లె
బ్రహ్మదండషట్చక్రమార్గమున వచ్చి
మామకీననిత్యతపస్సమాధివేళ.

కేతవరపు రామకోటిశాస్త్రి విమర్శకులు-విమర్శనము

అసలు విమర్శకుని వ్యాపారమే సాహిత్య ప్రక్రియాంతస్సత్వసంబంధి తన తాత్పర్యమును వినియోగించి అధికారికముగా గ్రంథమును మీమాంస చేయుట. తాత్పర్య మనగా అభిప్రాయమని. అది ఊరక గాలిలో పుట్టదు. దానికొక సంప్రదాయ మున్నది. దాని అసలు తత్త్వమును దర్శించిన వివక్ష హేతువుగా తాత్పర్యము పుట్టును. వివక్షబుద్ధి నిష్ఠము. బుద్ధి వ్యక్తినిష్ఠము. వ్యక్తి దేశము కాలము చదువు వీని యొక్క సమష్టిస్వరూపము. దేశము కాలము ననుసరించి భిన్ననాగకరతలచేత పాలింపబడు గుణముకలది. ఏ నాగరకత అధికారము వహించునో అది ఆ దేశమును ఆ తన చదువు చదివించును. ఆ నాగరకత ఆ చదువు ఏతద్దేశ సంస్కృతీ సంప్రదాయానుగుణము కాకపోవుట కూడ ఉన్నది. ఆ నాగరకతలో ఆ కానిచదువు చదువుకొన్న సామాన్యులకా నాగరకత ఆ చదువు తమవి కాని పై మెరుగులన్న జ్ఞానసంపత్తి కుదురదు. కుదురక ఏతన్మార్గమున బుద్ధి ప్రసరించును. బుద్ధి ఆలోచనా పటువు. దాని ఆలోచన ఆ మార్గమును పట్టును. తాత్పర్యమేర్పడుట కాలోచనమూలము. తనకైనది కాని ఆలోచనాధ్వమున పుట్టిన తాత్పర్యమును తనదికాదు. అనగా అది తన సంప్రదాయము ననుసరించి వచ్చిన తాత్పర్యము కాదు. కాకపోయినను అది తాత్పర్యమే.

దేహమున కారోగ్యమెట్టిదో బుద్ధికి స్వతంత్రత యట్టిది. మర్యాదావధిభూతమైన బుద్ధి శక్తికి స్వతంత్రత యనిపేరు. అది యొక ధ్యేయము ననుసరించి సాగునది. తన సంస్కృతీ సంప్రదాయములను గర్భస్థములు చేసికొన్నది. బుద్ధి పరిణతికి చదివిన చదువు ఉపస్కారకము. కాని చదువు చదివినప్పుడు దాని పరిణతి యట్లే యుండును. సామాన్యముగా నట్లే యుండును. అట్లుగా ఐన బుద్ధి తాను చదువని చదువు తనదేదో యున్నట్లు తెలిసికొని దానివైపు చూడగా అది సవ్యముగా కనిపింపదు. పూర్తిగా అపసవ్యముగా కనిపింపదు. అట్లగుటకు హేతువు ప్రపంచకములోని అన్ని చదువుల అంతర్యమును జ్ఞానాభిముఖమై యుండుట. ఏతదభిముఖముగా సాగు నాంతర్య నిరూపకములు మార్గములుకూడ కొన్నికొన్ని భిన్నములు కాకుండుట. భిన్నములు కాని ఆయా మార్గము తెరుగుట తనవైనవాని దర్శనమున పుష్టిని గూర్చును. విమర్శన మన్నది విద్యాబుద్ధ్యభివృద్ధి నాశ్రయించి పెంపొందిన శక్తికార్యమగుట, స్వభావజన్యములును సుష్ఠుసూత్రస్వరూపములు కానివియును ఐన అభిప్రాయములును అభిరుచులును అస్పష్టముగా గల జనసామాన్యము మాటవంటిది కాదు. అట్టి సామాన్యులు సాంప్రదాయికమైన చదువు చదువుకొన్నను చదువుకొనకపోయినను నొకటే. అనగా ఏ చదువు చదువుకొన్నను బుద్ధి పరిణతమగుటయు అది యొక ధ్యేయము ననుసరించి సాగుటయు ముఖ్యము. అట్టిది స్వతంత్రబుద్ధి. అది తాను చూచు వస్తువును తానుగా చూచునది. చూచినదానిని సహేతుకముగా వ్యాఖ్యానించునది. ఆ వ్యాఖ్యానముతో నీవేకీభవించుట గాని ఏకీభవింపకపోవుట గాని వేరు విషయము. వ్యంగ్యము నాశ్రయించిన ధ్వని కావ్యాత్మయైనచో వ్యాఖ్యానాత్మకము మీమాంస విమర్శనము. ఏతద్వ్యాఖ్యానము స్వతంత్రబుద్ధియైనవాడు చేయగలిగినపని. ఏవం

విధమైన స్వతంత్ర బుద్ధులు వెనుకటి వ్యాసమున నా చెప్పిన నలుగురు.

సాహిత్యమన్నది సర్వమును విమర్శనయోగ్యము. విమర్శకులు తమ తాహతులనుబట్టి తమ యభిరుచినిబట్టి ఒకటి రెండు సాహిత్య ప్రక్రియల నెన్నుకొందురు. అందన్ని గ్రంథములును విమర్శన యోగ్యములు. మరియు నందు కొందరు తమ తాహతునుబట్టి తమ యభిరుచినిబట్టి ఒకటి రెండు గ్రంథములను గాని ఒకరిద్దరు కవులనుగాని విమర్శింతురు. దేశమున నిందరు కవులుండగా— ఇన్ని కావ్యములుండగా— నీవా వానినే పట్టుకొని యుందువేమి? అన్న ప్రశ్న నూహించువాడు వివేకము లేనివాడు. దేశమున నిందరుండగా ఆ పదిమందే యేల కవులు గావలయును? అందా ఒక్కడే యేల మహాకవి కావలయును? అన్న ప్రశ్న లెంత తెలివితక్కువతనమును స్పష్టము చేయునో ఆ పై యూహయు నట్టిదే— ఒక కవిని గూర్చి ఒక గ్రంథమునుగూర్చి అవిచార మూలక మనుకూలాభిప్రాయము గాని ప్రతికూలాభిప్రాయముగాని దురభిమానియైన మానిసి కుండును. అతడు విమర్శకుడు కాడు. ఏత దభిప్రాయము లవిచారమూలకములని ఎట్లుతెలియు ననగా వాని వ్యక్తీకరణ మార్గమునుబట్టి తెలియును. అందు సహేతుకము తదాంతర్యనిరూపణముగాని తద్వ్యాఖ్యానముగాని యుండదు. అందువల్లనే అవి అవిచారమూలకములు— ఒక కవికృతిని విమర్శించుటకు వేరొకడు కవియే కావలయును. 'కవిరేవ విజానాతి కవేః కావ్య పరిశ్రమమ్.' నిజము కాబోలు నన్నట్లున్న సిద్ధాంతమిది. ఆ సంస్కృతములో నున్నది మరొక పాదముతో కలసిన శ్లోకము. 'నహి వంధ్యా విజానాతి గుర్వీం ప్రసవవేదనామ్.' ఒక కవి ఒకకృతిని వ్రాయుట కెంతగా శ్రమించుననగా ఒక గర్భవతి బిడ్డను కనుటకు పడిన శ్రమ యంత. ఆ శ్రమ అట్టివాడైన మరొక కవికి తెలియును. అట్టిదైన మరొక తల్లికి తెలియును. ఇది నిజము. మరియు నిందొక చమత్కారమున్నది. ఒకర్తుక మూడు దినములు కష్టపడి అంగాంగములు కుదురుపడని ప్రాణవంతముగాని ఒక మొండెమును కన్నచో ఆమె అందుకుగాను పడిన శ్రమ ఆ మొండెమున కంగాంగములు కుదురుపరచి ప్రాణవంతము చేయజాలదు. అట్లే కవియును. కావ్యమును. కవి ఆ కావ్యమును వ్రాయుటకు పడిన శ్రమ విమర్శన కెక్కు విషయము కాదు. కవి కృతము కావ్యములోని అంతస్సత్వ నిరూపణానుగుణము వ్యాఖ్యానాత్మక మీమాంస విమర్శనముగాని మరొకటి కాదు. 'కవిరేవ విజానాతి కవేః కావ్యపరిశ్రమ' మన్నదానికి సరియైన యర్థము చెప్పినచో ప్రతి కవిమాత్రుడును తన వ్రాసినది బాగులేదన్న విమర్శకుల నుద్దేశించి చదువుట కది పనికిరాదు. కవిరేవ యనగా కావ్య నిర్మాణ కుశలుడని, వట్టి వర్ణనా నిపుణుడు కాడు. వస్తువుయొక్క ఆత్మధర్మతత్వ దర్శనము కలిమిని వర్ణన చేయువాడు. అనగా రసభావములను విమర్శించుకొని చేయువాడు. అనగా చర్వణాత్మయగు రసము ప్రతీయమానమగునట్లుగా సర్వమును నిర్వహించువాడు కవియన్నమాట. ఆ సర్వ నిర్వహణము జరుగుటకు బహుముఖ శిల్పమార్గములున్నవి. ఆయా శిల్పమార్గములద్వారా ప్రతీయమానమగుచున్న రసమును చర్వణముచేయువాడు కవిగాని కవియన్నమాట. అనగా విమర్శకుడు. ప్రతీయమానాధ్వ నిరూపణమే విమర్శనము చేయగలదు. రసభూముల పొలిమేరలుదాటి లోనికి ప్రవేశించినచో విమర్శనములేదు. ఏ తదధ్వమును సుష్ఠుగా నిర్మించుటే బహు పరిశ్రమతోకూడిన పని. దాని ననుగమించినపుడే రసభూములు. దానిని పట్టించుకొనకుండ ఇక్కడ శృంగారరసము రమణీయముగా నున్నది. ఇందు కరుణరసము చిప్పిలుచున్నది. హాస్యము జాలువారుచున్నది—ఇత్యాది శీర్షికలతోడి యుదాహరణములు చూచుకొను వానికి కవియొక్క కావ్యపరిశ్రమము తెలియదు.

తెలియనివాడు విమర్శకుడు కాడు—ఆ శ్లోకపాదార్థ మిట్టిది. ఇట్టి దనగా ఇట్లర్థము చెప్పవలయును. అపుడే దాని ప్రామాణ్యము. లేనిచో లేదు. లేదనగా నీవు నా వ్రాసిన సర్వమును గొప్పగానున్న దనుము: నేను నీ చేసిన సర్వమును మనోహరముగా నున్న దందునుగా సాగెడు వ్యాపారసరణి నాగరకతా భావము ప్రాణము పోసికొన్నట్లు. పరిమితమైన వైజ్ఞానిక జీవన మేతద్భావముతో విషమించుట మంచికి కాదు—విమర్శనము కృతిలోని గుణములను వెలికితీసి చూపవలయును గాని దోషములను గాదు. పరమశివుడు గరళమును కంఠమందె యదుము కొన్నాడు. చందిరునే నలుగురికి కలిపించునట్లు శిరమున ధరించినాడు. ఇదియు నిజము కాబోలు నన్నట్లుగా నున్నదే. దోషముల నెందుకు చూప రాదు? వాడు చేయవచ్చును గాని వీడు చూపింప రాదనుట యేమి? దోషములు ప్రతి కృతిలోను నుండును. దోషములు చేయని కవి యుండడు. అందువలన వానిని వ్రేలుపెట్టి చూపింపరాదు. గుణములేనా ప్రతి కృతిలోను నుండనివి? గుణము నాశ్రయించని కవియుండునా? గుణములు ప్రతి కృతిలోనుండును. దోషములుగూడనుండును. దోష ములు చూపింపరానిచో గుణములనుచూపింపరాదు. ఇక విమర్శనమేపుట్టదు. పుట్టకపోవుటకూడదు. పుట్టి తీరవలయును. చమత్కారాభిముఖముగా నున్నది. అసలువిషయమేమనగా గుణదోషములు రెండును చూపవలయునని. కొండొకచో దోషమంతగా గణ నీయముకాదని. కొండొకచో అన్నదాని యర్థము శివుని ప్రసక్తి తెచ్చుటలో నున్నది. క్షీరసాగర మథనము సమయమునగదా శివుడు గరళమును కంఠమునం దదుముకొన్నది? అమృత రసమును పొందుట నుద్దేశించి జరిగినదా సముద్ర మథనము. ఏతన్మథనము జరుగు కాలమున మధ్య మధ్య నందునుండి లోకోపకారకములైన బహువస్తువు లతోపాటు లోకాపకారియైన విషమును పుట్టినది. అసలు యత్న ముదాత్తమగుటను మధ్య వచ్చిన లోకాపకారి వస్తువును శివుడు లోకము మీదికి రానీయకుండ మ్రింగి ప్రధానమైన అమృతరసము మూర్తికట్టిన చంద్రుని ఎత్తి నెత్తిన పెట్టుకొని లోకమునకు చలువనుప్రసాదించినాడు. సముద్రము కావ్యము. అమృతరసము కావ్యరసము. ధన్వంత రేత్యాదులు కావ్యగతములైన బహు గుణములు. గరళము కావ్యగతము దోషము. అన్ని గుణము లతో శిల్పానేకమార్గాభిరామముగా కావ్యరసాభి ముఖమై వస్తువు క్రమముగా నిర్వహింపబడినపుడు ఎటనేని కించిద్దోషమున్నచో దానిని లోకులముం దుంచుటకంటె గణింపకుండుట మంచిది. కొం డొకచో ననగా నిట్టిది. కాని ప్రకృతకాలమున నీవా దోషమును గణింపక గుణబాహుళ్యము నాశ్రయించి రసాభిముఖముగా వ్యాఖ్యానాత్మ కము మీమాంస చేసినచో మరొకడు కేవల మా దోషలేశమునే ప్రదర్శించుట సంభవమగుట మూల ముగా గుణదోషములు రెండును విమర్శనమున వెలికి రావలసియేయున్నవి. దోషమేలేని కావ్య ముండునా? ఉండవచ్చును. గుణము లేనిదున్నట్లు. ఇది క్వాచిత్కము.

ఒక విమర్శకుడు నిరూపించిన గుణదోషములు మరొక విమర్శకునకు గూడ నట్లే కన్పించునా? కన్పించుటగాని కన్పింపకపోవుటగాని నిష్కర్షించు టకు వీలుకానిది. రెండును సంభవములు. కావ్యా త్మను దర్శించి నిష్కర్షించుకొన్న పద్ధతులనుబట్టి రెండును సంభవములు. రెండును సంభవము లన్నచో నందేది ప్రమాణము? ఇచట నొక విషయము చెప్పవలయును. ఒక ఫలానా కావ్యము నాకర్థమైనట్లే నీకు కాదు. నీకుకానట్లే మరొకనికి కాకుండదు. మన మన యనుభవసమర్థములైన హృదయముల పరిపక్వతను బట్టి, మన మన యాలోచనా పటువులైన బుద్ధుల పరిణతిని బట్టి కావ్యపరమార్థ మర్థమగుట యుండును. ఈ సర్వ సంభారముతో అందేది ప్రమాణమని ఆత్మసమాభావ పడునో అది ప్రమాణము. అదే ప్రమాణమని నీవు

స్థాపించుటకు దానిని కాదన్న వాని సిద్ధాంతమును నీ ఆలోచనఫలమైన తర్కముతో ఖండింపవలయును. ఆ నీ యాలోచన కావ్యపరమార్థ నిరూపణాత్మక ముగా నుండవలయును. కావ్యపరమార్థము ధ్వని గర్భము. ఈ ధ్వనిని కావ్యవిమర్శకులందరు నొకే విధముగా విందురా? అందరును నొకేవిధముగా వినకపోవుట యున్నది. భిన్న భిన్నములుగా విన్న వారు ఈ ఈ విషయములిందు ధ్వనించుచున్న వన్నవు దేది ప్రమాణము? అస లీ ధ్వనించుట లన్నింటిని కవి యుద్దేశించినాడా? ఉద్దేశించినవా డిన్నియు నుద్దేశించినాడనుట న్యాయమా? న్యాయాన్యాయముల విషయ మటుంచి ఒక విష యము మనవిచేయుదును. విమర్శకుడు కావ్యపర మార్థము ఫలానా అని ఈ యీ విషయములు ధ్వనించుచున్నవని చెప్పినపు డాయా విషయములా నిరూపిత కావ్యపరమార్థాభిముఖములై తదుత్కర్షా పాదకములై నపుడు కావ్యము వ్రాయునపుడు కవి వాని నుద్దేశించినాడనియే సిద్ధాంతము. ఇంకను కవి యుద్దేశింపనివానిని ధ్వనులని నీవుగా కల్పించు చున్నావన్నచో, తాను వాని నుద్దేశింపలేదని కవి గానివచ్చి నీతో చెప్పిపోయినట్లు ఋజువుచేయలేవు గదా? కనుక మన ముభయులము కావ్యపర మార్థముమీద నాధారపడవలసినవారమే యగు చున్నాము. బహుకాలము లందున్న విమర్శకులు కావ్యజగత్తును బహువిధ ధ్వన్యధ్వములను బట్టి వ్యాఖ్యానాత్మక మీమాంసచేయుట యున్నది. అనగా నా కావ్యమునందున్న వాక్సమూహము దాని సర్వార్థముతో కూడుకొనియున్నదన్నమాట. వాక్కు (శబ్దము) అర్థబోధన సమర్థము. ఏతదర్థ మును నియమించునది సంబద్ధత. సంబద్ధత యన్నది కావ్యపరమార్థ సంబంధి. కావ్యపరమార్థ మనగా అఖండార్థ ప్రతీతి. తత్ప్రతీతి ధ్వనిగర్భము. ధ్వని యనగా బహ్వర్థ ప్రతిపాదన సమర్థమైన వాక్కు నుండి తత్కావ్యపరమార్థ నిరూపణ సమర్థములు అర్థములు వాచ్యాతిశాయి రమణీయములై స్ఫురించుట. ఆ స్ఫురణము వర్ణమాదిగా రసాంతము వ్యాప్తము. అనగా వర్ణపదవాక్య సంఘటనము ద్వారా ధ్వని రసాభిముఖముగా సాగును. అనగా ధ్వనిగతి కవియన్నియు సహకారులు. ఏతద్వ్యాప్తి లక్షణము తెలియనివానికి కావ్యమునందలి అఖండార్థప్రతీతి కలుగదు. కలుగని విమర్శ కుడు కాడు.

కావ్యమునకును కవిజీవితమునకును తత్కాల సామాజిక వ్యవస్థకును సంబంధముండదా? ఉన్నచో విమర్శనమునం దవి చేరవా? పూర్తిగా సంబంధ ముండుననియు, అవి విమర్శనములో చేరుననియు చెప్పుట ఈ వ్యాసకర్త కిష్టము కాదు. కాదనగా తర్కసహము కాదన్నమాట. కవిజీవితముగాని, సామాజిక వ్యవస్థగాని కావ్యమునం దనివార్యము లన్నది సిద్ధాంతమన్నచో నాయావిషయములు చారి త్రకులకు సంబంధించినవిగాని విమర్శకులకు సంబం ధించినవికావు. కవిజీవిత విషయముగాని తత్కాల సామాజిక వ్యవస్థగాని కావ్యమునుండి మనము గ్రహించుట మన యూహమీద ఆధారపడినది. ఊహ యనగా ఔను కాదనుటకు వీలు చిక్కనిది. ఇట్లన్నచో నొక ప్రశ్న పుట్టును. నీవు ధ్వని యని చెప్పు సర్వవిషయము నీ యూహయే కదా? అచట నీ యూహ నిజమై మా యీ యూహ నిజముకాని దగునా? అని. ధ్వనివిషయమున నీవు చెప్పిన ట్లూహ మూలముగానున్నను అది కావ్య పరమార్థమున కుపస్కారముగా నిరూపింపబడి నపుడే ధ్వనియగుచున్నదని మనవి చేసుకొని యున్నాను. ఒక పరమార్థము నుద్దేశించి వ్రాయ బడినది కావ్యము. కవి తన జీవితచరిత్రను - తన సాంఘిక పరిస్థితులను తెలుపు నిమిత్తము కావ్యము వ్రాయడు. వ్రాసినచో నది కావ్యము కాదు. మరొకటి యేదో కావచ్చును. మరొకటి యేదో కాక కవితా సామగ్రీ సమగ్రములుగా చెప్పబడు గ్రంథములలోనే తత్కాల సంబంధి సాంఘికాచా రము లున్న ట్లుదాహరణములతో నిరూపణము

జరిగినదిగదా యన్నచో అందుకే మనవి చేసినాను పూర్తిగా సంబంధముండు ననుట యిష్టము కాని దని. ఏమనగా సాంఘికాచారముల నిరూపణము దానికది కావ్యపరమార్థము స్థాపించుటకు సమర్థము కానిది. కాని దాని కీ విమర్శనముతో సంబంధము పెట్టరాదు. "గోర్వెచ్చని చమురంటుకొనిరి మస్తకముల జలకమాడిరి నిశామిశితవారి" అన్న రామకృష్ణుని పద్యము నాటి పామరవనితల పర్వ దినములందలి యలంకరణమును యథాతథముగా చెప్పుచున్నదన్న దానితో నేను వివాదపడనుగాని ఆ చెప్పుట కావ్యవిమర్శనములో చేరదని మాత్రమే మనవి. ఏమనగా నాపద్యము వ్రాయుటలో రామ కృష్ణుని యుద్దేశ మా పామరవనితల నట్లు వర్ణింప వలయునని కాదు. నిగమశర్మ కాపుకోడలుతో లేచిపోవుట కనుకూలముగా ఊరు ఊరంతయు జాతరలో నిమగ్నమై యుండుటను కల్పించినాడు. కాపుసతిని నెత్తికొని పోవ నిందందు నెడరు వేచి యున్న నిగమశర్మ కా యెడరు నట్లుగా కల్పించి నాడు కవి. ఊరిలోని జనమంతయు జాతర వచ్చిన దన్న యుత్సాహముతో, జాతరలోని అద్భుతకృత్యములందు సక్తమనస్కులై యెవరును నిగమశర్మ కాపుకోడలు కలసిపోవుట గమనింప కుండుట నా కల్పన సాధించినది. కాపుకోడలును ఊరిలోనివారందరివలెనే జాతరలో నిమగ్నమై నట్లుగా నటునిటు తిరుగుచు ఎడరగుట తెలిసి నిగమశర్మతో కలిసిపోయినది. ఊరంతగా నన్యాసక్తమైయుండుటయే వారి పోవుటను గమనింపక పోవుటకు మూలము. ఈవిధముగా కథాత్మకు సంబంధించిన వ్యాఖ్యానమే విమర్శనముగాని మరొకటి గాదు. మరి యావిషయ మెట్లు చెప్ప వలయును? వినోదమునకుగా చెప్పవలయును. అనుబంధముగా చెప్పవలయును. అనుబంధమే గ్రంథము కాదుకదా! ఇట్లే కవి యభిరుచ్యాదులును. నైషధమునుబట్టి "మిరియంబుతోగూడ మేళ వించిన తేనెదోరంపులడ్వాలు" శ్రీనాథున కిష్టము లన్నచో "జంబీరరసముతో నూనియతో నావం బెట్టిన కిటి" మాంసముకూడ నాయన కత్యంత ప్రియమైనదని చెప్పవచ్చునుగూడ. ఇది విమర్శన పద్ధతి కాదు. ఇటువంటిదే కవికృతము కృతినుండి వాని బహుముఖ పాండిత్యము నిరూపించుట. "కర్కాటుడంటకోర్వక.." "మునుపే చంద్రబలంబు గల్గి..." ఇత్యాది పద్యములను ఆముక్తమాల్యద లోనివి పట్టుకొని రాయలవారు జ్యోతిషమునందు పండితులనిగాని, మరికొన్నింటిని బట్టుకొని— "ఆదినారాయణుండాయె నొక్కడ" "జని సాహస్ర బహుప్రయాణమగు" "వెలయించునట్టియొకమణి" ఇత్యాదులు— రాయలవారి ఛాందోగ్యనారాయణ మహోపనిషత్తులతోడి, గీతతోడి, బృహత్సంహిత హాలాస్యములతోడి పరిచయమును చెప్పుట వేదము వారు వ్రాసిన యర్థతాత్పర్యముల క్రిందిభాగము చదువుకొన్నట్లు స్థాపించునేగాని విమర్శనముగా నిలువద్రొక్కికొనలేదు. ఇంతకును చెప్పవచ్చిన దేమనగా కవిగారి తెలివితేటలుగాని, మరేవిగాని కావ్యపరమార్థముదృష్ట్యా వ్యాఖ్యానింపబడినపుడే విమర్శన మన్నది పుట్టును. నీ విమర్శనము విమర్శనముగా నిలువబడిన తరువాత తోచిన పెర విషయము లనుబంధముగా చెప్పుకొనవచ్చును. వినోదముగా చెప్పుకొనవచ్చును. అది వేరు విషయము. వేరు విషయమని యింతగా నేల చెప్పుచున్నాననగా అవే ప్రధానాంశములన్న భ్రాంతితో, వాని యునికి హేతువుగా కొన్ని గ్రంథములు కొందరు కవులు పరామర్శింపబడుటయు, ఆ పరామర్శ విమర్శనగా చెలామణిలోనికి వచ్చుటయు సాగుచున్నందున. చెల్లుబడిలేని నాణె మసలుదాని వలె చలామణిలోనికి రాకూడదు.

ఒక కృతిని మరొక కృతితోను, ఒకకవిని మరొక కవితోను పోల్చి విమర్శించుట యున్నదికదా? ఆ విషయమున సిద్ధాంతమేమి? సాధారణముగా నీ పోలికవిమర్శ యేకవస్తు కృతుల విషయమున వచ్చుచున్నది. వస్తువొకటేయైనను దాని నాయా

కవులు దర్శించిన విధానములో భేదము తప్పక యుండును. పరమమైన చచ్చుకవికూడ తనదన్న దేదోకలుపకుండ మరొకనిది వ్రాయడు. ఆ కలిపిన దాని వైశిష్ట్య నిరూపణము ముందు జరుగవల యును. ఒక కవి ఒక వస్తువును ఒక ప్రక్రియలో సాధించియుండగా నా వస్తువునే మరొకడు మరొక ప్రక్రియలో సాధించుటయున్నది. అనగా నొక డొక పురాణమున నొక కథ వ్రాసియుండగా దాని నొకడు కావ్యవస్తువుగా గ్రహింపవచ్చును. మరొకడు ప్రబంధ వస్తువుగా గ్రహింపవచ్చును. ఇంకొకడు నాటక వస్తువుగా గ్రహింపవచ్చును. ఇవన్నియు ప్రక్రియాభేదములు. అసలు సాహిత్య ప్రక్రియా వైవిధ్యమునుగూర్చి వేరుగా వ్రాయు దును. ప్రకృత మేమనగా భిన్నప్రక్రియలలోనున్న ఏకవస్తువును తత్తత్ప్రక్రియానుగుణముగానే విమర్శింపవలయునని మనకు పరమోత్కృష్టముగా తోచినది పరమోత్కృష్ట మది వేరు విషయము. రామాయణ భారతాదులు సంస్కృతముననున్నవి. తెలుగునను ఉన్నవి. తెలుగు గ్రంథములను విమర్శిం చుటలో సంస్కృతమును పోలికతెచ్చుట వలయునా అని. సంస్కృత శ్లోకములతో తెలుగు పద్యములను పోల్చి ఇచట మూలములోని రమణీయార్థము విడువబడినదనియు, ఇచట మూలమునకు మెరుగు పెట్టబడినదనియు వ్రాయుటను విమర్శనమనుట ఈ వ్యాసకర్త కభీష్టముకాదు. అట్టి వ్రాతలను పరిశోధనములనిగాని మరొక పేరుతోగాని పిలుచుట యుచితము. అసలు పరిశోధనము రెండు విధము లుగానున్నది. ఒక విషయమునకు సంబంధించిన అజ్ఞాతములైన శతకోటి అంశముల సమాచారమును ప్రోగుచేసి ఒక క్రమము ననుసరించి గుదిగ్రుచ్చి ఏతద్విషయము పుట్టుపూర్వోత్తరము లివ్వియని సిద్ధాంతము చేయుట ఒక మార్గము. ఉన్నదాని నున్నట్లుగా నందొక అంతర్యము దర్శించి తద్దర్శ నానుగుణముగా దానిని సర్వమును వ్యాఖ్యా నాత్మక మీమాంసచేయుట మరియొక మార్గము. ప్రధానతత్వమునుబట్టి రెండనుటయేగాని సామాన్య ముగా నవి రెండును ఇచ్చి పుచ్చుకొను ధోరణిలో సాగి పరిశోధనమగుచున్నది. ప్రకృత మేమనగా నా వ్రాతలటు సంస్కృత గ్రంథముయొక్క గాని ఇటు తెనుగు గ్రంథము యొక్కగాని అఖండార్థ ప్రతీతిని నిరూపించునవిగా లేవు. ఏతన్నిరూపణమే విమర్శనముగా చెప్పుచున్నానుగదా! అందుకని— ఇరువురు తెనుగుకవులు ఏకవస్తువును గ్రహించి గ్రంథములు వ్రాసినారు. ఆ వస్తువుతో తత్పూర్వమే సంస్కృతమున గ్రంథమున్నది. తెనుగు గ్రంథము లను విమర్శింపవలయును. సంస్కృతముదాని నటుం చినను తెనుగున రెండున్నవిగదా? ఏమి చేయవల యును? ముందా రెండు గ్రంథములలోను నున్న అఖండార్థమొకటేనా? అన్నదానికి సమాధానము రావలయును. కానిచో విడివిడిగా ఏ గ్రంథమున కా గ్రంథముగా తదఖండార్థము నుద్దేశించి ఆయా గ్రంథములందున్న సర్వరచనయును సాగినదా యన్న మీమాంస చేయవలయును. ఐనచో దానిని నిర్వహించుటయందే గ్రంథమౌచితీజ్ఞాన పర్యా ప్తమో నిరూపణాత్మక మీమాంస చేయవలయును. అఖండార్థ ప్రతీతి యొకటే అయి భిన్నప్రక్రియలలో నున్నపుడా వస్తువు తత్ప్రక్రియా ధర్మములచేత నియతమగుచు నెట్లు నిర్వహింపబడినదో నిరూపించు నదిగా విమర్శన ముండవలయును. ఒకే పరమార్థ ముతో ఒకే ప్రక్రియలో ఒకే వస్తువును ఒకే గ్రంథ ముగా నిద్దరు ముగ్గురు కవులొకరితరువాత నొక రుగా వ్రాసినపుడు వారిలో వారిని పోల్చుట యెట్లనగా కథాకథనేత్యాది బహుశిల్పమార్గముల లోని సామ్యమునుబట్టి. అనగా సాధర్మ్య వైధర్మ్య ములనుబట్టి. అవి యెట్లా ప్రక్రియకు లోబడి యేత దఖండార్థ ప్రతీతి కుపస్కారములైన వన్న మీమాంస యుండనే యుండును. ఈ ప్రత్యేకస్థితి ఆంధ్ర సాహిత్యమున నొక్క కవిత్రయమువారికే యున్నది. ఈ యున్నదనుట భాగవతరామాయణ ముల విషయమున లేదనుట కాదు.

ఇపు డిచట నొక ప్రశ్న యిట్లు పుట్టవచ్చును. తత్తద్ధర్మము లేవో ఉన్నవని సాహిత్యప్రక్రియా వైవిధ్యమును చెప్పినావు గదా? ఆయా ప్రక్రియలో నాయా ధర్మముల ననుసరించి బహుసంఖ్యాకులైన కవులు సాధనచేసి అంతవరకు సిద్ధిని పొందినారు గదా ? అట్టిచో నే యైదార్గురో మహాకవులై మిగిలినవారు కాకపోవుట యెట్లు సంభవము ? అని. ప్రతీయమానమైన అఖండార్థముయొక్క చారుత్వాతిశయమునుబట్టి సంభవము. శిల్పానేకమార్గాభిరామమైన రచనాధ్వమునుబట్టి సంభవము. చారుతయన్నదాని యునికి యనుభవమూలము గదా? అనుభవము వ్యక్తినిష్ఠముగదా? పైగా నది నిరూపింపనశక్యమైనదిగదా? అట్టిదానిని ప్రమాణముగా స్వీకరించుట యెట్లన్నచో నన్నియును నిజమే కాని వానితోపాటొక సంప్రదాయమున్నది. కాళిదాస భవభూతులు-నన్నయ తిక్కనలు సాధించిన అఖండార్థమునందలి చారుత్వము భారతదేశమున తెలుగుదేశమున సంప్రదాయమును స్థాపించినది. అచట చారుత్వము నీ కనుభవమునకై మరొకచోట అట్టిదే యున్నచో కాకపోవుటయుండదు. ఆ మరొకచోట నాకగుట లేదన్నచో నీవైనట్లుగా చెప్పుచున్న ఆ మొదటిచోట గూడ నీకు కాలేదన్నమాట. స్వోత్కర్షకై అనూచానము నభినయించుచున్నావన్నమాట. శిల్పాభిరామమైన రచన కూడ నిట్టిదే. మహాకవుల నిర్ణయ మీద్విధాభూతమైన మార్గము ననుసరించి యుండును— మరల నెప్పుడో వ్రాసెదనని వెనుక మనవిచేసిన యా నలుగురిని గూర్చి వ్రాయుటకిది భూమిక. ఇక వారినిగూర్చి అనగా వారి వారి విమర్శనాధ్వములను గూర్చి వ్రాయుదును.

ఆముక్తమాల్యద
రసదృష్టి-మతదృష్టి

వేటూరి ఆనందమూర్తి

(గత సంచిక తరువాయి)

ఈ ప్రబంధమెల్ల భక్తియోగమును ప్రతిపాదించునదే- విష్ణుచిత్తుఁడు, యామునుఁడు, గోదా- వీరందఱును భక్తులే. కాని అర్చనము మొదలుకొని సర్వాత్మ సమర్పణము వఱకునుగల దశలెన్నియో ఈ భక్తుల చరిత్రమున దర్శింప నగుచున్నవి. "గృహ సమ్మార్జనమో జలాహరణమో శృంగార పల్యంకికావహనంబో వనమాలికాకరణమో వాల్లభ్య లభ్యధ్వజ గ్రహణంబో, వ్యజనాతపత్రధృతియో ద్రాగ్దీపికా రోపమో," మాత్రమే చేయఁజాలి యంతకుమించిన యర్చ తల జోలికిపోని విష్ణుచిత్తుని భావమందున్న భక్తియే, భగవ ద్వియోగమునఁ బరితపించి

"అది యొండె భక్తి యెవతే
నెద విశ్లేషైక భీకవృత్తి క్రియాలా
భ దశ న్మెయిఁ దొరఁగించిన
హదసన యదిగాక యున్న యవి మైశకముల్" (5-81)

అని సర్వాత్మ సమర్పణము గావించిన గోదాదేవి యెదలో పండినది. ఏమైనను ఉ 'తృదన్మ్రతి నేమరక' మాలదాసరి వలె కైంకర్యము చేయుచుండుటయే భక్తి. అసాధారణమగు నీభక్తి సంస్కారవశమునఁగాని సాధారణముగ నలవడదు. అందుకే మాలదాసరి యనినాఁడు—

"దిక్పాల తను వెత్తి తిరిప తనువుఁదోన
యెన్ని మార్లెత్త మీ యేమ నీవుఁ
గేసరి తనువెత్తి కీట తనువుఁ దోన
యెన్ని మార్లెత్త మీ యేను నీవు ?
....
సోమయాజుల మెన్ని మార్లాము, శ్వపచ
ఖగ కులుల మెన్ని మాఱులు గాము, పాము
గాముల మెన్ని మాఱులు గాము వెండి
కంసరిపు భక్తుల మొకండె కాము గాని" (6-61)

అని అట్లు తపించుటయే భక్తి.

ఈ భక్తి భగవంతునియం దెట్లో భాగవతులందును అట్లే. ఏలన నీ చిదచిత్ప్రపంచమంతయు నాతని శరీరమే ; కావున భాగవతుల నతి శ్రద్ధతో పూజింపవలెను. "భాగవత పరిచయ ప్రధానంబువ బ్రాహ్మణ్యంబె కాక భాగవత శ్రీయునుం" గలుగును. అందుకే విష్ణుచిత్తుఁడు తన జీవితమంతయు నా భాగవత పూజకే యంకితముగావించుకొని తరించినాఁడు. భాగవతు లతిథులై విచ్చేసినపుడు విల్లిబుత్తూరిలో భక్తులు "ఎదురేగి సాష్టాంగ మెరఁగి పాద్యం బిచ్చి, నారికేళ కటాస నముల నునిచి..................వార్చిన పిదప సంవాహన మంత్రముల కొనరిచి, తాంబూల మొసఁగి, కుశల మడిగి, పోయెదమన్న దవ్వనిచి, నిరికిఁ దగిన సత్కృతిచేసి, ఖేద మున మగిడి యర్చ...." (1-76) గావించెడివారఁట ; అట్లే విష్ణుచిత్తుఁడును 'అప్రాలేయ పటీరాచల పద్యా యాతాయాత వైష్ణవావలికెల్లన్" (1-79) న్యాయార్జిత విత్తమున నన్నము పెట్టుచుండెడివాఁడు. జిది పట్టిన నాఁడు కూడ '....నాలుగే న్నొగిపినకూరలు న్వడియము ల్వరుగు ల్పెరుగు న్ఘృతప్లుతిన్' దానే వడ్డించెడివాఁడు. వారికి వలసినసదుపాయములన్నియుఁ గావించెడివాఁడు.

"కదళగభీర పుష్పపుటికాచ్ఛటఁ చేతుల విప్పపిండిపై
గుదురుగనిల్పి, యోపుగతి గూనల నూనియనించి త్రాటము
న్నుదికిన శాటిఁ ద్రేల, వదినొక్కటఁ గ్రుంకిడివత్తు రెందరే
వదలక యాతనింట శనివారమున న్పరదేశి వైష్ణవుల్." (1-83)

అని రాయలు వర్ణించినాఁడు. అంతేకాదు.

"ఆ విష్ణునిధి గేహసీమ నడురే యాలించినన్....ఎం
తేనాగేంద్రశయాను పుణ్యకథలుం దివ్య ప్రబంధాను సం
ధాన ధ్వానము నాస్తిశాక బహుతా నాస్త్యుష్ణతా నాస్త్యపూ
పో నాస్త్యోదన సౌష్ఠవంచ కృపయా భోక్తవ్య మన్మాటలున్"

మ్రోయునఁట; అందుకే ఆ యాతువారి బ్రతుకు పలించినది. వైష్ణవుడగుటచేత రాయలు భాగవత సేవను భగవత్కైం

కర్యముగనే భావించి యంత శ్రద్ధతో నందుకే వర్ణించినాడు కూడ :

కైంకర్యము

పరమేశ్వర ప్రీతికరముగాఁ జేయు ప్రతి పవిత్ర కార్యము భగవత్కైంకర్యమే. ఈ ప్రబంధ మందలి గోదాదేవి, విష్ణుచిత్తుఁడు, మాలదాసరి మున్నగు భక్తులందఱు నట్టి కైంకర్యము గావించినవారే. అందు మాలా కైంకర్య[1] మనిన స్వామికి పరమప్రీతి. "వైష్ణవాభ్యర్చనంబుఁ దన చిరంతన తులసికాదామ కరణ దాస్యమును" విష్ణుచిత్తుఁడు తత్పరతతో గావించుచుండెనఁట. ఈ పుష్ప కైంకర్యమునకు వైష్ణవమున ప్రాముఖ్యమున్నది.[2] భువనైక సుందరుఁడగు సీశ్వరేశ్వరుని తదీయాంశములనఁదగు సుందర సుగంధ పుష్పములతో నారాధించుట సౌందర్యము నారాధించుటయే. అనఁగా నాతని సౌందర్య సృష్టితో నా సృష్టి సౌందర్యము నారాధించుటన్న మాట. అంతేకాక ఈ పుష్పములు మానవుల మనస్సులవలె సుకుమారములును, సుందరములును; అందుకే వానిని శ్రీ చరణములందు చేర్చుట. కావున నా కైంకర్యముకూడ నొక పూజయే. అట్లే ఆలయ ప్రసాధనముకూడ కైంకర్యమే. గోదాదేవి ధనుర్మాసమున "ప్రతిదిన ప్రత్యూషమును మౌన నియతితో మేల్కొని, అనుసంధిత ద్రావిడామ్నాయమై స్నాన మాచరించి...

బోటి గట్టిన చెంగల్వ పూవుచెత్తుఁ
దరు పరిణతోరు కదళ మంజరియుఁ గొనుఁడుఁ
బోయి, గుడినంబి విజనంబుఁ జేయుఁజొచ్చి
మ్రొక్కి వేదికఁ బలువన్నె మ్రుగ్గుపెట్టి.

కపిలగని సర్పిఁ బ్రుధు దీపకళికఁ దీర్చి
ద్వయముతో వక్షమున గల్వదండ నేర్చి
యగరు ధూపంబులిడి శర్కరాజ్యయుక్త
హృద్యకదళీ ఫలాళి నైవేద్య మొసగి.

....తాంబూల మఖండస్థిర భక్తి నొసఁగి....గర్భ గృహ ప్రదక్షిణముఁజేసి, వినతయై మౌళి శఠకోపమును ధరించి, చరణతీర్థముఁగొని తత్ప్రసాద లబ్ధమయిన మాల్యము దాల్చి గేహమున కరుగు" (5-60 నుండి 64 వరకు) నని కవి వర్ణించినాఁడు. ఆలయమున మ్రుగ్గులుపెట్టుట మున్నగున వన్నియు కైంకర్యములే.

ఇవియేకాక సంకీర్తనమొనరించుటయుఁ గైంకర్యమే - కుహనా వరాహము మహీమహిళకుఁ జెప్పిన విధముగాఁ దదీయ "పూజోచితోపచారంబుల విశేష ఫలదంబు గానంబ" (7-28 వ). అందుకే గోదాదేవి "విప్రలంబ దంభేరితాగాథ గాథార్థ సమేత గీత రసంబునఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచు"- "నయ్యాదు పతి గుణములు ద్రవిడభాషఁ బాడుచు" నుండినది. "భక్తికిని వేల్పులు మెత్తురు గాన రాగమన్ ఫలమునఁ దన్నుఁ" బాడిన పరమేశ్వరుఁడును మనల ననుగ్రహించును. ఈ సంకీర్తన ఫల మత్యంత మహనీయమైనది. అందుచేకే మాలదాసరిని బ్రహ్మరాక్షసుఁడు,

"సంగీత ఫలంబున గో
సంగీ, సగమైన దయ నొసఁగ నీవే—"

అని యర్థించినను- "పాటం బాతిక పాలేని"- తుదకు చరమ గీతంబేని యిచ్చుట కాతఁడు సంశయించినాఁడు. అతని దృష్టిలోఁ బ్రాణముల కన్న విలువగలిగిన దా ఫలము. ఈ కైంకర్య మహత్త్వమును వెల్లడించుటకే మాలదాసరికథను రాయలు రచించినాఁడు. అతఁడు "రణద్విపంచిపై స్తుతి కలిత ప్రబంధములఁ జొక్కఁగఁ బాడు" చుండెడివాఁడు. మంగళ కైశికీ రాగమున ముఖ్యముగ నా భక్తుఁడు పాడి, మనసు కరఁగిపోయెడివాఁడట :-[3]

"గండాభోగముల న్మదశ్రులహరు ల్గప్ప న్నుతుల్పాడి యా
దండ న్వ్రేఁగులుడించి భక్తి జనితోద్యత్తాండవం బాడు నా
చండాలేతరశీలుఁ డుత్పులకుఁడై చాండాలిక న్మీటుచున్
గుండు ల్నీరుగ నెండగాలి పసితాఁకుం జూడకా
ప్రాహ్ణమున్." (6-7)

---

1. శ్రీకృష్ణావతారమున సుదాముడిచ్చిన దండను గైకొని స్వామి వాని యభీష్టము నీడేర్చుట సుప్రసిద్ధము. ఈ ప్రబంధమునఁ గూడ నా విషయము సూచింపఁబడినది.

2. "అహింసా ప్రథమం పుష్పం పుష్పమింద్రియ నిగ్రహః । క్షాంతిః పుష్పం దయా పుష్పం జ్ఞానం పుష్ప మతఃపరమ్
సత్యం పుష్పం తపః పుష్పం భావ పుష్ప మథాష్టమమ్ । ఏవమష్ట విధం పుష్పం విష్ణోః ప్రీతికరం పరమ్."

3. సంకీర్తన పద్ధతి యొక విశిష్టమైన కైంకర్యముగా తాళ్లపాకవారి ప్రతిభా ప్రభావముల మూలమున నానాఁడు రూఢికెక్కి రాయల నీతీరు రచనకుఁ బ్రేరేపించియుండును. ఈ మాలదాసరి కథను జదువునపుడు పఠితల స్మృతిపథమున దిరుప్పాణాళ్వారును, దాళ్లపాక మహాకవులును మెసలుచుందురు. ఏతన్మహనీయుల రసానుభూతిచ్ఛాయలే యిందు ప్రతిబింబితమగుచున్నవి. మరియొక విశేషము. ఈ మంగళ కైశికీరాగము నన్నమయ్యాదులు రాయలకుఁ జాల పూర్వమే యాలపించి ముక్తినందినారు.

అని రాయలు వర్ణించినాఁడు. నిజమే, ఇది "విశేష ఫలదంబే" ఏలన నీ కైంకర్యమునఁ దనకే కాదు, తన తోడివారికిని దన్మయత్వము కలుగును. అందుకే భగవత్కైంకర్యములలో సంకీర్తన పద్ధతి కంత ప్రాముఖ్యము వచ్చినది. ఆ కైంకర్య పద్ధతిలోనే రక్తియు ముక్తియు గూడుకట్టుకొన్నది. అందులోనే భక్తుని సాధన ప్రతిబింబించును. రాయ లా విషయమును గూడ వివరించినాడు.

యోగము - శరణాగతి - భారన్యాసము

భక్తుని కైంకర్యమే సాధన - అదియే బలీయమై గురూపదిష్టమగు మార్గము ననుసరించిన, బ్రహ్మసాధర్మ్యంబు ననుగ్రహింపఁజాలిన యోగ మనఁబడును. "సకల భవక్లేశ సంక్షయం బగునట్టి యోగమునే కేశిధ్వజుఁడు ఖాండిక్యునకు బోధించెను. దాని సంగ్రహస్వరూప మిది.

అవిద్య వలన జీవుఁడు తమస్సునఁ బడును.[4] అట్టి యవిద్యను బాసి జీవు దమృతత్వమును బడయుటే యోగమునకు లక్ష్యము.[5] ఈ యవిద్య యను మహాతరువు నుత్పత్తికి- 'ఆత్మకాని మేన నాత్మబుద్ధియు, నస్వంబునందు మిగుల స్వత్వమతియు' - నను నీ ద్వయ మే విత్తు మొదలు.[6] ఈ యవిద్యచేత ప్రాంచభౌతికశరీరమున మోహితుఁడై జీవుఁడు అహంకారమమకారములతోఁ గొట్టుకాడుచుండును. కాని యవి యా జీవాత్మ కంటవు. అవిద్య శరీరమునకు ధూళివంటిది. అది విద్య యనెడి వేడినీళ్ళ స్నానమున నంతరింపఁగలదు. ఆ మోహము పోయినపుఁ 'దన న్యాతిశయ మబాధ మనఁగ విలసిల్లు నిర్వాణము' ననుభవింప వచ్చును[7]. చల్లని నీరు ప్రత్యక్షముగ నిప్పులను తాకకున్నను మృత్పాత్రిక మూలమున గ్రాగినట్లే, జీవుఁడు కూడ ప్రకృతి సాహచర్యమున మోహితుఁ డగును. కాని యహంకారాది ప్రాకృతధర్మముల కాతఁడు విలక్షణుఁడు. కావున నక్షయుఁ డగునట్టి జీవాత్మ కనర్థముల దాపురింపఁజేయు నీ యవిద్యను దొలగించు నుపాయమే యోగము. 'ప్రాణికోటికెల్ల బంధంబు మోక్షంబు చేరుటకును మనసు కారణంబు'.[8] కావున మానసికముగా విషయాదులనుండి తొలఁగి యమనియమాదుల చేత నిర్మలీకృతమైన సాత్త్వికపు మనోగతిని బ్రహ్మ సంబంధినిగాఁ జేయుటయే యోగ మనిపించుకొనును అట్టి వైశిష్ట్య మే మార్గమున దర్శనీయమో అది యుత్తమయోగ మార్గము. దాని ననుసరించినపుడు సూదంటురాయి బాణము కాఁజాలిన యినుమునకుఁ గూడ తన స్వభావము నిచ్చినట్లు బ్రహ్మము కూడ స్వధర్మమును జీవున కనుగ్రహింపగలదు. మలినచిత్తమునందు వస్తుస్వరూపము స్ఫుటముగ గోచరింపదు. కావున చిత్తమును ప్రాణాయామాది యోగాంగాభ్యాసము చేత శుద్ధమైన తర్వాతనే శుభాశ్రయము నందుంచుటవసరము. అది యేదనఁగా- - "బ్రహ్మ సమాశ్రయంబు మనంబునకు" అదియు మూర్తము నమూర్తము నై యపరము పరము ననఁబడును.[9] ఇందు పరము ముక్తాత్మ; అమూర్తము. కావున నుపాసనాదుల కశక్యము. అపరము హిరణ్యగర్భాదిరూపంబుల నుండు బద్ధజీవసంఘాత మగు నపరబ్రహ్మము. ఇది మూర్తము. ఉపాసన కనుకూలమైనను భావనాత్రయము కలదగుటచేత ననర్హము. కాబట్టి ముముక్షువున కీ పరాపరములు రెండును త్యాజ్యములే. అయినను ఈ లోకము విష్ణుశక్తి సమన్వితంబై యాతనికి శరీరంబై యుండును.[10] ఆ శక్తి యప్రాణుల మొదలుకొని హిరణ్యగర్భుని వఱకు నన్నిట నతిశయిల్లుచు క్రమమున నభ్యుదయము చెందియుండును. ఈశ్వరుఁడు శరీరి. చేతనాచేతనాత్మకమైన యీ ప్రపంచమెల్ల నాతని శరీరము. అట్లు వ్యాపించియున్న యా విష్ణుశక్తి యమూర్తమైన పరసంజ్ఞకమునకు రెండవదియై యోగుల హృదయములలో ధ్యానోపయోగిగా నుండును. అది యీ ప్రపంచరూపమునకంటె విలక్షణమైనదై, కళ్యాణ గుణములు, ననంత విభూతులు గలదై, భక్తరక్షణార్థ మవతరింపఁ జాలియుండును. ఆ

---

4. 'అన్ధం తమః ప్రవిశన్తి యే విద్యాముపాసతే" ఈశా.

5. 'విద్యాం చావిద్యాం చ యస్తద్వేదో భయగ్ సహ అవిద్యయామృత్యుం తీర్త్వా విద్యయామృత మశ్నుతే" ఈశా. ఉ. 11.

6. 'అనాత్మన్యాత్మ బుద్ధిర్యా అస్వేస్వమితి యా మతిః అవిద్యా తరు సంభూతి బీజ మేత ద్ద్విధా స్థితమ్" (విష్ణుపు.)

7. "జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాంశాన్తి మచిరేణాఽధిగచ్ఛతి"—(గీత-4-39)

8. "మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బన్ధ మోక్షయోః - బన్ధాయ విషయాసక్తం, ముక్త్యై నిర్విషయగ్ స్మృతమ్"

9. "ద్వేహావ బ్రహ్మణోరూపే మూర్తంచైవా మూర్తంచ...." బృహ ఉ. 4. 3. 1.

10. "జగత్సర్వం శరీరంతే స్థైర్యంతే వసుధాతలమ్" రా. యు. కాం. 20-26.

ట్లవతరించుట కర్మానుభవమునకుఁగాదు లోకరక్షణార్థమే.[11] అట్టి యనంతుని స్థూల రూపాంతరము[12] యోగి హృద్గమ్యమై యొప్పుచుండును. ఆ దివ్యమంగళ విగ్రహము మను క్రమముగా యోగి ధ్యానించి, మనమున నిలుపుకొన్నచో - నవిద్య నశించును. అపు డా గుణసౌభాగ్యమున నాతనికిని, హరికిని నడుమ గల భేదము జారిపోవును. ఆ స్థితిలో లేవిభేదము నెవ్వరును గల్పింపఁజాలరు. ఇదియే భక్తియోగసారాంశము. దీని ననుసంధించియే ఖాండిక్యుఁడు మధుమథనసాధర్మ్యంబు నొందఁగల్గెను. కేశిధ్వజుఁడు మిథిలలో యోగమున భోగము ననుభవించెను, "ముముక్షువునకు నాశ్రయణీయుం డధోక్షజుండె"అనియే భక్తియోగము. కాని యందొక దోషమున్నది. దాని క్షంతరాయము కల్గిన పునర్భవంబు నొందించి ముక్తిం జేర్చును. కాని యింతకంటె సులభోపాయము శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునునకు బోధించిన శరణాగత ధర్మము. మూలమంత్ర పూర్వకముగా ద్వయము ననుసంధించి "అన్యథా శరణం నాస్తి" యని శ్రీపాదములందు భక్తితో వ్రాలుటే శరణాగతి. ఇంతయు వివరించి తుదకీ భావమునకే రాయలు ప్రాముఖ్య మిచ్చెను. భక్తుఁడు శ్రీపాదములను జేర నర్హుఁడు కానపుఁ డాచార్యుఁడు వాని కా యోగ్యతను గల్పింపఁ జాలియుండును. సాధకుని యయోగ్యత నాచార్యుఁ డాహరించి వానికి మోక్షము నిప్పించును. కావుననే ఆచార్య పూజకు వైష్ణవమున నంతప్రాధాన్యము కల్గినది. ఈ భావమునే భారన్యాసమందురు. దీనిని కూడ రాయలు సోదాహరణముగ నిందు వివరించెను. "హయవదన పదారాధకుండై వేంకటేశుండను నింకొక్క మనీషి మధుమథన మత ప్రతిపాదకంబగు ప్రబంధ శతంబు రచించి శిలోంఛవర్తనం దపంబుసేయం దనకు జరచ్ఛదన శాతదానంబుసేయు నగస్త్యోర్వీరుహంబునకు[13] నిర్వాణంబొసంగం గలడు" (మాలదాసరి కథ) ఇట్లనేక ప్రసంగములలో నగాథమగు పాండిత్యమును బ్రదర్శించి, రాయ లీ యాధ్యాత్మిక విద్యను బ్రపంచించినాఁడు. వైష్ణవ మతమునం దాతని కున్న భక్త్యావేశములే దీసికెల్ల మూలకారణము. ఇంతేకాదు. రాయలకు సమకాలమున నీ దేశమున ప్రచారము వడసిన చైతన్య మతసంప్రదాయప్రభావమును కూడ నీ ప్రబంధమున మన మనుమానింపవచ్చును.

వీరవైష్ణవము - ప్రచారము

మొత్తముమీఁద రాయల కీ వైష్ణవప్రబంధరచనలోఁ బ్రచారదృష్టి యధికముగ నున్నట్లు దోచును. యామునుల కథలో పాండ్యరాజునకు 'వెట్టిశైవంబు ముదిరిన' దఁట! ఇట్లే 'సంకర దాసమయ్య' లనుటలోను కవి శైవమును దేలఁ బలికినాఁడు. (వారి చేష్టలు నందుకుఁ దగియే యుండెనేమో.) 'శివలింగము దాల్చినవాఁడు చేయనిది పాప' మఁట! ఈ విమర్శ నిశితము. అంతటితో నాగక కవి విభూతి పూసికొని, సూతసంహితల నిరికించుకొని తిరుగు పారువారల నిందు కడిగివైచినాఁడు. ఇదియెల్ల నా కవి కున్న వీర వైష్ణవాభినివేశమునే చాటుచున్నది. తదనుకూలముగనే యిందు 'విష్ణుదేవుఁడే పరతత్త్వ' మనియు, 'విశిష్టాద్వైతంబె మతం' బనియు వచనము లున్నవి. అట్లే స్వామియు 'వనజజ రుద్రాదులు మత్తనువులె అక్షైనం గలవు తరతమ వృత్తుల్' అనుచుఁ దన్నే గొలుచుట యుక్తమని చెప్పిన ఘట్టము లిందు లేకపోలేదు. ఇవి యట్లుంచి రాయల వీరవైష్ణవత కొండు రెండు ప్రసిద్ధోదాహరణము లిట నుటంకింతును—

పెరియాళ్వారుల కథలో మన్నారుస్వామి కలలో గోచరించి యాళ్వారులను హెచ్చరించుచు 'వాఁడును రోసినాఁడిహము వైష్ణవుగా నొనరింపు సత్కృపన్' అనిన ట్లున్నది. ఈ వాక్యమున రాయల స్వరూపము మన కవగతము కాఁగలదు. అగ్రవర్ణములవారిచేత ననాదరింపఁబడిన పంచములకు సానుభూతితో మతాంతర మిప్పించిన నేటి పాశ్చాత్యక్రైస్తవమిషనరీల కున్న చాకచక్య మిందు కానగుచున్నది. పాండ్యరా జగు మత్స్యధ్వజుఁ డిహమును రోసినాఁడఁట! వానికి వైష్ణవ మిప్పింపవలెనఁట! ఇందలి 'రోయు', 'ఒనరించు' ధాతువు లర్థయుక్తములు. వైష్ణవమున మూలగ్రంథకర్తలకన్న నీతఁ డొక యాకెక్కువ చదివిన ట్లున్నాఁడు. ఇట్లే మాలదాసరికథలోను రాయల వ్యక్తిత్వ మెట్టిదో గోచరించును. మాలదాసరిని బ్రహ్మరాక్షసుఁడు

---

11. "జగతాముపకారాయ నసాకర్మ నిమిత్తజా" విష్ణువు.
"స్వలీయా జగదుపకారాయ స్వేచ్ఛావతారం" వే. సం.

12. "శరదిందు చకచక స్మయజిత్త్వసన్నాస్య....శంఖరథాంగాదు లలరువాని. (3-85)

13. చూ....వేదాంత దేశికులవారి చరిత్రము. భారన్యాసమున కింత చక్కని యనుభవపూర్వకమగు నుదాహరణము తెలుఁగు సాహిత్యమున మఱి యే కావ్యమందును కానరాదని శ్రీ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణ శర్మగా రీ విషయము నా కెఱుక పరచిరి.

పట్టుకొఁగా నాతఁ డెన్నోరీతుల వానిని బ్రతిమాలుకొనును. కాని వాఁడు మాట వినఁడు. తుదకు మాలదాసరి యిట్లని ప్రమాణము చేయును.

"ఎవ్వని చూడ్కిఁ జేసి జనియించు జగంబు, వసించు నిజ్జగం
బెవ్వనియందు, డిందు మఱియెవ్వనియందిది యట్టి విష్ణుతో
నివ్వల నొక్క వేల్పు గణియించిన పాతకినౌట నేఁడ నే
నెవ్విధినైన నిన్గదియనేని, యనన్విని బంధ మూడ్చినన్"

(6-43)

వరాహ పురాణాంతర్గతమగు నీ గాథను భోజరాజీయమందలి కొన్ని గాథలను, మఱికొన్ని స్థల పురాణములందలి గాథలను ననుసరించి యీకవి యిట్లు తన కాలమునకు, భావములకు ననుగుణముగా మలచుకొనినాఁడు. ఆ మూలకథలలో నా యీ పాత్రల సత్యసంధతయే వానిని గాపాడినది. కాని యిందు విశేషమున్నది. మాలదాసరి యెన్నో బాసలను, బండికండ్లను[14] గావింపగా వానినెల్ల బ్రహ్మరాక్షసుఁడు త్రోసివైచినాఁడు. అతనికేమియుఁ దోపక యాపత్సమయమున తుదకు 'అట్టి విష్ణుతో నివ్వల నొక్క వేల్పు గణియించిన పాతకినౌదు' నని ప్రమాణము గావించినాఁడు. తోడనే జాత్యన్నముగా నరమాంసమునే భుజించుచుండిన బ్రహ్మరాక్షసుఁడుకూడ మననుకరఁగి, విశ్వసించి, వదలివైచినాఁడు. ఆ బ్రహ్మరాక్షసుని మాటయేమోగాని రాయలమెుం దెవరైన నట్టి ప్రమాణము చేసియుండిన వెంటనే వారి ననుగ్రహించెడివాఁడే యనిపించును, రాయల సంస్కారము బ్రహ్మరాక్షసునిసైత మావేశించినది.[15] ఈ పై యంశములఁ బరికించిన రాయల హృదయ మెట్టిదో- అతని వైష్ణవాభిమాన మెట్టిదో తేటతెల్లము కాఁగలదు.

స్తుతులు - అవతార వర్ణనలు - ప్రకృతి వర్ణనలు

కావ్యారంభమందే విపులముగా నిష్టదేవతా స్తుత్యాదికమును రాయలు గావించెను.

'శ్రీ కమనీయ హారమణి' యను మొదటి పద్యమందు 'లక్ష్మి విశిష్టుని వేంకట భర్తను ప్రధానీకరించుటచేత కవి యీ ప్రబంధమందు విశిష్టాద్వైత మతము ప్రతిపాద్యమని సూచించినాడు' (వేదంవారి వ్యాఖ్య).

ఆ పై 'హరి దన్వేర నప్రహర్షించు సుస్వరకు న్వెంచనఁ గూడఁగాఁ గలుగు భాస్వచ్చంద్రకాలా పరంపరలయ్యె న్పఱ పైన యెవ్వని ఫణాపంక్తు' లయ్యనంతుని భజించినాఁడు (ఆ. మా. 1-2). ఇం దనంతునకుఁ బొగడ్త యేలనఁగా నుర్వర కా సౌభాగ్యము గల్పించినాఁడు కాఁబట్టి; కాఁగా 'ప్రహర్షించు నుర్వర' యనుటలోఁ గవి రాగభావమును సాత్త్విక భావోదయముతోడ వర్తించి నట్లైనది. అందుచే ప్రబంధమందలి ప్రధానరసము శృంగార మనియు-నందును దివ్యశృంగార మనియు-ధ్వనింపఁబడుచున్నది. అంతేకా కిందు విశిష్టముగా కావ్యార్థము కూడ సూచిత మగుచున్నది. ఈ ప్రబంధమందలి నాయిక యగు గోదాదేవి భూదేవి యవతారమని వైష్ణవసంప్రదాయము తెల్పుచున్నది. అట్లగుట నాముక్తమాల్యదారంగనాథుల సమాగమమే యిందలి యితివృత్తమని పై పద్యమునుబట్టి తెలియుచున్నది. ఇదికాక మఱియొక నిగూఢవిషయము కూడ నిం దనుమానింప నగుచున్నది. గోదారంగనాథుల సమాగమమున కాశ్రయము గల్పించినవిందు 'భాస్వచ్చంద్ర కాలా పరంపరలై' యొప్పిన యనంతుని ఫణాపంక్తులు. అనఁగా నేతదుపాధిపై వారి సమాగమ గాథ జరిగిన దన్నమాట. వైష్ణవసంప్రదాయజ్ఞులు శ్రీమద్రామానుజుని ననంతుని యవతార విశేషముగాఁ బేర్కొందురు. ఆ మహనీయుని ప్రజ్ఞాప్రాదుర్భూత మగు మతతత్త్వమే విశిష్టాద్వైతము. దాని నాశ్రయించియే-తదనుగుణముగనే-ఈ యాముక్తమాల్యదారచన సాగినది. కావున నిందలి యనంతునిస్తుతిలో నుదయవరుల ప్రశంసయు నిట్లు వింతగా సమకూడుటన్నది కవికిఁ గల సంప్రదాయ పరిజ్ఞానమునే చాటుచున్నది.

అటుపై స్తుతిపద్యము గరుత్మంతుని గూర్చి "పతగ సమ్రాట్పత్రత్ర ప్రభంజనములు వృజినతూలౌఘములఁ దూల

14. "బాసలు బండికండ్లు మరి ప్రాణభయంబున లక్ష నేసినం గ్రాసము కృచ్ఛ్రిలబ్ధముఁడుగన్వసమే?........" అన్నదానికి వేదంవారి వ్యాఖ్య "బాసలు - ప్రతిజ్ఞలు, బండికండ్లు-నిలుకడలేనివి" అని యున్నది. కాని బండి కండ్లనుట కమ సన్న లనుట కని "బాసలట, బండి కండ్లట, చేసన్నల విన్నవారు చెప్పిరి నాతో" అను శుకసప్తతి పద్యము ననుసరించి నే నర్థ మూహించుచున్నాను. బండికండ్లు - (బండిచక్రముల వలె గ్రుడ్లు త్రిప్పుట) కన్ను సన్నలు.

15. ఇందొక కథా కథన చమత్కృతియు కలదు. ఆ రాక్షసున కా సంస్కార మెక్కడిదని ప్రశ్నించుకొన్నప్పుడు సోమశర్మోపాఖ్యాన మా వెంట సమర్థనీయముగనే యుండి, తత్సూచకముగ కూడ నుండును. మరియు నీ పద్యము పోతన శ్రీమద్భాగవతాంతర్గతమగు ప్రార్థనను దలపించునట్లుండు టింకొక విశేషము.

విసరుగాత" (1-3) మని యొక యూహాతీతమగు భావనగల సీసమును గవి రచించెను. ఇందలి గరుడుని వర్ణన మసాధారణమై చదివినదే తడవుగా పఠితలమనమును భావాంబర వీథిలో నుఘ్నాతలూగించున ట్లుండును. మఱియొక విశేషమేమన 'విష్ణు చిత్తీయ' మను నామాంతరముగల యీ ప్రబంధమున వర్ణితుఁడైన విష్ణు చిత్తుఁ డీ "యవిదిత పురందరాయుధంబైన కనక శిఖరియునుబోలె నెఱకల జిగులు దెసల నింగి నీరెండఁ గాయు వేదాంగు వినత సుతుని" యంశమున నవతరించిన మహాభక్తుఁడే; అట్లగుట నీ పద్యమందును గావ్యార్థ సూచన మద్భుతముగ నున్నదనవచ్చును. "వృజిన తూలౌఘములఁ దూలవిసరు గాత" మనుటలో విష్ణుచిత్తుల వారు పాండ్యుని సభలో వాదమున దుర్మదాంధుల నోర్చి, విష్ణుతత్త్వమును నిరూపించుట సూచితమైనది. ఇట్లే యీ పై గావింపఁబడిన విష్వక్సేనుని స్తుతియు[16] పాంచజన్య నందక కౌమోదకీ శార్ఙ్గ సుదర్శనాది వైష్ణవ సంకేతముల[17] వర్ణనములును విశేషముగా కవికిఁ గల భక్తి శ్రద్ధలను, సంప్రదాయ పరిజ్ఞానమును వెల్లడిచేయుచున్నవి.

ఉదాహరణ కిందలి వర్ణన మమోఘముగ నున్నది.

"ప్రతతోర్ధ్వాధర భాగపీఠ యుగళీ భాస్వత్త్సరు స్తంభ సం
స్థితిఁ దీండ్రించెడి జాళువా మొసలి వాదీప్తార్చిగాఁ గజ్జలా
న్విత ధూమాసితరేఖ పై యలుఁగుగా విజ్ఞాన దీపాంకురా
కృతి నందంబగు నందకం బఘలతాశ్రేణిచ్ఛిదం జేయుతన్"
(1-6)

భౌతికముగా నందక స్వరూపమట్లుండుటయే కాక యందొక సంప్రదాయ విశేషముకూడ నున్నది. మొదలాళ్వారులలో చివరి వారగు పేయాళ్వారి నందకాంశమున జన్మించినవారే. వారి విషయమే ఈ వర్ణనమందు ధ్వనింపబడినది. మొదలాళ్వారులు ముఫ్వురును దేహళీశుని (స్వామిని) విజ్ఞాన దీపమును వెలిగించి వెదుకఁ బోయిరి. అందు తుదివారగు పేయాళ్వారు 'విజ్ఞానముద్వారా లభించిన అనుభవ దీపమును వెలిగించి తత్సాహాయ్యమున స్వామిని సందర్శింపఁ గాలిరి. ఈ గాథను స్మరించుటకే రాయలు విజ్ఞాన దీపాంకురముగా నందకమును వర్ణించెను.

ఇట్లే సంకేతములనెల్ల వర్ణించిన పిదప రాయలు పన్నిద్దరు సూరులనుగూడ నొక పద్యమున భక్తితో స్మరించెను.

"అల పన్నిద్దఱు సూరులందును సముద్యల్లీలఁ గావున్న నె
గ్గలపుందావముఁ బాప నా నిజమనః కంజాత సంజాత పు
ష్కల మాధ్వీకరుచి న్మురారి సొగియంగాఁజొక్కి
ధన్యాత్ములౌ
నిల పన్నిద్దఱు సూరులం దలఁతు మోక్షేచ్ఛామతిం దివ్యులన్"
(1-10)

'పవిత్రమణ్డల మధ్యవర్తీనారాయణః' అను శ్రుతి ప్రమాణమును బురస్కరించుకొని వర్ణితమైన యీ పద్య మాళ్వారు ఘనతను జాటుచున్నది.

ఇట్లే గ్రంథమం దచ్చటచ్చట నున్న వర్ణనలును, నాశ్వాసాద్యంతములందున్న వర్ణనలును స్తుతిమాత్ర సుందరములై యున్నవి. అందు కొన్నిట భాగవత విష్ణుపురాణములందలి వైష్ణవగాథలు స్మరింపఁబడినవి.[18] మఱి కొన్నిట నా వేంక

16. విష్వక్సేనుని వరన మిందే గ్రంథాంతమున మరియొకచోట నున్నది. (7-32)

17. వైష్ణవ సంప్రదాయమునఁ బన్నిద్దరాళ్వారులును వైష్ణవాంశ సంభూతులని యున్నది. విష్వక్సేను నంశమున నమ్మాళ్వారు జన్మించెను. అట్లే యిందు వర్ణితములైన పాంచజన్య నందక కౌమోదకీ శార్ఙ్గ సుదర్శనాంశములతోఁ గ్రమమున పోయిగై యాళ్వారు, పేయాళ్వారు, పూదత్తాళ్వారు, తిరుగుంగై యాళ్వారు, తిరుమళిశై యాళ్వారు జన్మించిరి.

(ఇకఁ గౌస్తుభాంశమునఁ గులశేఖరులు, శ్రీవత్సాంశమునఁ దిరుప్పాణాళ్వారు, వనమాలాంశమున తొండరడిప్పొడి యాళ్వారు నవతరించిరి. ఏతదంశము లిందు విడువఁబడినవి.)

18. (అ) "దైత్యాపీత సుర శ్రీపునరానయన క్రమణ"
(ఆ) 'దంష్ట్రికోత్కృత్త హిరణ్యాక్ష క్షపాచర!'
(ఇ) 'భక్త ప్రహ్లాదరచితస్తోత్ర పులకితాంచిత గాత్రా'
(ఈ) 'దవీయస్తర ప్రస్థితాంఘ్రీ' (3-92)
(ఉ) 'దృప్యద్భౌమాహృత సురజనయిత్రీ మణి తాటంక (4-1)
(ఊ) 'గోత్రభిద్ధ్రిమహారి దోశ్చంది మోత్పులకి కృతాంగకసత్య' (4-288)
(ఋ) 'అజహార్యాపహృతాత్మలోక సముదాయాభీర కాంతామణీ
వ్రజ గోరాజి మనః ప్రమోదకర తద్వత్సాప్త రూపానురూప జని ప్రాభవ" (6-67)

శేశ్వరుని యనంత కళ్యాణ గుణములు వర్ణింపఁబడినవి.[19] అతని సర్వశక్తి మత్త్వమునింకఁ గొన్నిట వర్ణింపఁబడినది. (అ. మా. 2-98) వేఱొక కొన్నిట నాతని యవతార మూర్తులు ధ్యానింపఁబడినవి.

ఇట్లే భక్తితో స్తుతించుచు రాయలు రచనలో తాండవము చేసినాఁడు. ఒకటి రెండుదాహరణములు—

"వకుళాలంకృత యోగిహృన్నిలయ భాస్వత్పాండు
భాస్వన్మయూం
ఖక నాభీజలజాత సూత విధి సంప్రాప్త స్మరారిష్ట ము
ష్టి కఠోరార్పణ కర్కటీ ఫలితకేశ క్రూర రక్షోంగకా
కృకవాకుధ్వజ దీర్ఘికా[20] ప్లవతప క్రీడోత్సవాద్యుత్సుకా."
(3-90)

భుజంగప్రయాతము :

"బల ద్విడ్వినిర్దిష్ట పాథోధరోరూ
పలాసార ధారాతపత్రీ కృతాద్రీ
ఫల స్మార్థ చాణూర భంగోగ్ర బాహా
కలాకృత్తకంసా, శిఖండావతంసా." (1-88)

ఈ వర్ణనలలోనే రాయలు కొన్నిట నవతారమూర్తులను కూడ స్మరించినాఁడు.

ఇటకాక ప్రత్యేకముగా కథామధ్యమున విష్ణుచిత్తునిచేత దశావతారములను ఘనముగా స్తుతింపించినాఁడు. ఇవి కేవల పౌరాణిక గాథాప్రభూత చమత్కార కవితాకల్పనలు కావు. భక్తిభావము నుద్బోధించు శబ్దధ్వని గల గంభీర రచనా శిల్పములు. విష్ణుచిత్తుడు వాదమున జయించి మహావైభవముతో విల్లిబుత్తూరున కేతెంచుచుండఁగా మార్గమధ్యమున శ్రీమన్నారాయణుఁ డాతనికి సాక్షాత్కరించినాఁడు.

అప్పుడు అవతారముల[21] నన్నిటిని పౌనః పున్యముగా స్తుతించి యాతఁడు భక్తితోఁ దాండవమాడినాఁడు.

ఇట వరాహ నృసింహావతారములను వర్ణించిన పద్యములను మాత్రము పేర్కొందును.

"ఒకమతి బుద్ధగింవ విలయోదకముల్ పయికుబ్బ, చిప్ప వ్ర
చ్చుకొని మహాభ్రవీథిఁ జన, సూకరతన్మెయి పెంచి,
వెండి, క్రిం
దికిఁ గయిప్రాలు తళ్ళలిల నిర్మలధార నదః వరస్ఫుర
త్ప్రకృతికి నీ యజాండమును బంగరు ముంగరగా
నొనర్పవే." (4-21)

"అసురేంద్రాళయ కుండికాచ్ఛరుధిరవ్యాప్త స్వకచ్ఛాయఁ గాంచి సముద్యత్ప్రతిసింహ మత్సర మిళచ్చేష్టన్ దదుద్దామ దీర్ఘసటాఝూటముఁ బెల్లగించు గతి నాంత్రశ్రేణిఁ
గిన్కన్ వెరం
జనిత క్రూర భవన్నభావకులు ప్రోచు న్మర్త్య పంచాననా."
(4-22)

ఈ రీతి వర్ణనలందు కవి యెంత భ్రాంతిజనకముగ వతిశయించి యుత్ప్రేక్షించినను, వాని కూర్పువెనుక గోచరించు నా యా మూర్తులు భక్తిభావ మను దూరదర్శినీయంత్ర సాహాయ్యమునఁ జూచిన, నున్నవానికిఁ బదిరెట్లు విలువ హెచ్చి గోచరించున ట్లవి గోచరించును. ఇట్టి రచనామూలక భావ ధ్వనిచిత్రణమే రాయల కవితలోని వైశిష్ట్యము. ఈ గుణము చేతనే రాయలు తక్కిన సర్వాంధ్ర కవిమండలికి భిన్నుఁడై విలక్షణుఁడుగా గోచరించుచున్నాఁడు.

ఇట్లే కవి "అది యొండె భక్తి యెవతే, నెదవిశ్లేషైక భీరు వృత్తిఁ బ్రియాలాభదశన్మెయిఁ దొరఁగించిన హదసన యది గాక యున్న యవివైశికముల్"(5-81) అని గోదాదేవియెదలో మదనవ్యథ ననుభవించు దశలో నామెచేత నా యవతారముల నుపాలంభింపించినాఁడు. అనురాగజనితమైన కోపావేశమున నామె -

"తాను సురమౌని నృపతనుల్ గాల్చి యకట
కామినీతతి నుడికించు కంటె నట్టె
గండెయును నల్లదాసరిగాఁడు కిరియు
హరియు నైపోవుటయ మంచిదను యుగంబు"(5-41)

అని యవతారమూర్తులను లేశముగఁగొని పలికినది. మఱియొక చోట స్వామికి తిర్యగ్జంతు జన్మప్రాప్తికిఁ గారణము కామినీ తిరస్కరణమే యని హేతు సహితముగ నుత్ప్రేక్షించుచు గోద -

19. (అ) 'లీలా పార్థషికా' (వద్దీ కాసులవాఁడా : అనుటకు) (2-99)
(ఆ) 'శ్రీ నీళా జాంబవతీ మానస తామరస విహరమాణ మిళిందా… ….నానాంఘ్రి శిరోక్షిశేషనగ హర్యక్ష" (5-1)

20. "స్వామి పుష్కరిణి తిరుపతి కొండలలోనిది, కావున దానిచేత శ్రీ వేంకటాచలపతి సూచితుఁడు." వేదంవారి వ్యాఖ్య.

21. అశ్వా 4-16 నుండి 4-31 వఱకుగల పద్యములలోఁ గ్రమముగా దశావతారములు వర్ణితములైనవి.

"ధరపై నీతఁడు పూర్వకల్పమున సత్కర్త్రీ విశాలాంబకాం
బురుహశ్రేణి జలంబుమైఁ బులకలన్ బూరించుచున్
వేఁచు దు
ర్భర కర్మం బలమంగవచ్చు బలజత్వ స్తబ్ధ రోమత్వకే
సరితల్పూర్వవతార దంభమున నాచ్ఛాదించుఁదాఁ బ్రౌఢిమై"
(5-44)

అనినది. ఇట్లవతారము లను వ్యాజమున నిందలోనే స్తుతించినది గోదాదేవి.

ఈ విధముగా కావ్యమం దాద్యంత మనేకవిషయములలో వైష్ణవమునే రాయలు ప్రతిపాదించినాఁడు. తుద కాతని ప్రకృతి వర్ణనలలో సహితము వైష్ణవమే గోచరించును.

వర్ణనలలో వైష్ణవము

దర్శన వర్ణనాత్మక శక్తులుగల కవి సాధారణముగా తన కభిమానమగు మత దృక్పథమునుండియే ప్రకృతిలోని వస్తువులను వీక్షించును. రాయలు పరమ వైష్ణవుఁడగుటచే నాతనికి ప్రకృతియెల్ల విష్ణుమయముగనే భాసించినది. విల్లిబుత్తూరులో మన్నారు కృష్ణుని యాలయమునందలి ధ్వజస్తంభపు చిఱుగంటలు రాత్రులలో మలయమారుతము వీవఁగా మ్రోగుటయు, నా సవ్వడికి కోవెలయొక్క ప్రాకారపు టంచులమీఁది సంపెగ మ్రాఁకుల కొమ్మలలో నిద్రించెడి పక్షులు మేల్కొని రొదసేయుటయు[22] మనోజ్ఞముగా వర్ణించినా డీ కవి. ఆ పద్యమందలి భావము, దృశ్యము నత్యంత సుకుమారములు. ఇట్లే శ్రీ విల్లిబుత్తూరి వర్ణనమంతయు వైష్ణవ ప్రభావమునకు లోనైన దక్షిణదేశ సౌభాగ్యమునే చాటుచున్నది. 'చెంగల్వ డిగ్గియనీ రచ్యుత మజ్జనార్థముకటిం గీలించుచున్ బోవు ద్రవిడ ప్రబంధయుగాస్యల వర్ణనము(1-56) మొదలుగాని 'ఏనుగుదోయి నీరార్చు నవరంజి నీటి వ్రాతశ్రీలు- దత్పార్శ్వ చిత్రిత శంఖ చక్రముల్ రత్నంపుఁ దిన్నెల ప్రతిఫలించు'టాదిగాఁగల వర్ణనము వఱకు సర్వత్ర ఆ సౌభాగ్యమే భాసించును. బొమ్మల పెండ్లిండ్లలోను, వ్రతపర్వములందును పాడుటక్కులపాడు వైష్ణవ పుణ్యగాథలను, లక్ష్మీనారాయణ గీతములను గని విని, యానందించి, వర్ణించి నాఁటి జాతి జీవనమున వైష్ణవ మెంతగా జీర్ణించుకొని పోయినదో మన కెఱుకపరచినాఁడు. అంతేకాదు. ప్రకృతి వర్ణన మొదలుకొని విరహోపాలంభన వర్ణనల వఱకు గూడ నాతనిదృష్టి వైష్ణవమున కెడముగ పోనేలేదు. వర్షర్తువున మబ్బులు రాయలకు మోహినీగాథను స్మరింపజేయును (4-103). వఱదలై పాఱి సంద్రములోఁ గలియు నదు లాతనికి 'ప్రియు న్నిదురపోవు హరి న్వడిఁ గౌఁగిలింపఁగా' 'ధరిత్రి సాఁచు గరుదాలువుఁ గేళ్ళనిపింపఁజేయును' (4-101). నీలమేఘ మాకసమున నెగయు టాతనికి వామనుని విజృంభణముగా భాసించును (4-105). ఆతనికి మొగిలు 'సకలమును నిద్రపుచ్చు కేశవుని నిద్రపుచ్చు' ఘనవియత్పథార్థముగ తోచును (4-109).[23] అట్లే వసంతమున నాతనికి వామనమూర్తి దర్శనమిచ్చును.

"సాంద్ర మకరంద వృష్టి రసాతలంబుఁ
దొరఁగు పువ్వుల భువియుఁ బూధూళినభము
నీ క్రమత్రయి మాధవుఁ డాక్రమించె
నురు విరోచన జనిత మహోష్మ మడఁగ."(5-136)

ఇట్లే 'సాంధ్యరాగలహరి సామిరంజితములై- ఇందిరాధిపతికి నెత్తు కర్పూర నీరాజనంబు' లనునట్లుగా శరద్ఘనంబు లాతనికి ప్రతిభాసించును.

"నీరజేక్షణుఁ డవ్వేళ నిద్రదెలిసి యడుగుఁ దనమీఁద మోపనో యవని రమణి కంటకితగాత్రియయ్యె నోఁగావిపాక పరుష కంటక శాలిమంజరులు" పొలిచెనఁట। ఇట్లే వర్ణన లెన్నేని యిందు చూపవచ్చును. ఇట్లే 'వర్షాదినముల పోకడచే మనోహరుఁడైన శరదృతు పురుష'ని చరిత్రము రాయలకు రామాయణగాథను స్మరణకుఁ దెచ్చును. (4-165) ఈ వర్ణనలెల్ల రాయలకుఁగల మత దృష్టినే వెల్లడి చేయుచున్నవి. దీనినిబట్టి వర్ణనా ప్రధానములగు నీ ప్రబంధములపై వైష్ణవ ప్రభావ మెంతగా పనిచేసినదో యెఱుఁగనగును. 'సర్వం విష్ణుమయం జగ'త్తనెడి సత్యము సాత్త్వికముగా ననుభవించిన మహానుభావుఁడు రాయలని తెలియనగును.

22. "మలయపు గాలిరేలు వనమాలి విమాన పతాక ఘల్లుమం
చులియఁ బసింది మువ్వగమి నొక్కొకమాటు గదల్ప నుల్కి మి
న్నులము తదీయ హేమ వరణాంచల చంపక శాఖలందుఁ బ
క్షులు రొదసేయ వేగెనని కూడుదు రల్కలు దీరిదంపతుల్" (1-74)

23. "నారాయణుఁడు వర్షాకాలమున నిద్రలోనుండును. ఆషాఢశుద్ధైకాదశి మొదలు కార్తికశుద్ధైకాదశి పర్యంతము నారాయణునకు నిద్రాసమయము" (వేదంవారి వ్యాఖ్య 4-101). ఇట్లే సంప్రదాయ పరిజ్ఞానమును రాయ లడుగడుగున తన ప్రకృతి వర్ణనలలో ప్రదర్శించెను.

అందుకే చివరకు సరియైన వైష్ణవుని యాకృతినిగూడ విడువకుండ నిట్లు సోమశర్మోపాఖ్యానమున వివరించి వర్ణించెను.

"స్నిగ్ధ త్రిభాగముండితశిరశ్శిఖతోడ
హిమధవళోపవీతములతోడఁ
బుణ్యషడ్ద్వితయోర్ధ్వ పుండ్రవల్లుల[24] తోఁడ
దులసికాబ్జస్రగావళులతోడఁ
గౌపీనకటిసూత్ర కాషాయయుగితోడ
జలపూర్ణశుభకమండలువుతోడఁ
బాణిస్థదివ్యప్రబంధసంపుటితోడ
నుత్తరవాక్పూర్వ కోక్తితోడఁ
బసిఁడి జిగితోడ బ్రహ్మవర్చసము వొల్చు
భాగవతలక్ష్మితో ధూమ పటలినుండి
వెడలు శిఖవోలె నమ్మేను వెడలిచూడఁ
జూడ వైష్ణవుఁడై నిల్చె సోమశర్మ." (7-23)

రాయలును వైష్ణవభక్తుఁడే కద!

రచన - ద్రావిడప్రభావము

ఆముక్తమాల్యదారచన విశిష్టమై సమకాలిక ప్రబంధములలో నెత్తి చూపదగినదిగా నుండును. దానికిఁ గారణమాతని పాండిత్యమును, గొంత యాతని స్వాతంత్ర్యము ననవచ్చును. ఈ రచనలో నడుగడుగున శాస్త్ర పాండిత్యము, పౌరాణిక సంప్రదాయ పరిజ్ఞానము ప్రస్ఫురించుచుండును. అపారమగు లోకవృత్తపరిశీలనము తోడను, స్వానుభవ ప్రకటనోద్యమముతోడను బూనుకొని తొడఁగిన యాతని రచనలో సంస్కృతాంధ్రములు సమశైలిలో నుండును. గద్య పద్య-రచనలందు నట్లే ప్రజ్ఞ సమానమై, భావము నిబిడమై, గ్రంథమున కధిక గౌరవము నాపాదించునట్లుండును. వీనికన్నిటి కుదాహరణము లీ గ్రంథమున లెక్కలేనన్ని చూపవచ్చును. కాని యాపని యిట నవసరము కాదని విడుచుచున్నాను. గ్రంథవిషయము వైష్ణవ మగుటచేత రచనయందుఁగూడ దత్ప్రభావము విశేషముగ గోచరించుచున్నది. దానినిమాత్ర మించుక వివరింతును. అసలీ ప్రబంధ నామమే గోదాదేవి ద్రావిడ నామమగు 'శూడ్డి కొడుత్తాళ్' అనుటకుఁ దెలిఁగింపు. ఇట్లు సాంప్రదాయిక సాంకేతిక ద్రావిడ వైష్ణవ నామాదులకుఁ దెలుఁగుసేయు యత్నమున మన భాష కభ్యుదయము చేకూరిన దనవలెను.

ఈ పద్యమును గాంచుఁడు.

'పొలయుం గాడ్పులుదజ్మహాలయవదంభోజాక్ష పక్షస్థల
స్యలఘుస్రజ్మకరంద బిందువులఁ బణ్యారంపుఁ బుణ్యఁపు గం
పులఁ దాపత్రయి మీటి పీట నటన ప్రోద్యోగ సజ్జీభవ
ల్లలనావర్జిత కైశికక్షరిత కహ్లారాళి నల్లార్చుచున్." (1-73)

ఇందలి 'యుత్తరపు గొప్ప కోవెల గలవాఁడయిన హరి యొక్క' అను విగ్రహముగల 'ఉదజ్మహాలయవదంభోజాక్ష' అను సమాసము కేవలము 'వడప్పెరుంగోయిలుడైయన్' అను ద్రావిడ నామమునకు భాషాంతరీకరణము. ఇట్లే 'మన్ననారు,' 'అళువారు' మున్నగు పదములను తెలుఁగున నవతరించినవి. గరుత్మంతునకు, 'పెరియతిరువడి' (=పెద్దవాఁడయిన పూజ్యమయిన పాదములు గలవాఁడు) అని ద్రావిడమున పేరు. దానినే ఆముక్తమాల్యదాకారుఁడు 'పెద్దిరువడి' (4-10) అని యనుసరించినాఁడు.

ఇవియేకావు *తిరువిశక్కోలలు* (=శ్రీ, వెలుగు, కంబములు) (4-35); *మొరము* (=చేట), *సావి* (=తాళముచెవి) పని (అఁకలి 6-7): *సావటి* (=సాపాటుచేసి, భుజించి 2-23); *తప్పిదారి* (=తప్పితవిరి - ఒకవేళ అని భావము. తప్పి అను ధాతువు ద్రావిడమున 'తవిరి' అని కలదు. ఆంధ్ర ద్రవిడ ధాతువులు ఆమ్రేడితమున నిట్టి రూపమును (దాల్చినవి; 2-27); *పణ్యారము* (=భక్ష్యార్థమున ద్రావిడ భాషలో నెక్కుడు వాడుక—1-73); ఒడమె (=ధనముల); ఎరియు (=మండు, 4-26) మున్నగు ద్రావిడ పదములు నిందుఁగలవు. ఇట్లే ఊరుంగాయలు, (1-82); పొలయుం గాడ్పులు (1-73); ఇరుమైలం (6-24); ఎన్నినుగూర్తు (1-14); మీన్ మ్రింగిన (6-64); అనుటలోను ద్రావిడ భాషాతత్వము గోచరించుచున్నది. భాషా విషయమునవే కాక సంప్రదాయమునఁగూడ నిందు కొంత ద్రావిడ తత్వము కాననగుచున్నది. 'ధౌతాంశుకంబులు తడియొత్తులును' గొని పోయి, 'ద్రావిడామ్నాయమై స్నాన మాచరించి' నది గోదా

24. లలాటే కేశవం విద్యాత్, నారాయణ మధోదరే, మాధవం హృది విన్న్యస్య గోవిన్దం కణ్ఠకూపకే।
ఉదరే దక్షిణే పార్శ్వే విష్ణుం విన్యాద్ద్విజ స్తథా, తత్పార్శ్వే బాహుమ ద్యేతు స్మరేత్తు మధుసూదనమ్।
త్రివిక్రమం కణ్ఠదేశే వామే కుక్షౌతు వామనమ్, శ్రీధరం బాహుకేవామే హృషీకేశంతు కణ్ఠకే।
పృష్ఠేతు పద్మనాభంచ కకుద్దామోదరం స్మరేత్, ద్వాదశైతాని నామాని వాసుదేవేతి మూర్ధని।
పూజా కాలేచ హోమేచ సాయం ప్రాతస్సమాహితః, నామాన్యుచ్చార్య విధినాధారయే దూర్ధ్వపుండ్రకమ్"
(చూ. వేదంవారి వ్యాఖ్య).

దేవి. (ధౌతాంశుకంబులు : విన్న అఱువైచినవి. ఇది ద్రావిడాచారము. ఆంధ్రులకు నేఁటివేగాని పనికిరావు. చూ. వేదంవారి వ్యాఖ్య. పుట. 573). ఇంతేకాదు 'పీల వృషకకు ద్రేఖ *నెఱమకొక్కింత యొరగ* విడిన ధమ్మిల్ల వలయంబు నడుగునందు' గోదాదేవి స్వామి కర్పించు మాలను సవరించు కొనెడిదను సందర్భమున 'నెఱమ కొక్కింత' యనుట ద్రావిడాచారమును వెల్లడించుటకే (చూ. వేదంవారి వ్యాఖ్య. పుట. 539). ఇట్లు గ్రంథమందచ్చటచ్చట వైష్ణవ ప్రభావమును, గొన్ని ద్రావిడ భాషా సంప్రదాయములును సంక్రమించినవి. ఇవియెల్ల మన భాషకుఁ బుష్టినే చేకూర్చిన వనవచ్చును.

ఈకారణముననే రాయల యుగమున వెలసిన ప్రబంధములలో నాముక్తమాల్యద విశిష్టమైన దనుట వైష్ణవాంధ్ర సాహిత్యమున నేతద్గ్రంథమునకుఁగల ప్రాముఖ్య మపూర్వమైనది. తత్కర్త ధన్యాత్ముఁడు.

ప్రధానముగ సంప్రదించిన గ్రంథములు :

1. కీ. శే. వేదంవారి వ్యాఖ్యతో గూడిన 'ఆముక్తమాల్యద'.
2. గురు పరంపరా ప్రభావము.
3. శ్రీభాష్యమ్.
4. సూరన 'విష్ణుపురాణము'.

కొడవలి : కోమలి

రమణశ్రీ

కోతలు మొదలు పెట్టారు ! ఎక్కడ చూచినా కోతలే! వరికోతలు ! కోమలమ్మ కోర్కెలు పండించి, పనలు పనలుగా పడేసి, ఇన్ని డబ్బులు పడేసుకొనే పనిచేతలు...ఒక్కసారి బతుకులో మళుపు త్రిప్పే రోజులు !

'దొరగారి నిమ్మకాలవ సేలో అక్కుళ్లు కోత్తన్నారు. ఊఁ కోత కొడవళ్లు చిద్దం సేసుకొండి !' అన్నాడు మేస్త్రి నాగప్ప. గూడెమంతా గునగున లాడుతూ సవరించుకొంటోంది.

'తనమాట కేవిఁ? పెనిమిటి రాయడి మాట ?' అనుకొంది కోమలమ్మ. 'సెపితే యినుకొనేవోడా? ఏమన్నానా ? అడిమాట ఆడిదే ! ఆ ఫేకటేరీనే పట్టుకు దేవుళ్లాడుతుంటాడు...ఏయేటి కాయేడే, సీజనొచ్చేతలికి, కాళ్ళా యేళ్ళాపడి...ఎందుకొచ్చిన నౌకిరీ ? సొతంత్రం లేనిబతుకు ?'

ఊళ్లోకెళ్ళి అమ్మేసుకొచ్చిన పిడకలగంప నెత్తినెత్తుకొని, బంగారమ్మ గుడితలుపులు తెరవడం చూసుకొని, తల్లికి మొక్కింది. ఎవరో కొలుపులు తీరుస్తున్నారు. ఆతల్లి కడుపు చల్లగా తన బతుకు.... సాగుతుంది. తల్లి దయతో, నాగా లేకండా కోతల కెళ్ళి పనులుదొరికి కూలీలు రోజుకోమెట్టుగా పైకెక్కుతుంటే, ఇంకేం కావాలి ?

బంగారు తల్లికి కనువు పండుగునాడు కోరిక తీరా కోడిపిల్ల నిచ్చుకొంటుంది. కొలుచుకుంటుంది. రాయుడితో మనువు రాయిలా కదలకండా పడుంటే, ఈ రోజు లిలా చల్లగా జరిగిపోతుంటే, ఇంకేం కావాలి ?

తన కడుపు నో కాయకాస్తే...ఇన్ని నగలు తన కాళ్ళనీ, చెవుల్నీ, ముక్కుల్నీ అంటిపెట్టుకు మెరుస్తుంటే...ఇంకేం కావాలి? ఇవన్నీ గొంతెమ్మ కోరిక లేం కావు !

గుడిలో కోడిపిల్లల మెడలు గిజగిజ తన్నుకు దేవురిస్తున్నై. పావం ! అనుకొంది. తన మనసలాంటిది. తిన్నగా నడచి వేపచెట్టు నీడలో నిలబడింది. వాతావరణంలో వేడి శరీరంలో మాలిన్యాల్ని కరిగిస్తోంది. మొహం నిండా కమ్మిన చెమటలో నల్లగలువల్లాంటి కళ్ళు...తెప్పలకింద తెపతెపలాడుతున్నై.

రక్తం చిమ్మి నరాలు బిగిసిన కోడిపిల్లలు బంగారుతల్లివడిలో నిదుర పోతున్నై.

తన కొడవలి ... పదును చెడని .. కక్కులు రాలని తన కొడవలికి ఎన్ని జీవాలైనా కరకర తెగి పడతయ్ ! నిరుడు తయారుచేయించి జాగ్రత్తగా చూరులో దాచిన, బంగారంలాంటి వెండి రేకులాంటి తళతళలాడే కొడవలి !

మళ్ళీ నడక సాగించింది.

ఎదురుగా పావుఁ లొస్తున్నాడు. రయిలు గేటు దగ్గర తారసపడ్డారు.

'ఏరా ! పావులయ్యా ! కూలు లెలాగున్నయ్?' అంది.

'ఏం కూలులు ? '

'కోతకూలులు'.

'నా కేటి తెలుస్తది ?......కోత కెల్తా నా ? ఏడుస్తానా ? ఎంతసేపూ ఫేకటేరీలో బస్తాల లోడింగు తప్ప......'

'ఐతే బావయ్య సంగతేటన్నా తెలుసా ?'

'ఏవోఁ దొర నెదిరికించి, మాటాడితే తమాసా అనుకొన్నావా ?' రాయడి సంగతి తలచుకొనే

సరికి మరి మాటాడలేకపోయింది. పల్లెత్తుమాట పడే వాడు కాదు. దొర తిడితే, చెయ్యిజేసుకోబోతే, ఎదిరించకండా ఊరుకోగలడా?

పావుఁలు గేటుదాటి, రైలుకట్ట వెంటబడి పోతున్నాడు, వాతావరణం కుబుసం విడిచినట్టు విడిచి, కోమలమ్మ చెఱుకుతోటలో గట్లంట, అరటి తోట వెంపు నడచింది.

రైలుబం డొస్తున్నట్లుంది.

ఆ రెండు ఇనప పట్టాలు దూరాన్నెక్కడో, ఏ లోకంలోనో కలుసుకొనేట్టు కనిపిస్తాయి! ఆ మబ్బులూ, అందని ఆకాశం, ఎక్కడో అరుణవర్ణం స్రవిస్తూ, దూరభూరేఖ రక్తంతో తడసిన కొడవలి అంచులా తళతళలాడుతూ నింగి పెదవి అంచులు ఎఱ్ఱని నురువు లురలుతూ...తన కళ్ళ నెంత దూర మైన లాక్కెడుతున్నై!

ఎఱ్ఱకంకర గతుకుల దారి కెటుచూసినా, బరువుగా వంగిన పంటపొలాలు! తన కొడవలి పదునుకి, చకచక తెగిపడి తనకింత తెచ్చిపెడుతయ్!

ఆ డబ్బుల మీదెన్నో పేర్చుకొన్న ఆసలు! కళ్ళ ముందు గజ్జెకడుతోన్న ముందు బతుకు! రాయడూ పనిలోకి పోయాడంటే నాలుగు చేతుఁలూ ఆడి నట్టె!

దూరంగా మామిడితోపులోంచి పొద్దు వాటారు తోంది, అరటిచెట్ల మధ్యనుంచి, 'చెంద్రి' బయట పడింది ఇన్ని ఆకులు కట్టగట్టుకొని.....

'సెంద్రీ!' అని పిలిచింది కోమలమ్మ.

చెంద్రి చేతిలో మొండికత్తి మొన వెండి మలామా చేసినట్టుంది. స్ఫోటకం పోసిన, ఎఱ్ఱని ముఖంలో అక్కడక్కడ గుంటల్లో నిలిచిన చెమట బిందువులు చెంపల మీదనించి జారుతున్నాయి. జీబురుపొదలాంటి తలలో కత్తిపిడితో గోక్కుంటూ, 'ఉండు తల్లా! ఇయ్యాల గెంజినేదు. ఈ ఆకు లమ్ముకు తేవాల! ఇప్పటికే, పొద్దు గుంకిపోతా వుంది! నీ కేం? నన్ను పోనీ...'

కోమలమ్మ మాటాడలేదు. చెంద్రి ఊరి వెంపు దారితీసింది. చెవులకి ఇత్తడి పోగులు, రెండు బుగ్గలకీ, గెడ్డంకిందా పచ్చబొట్టు చుక్కలూ... మెడలో తెగిపోయిన పసుపుతాడు, జారిపోయిన నల్లపూసలు, అదీ దాని బతుకు!

ఎండ చల్లబడింది!

త్వరలో గూడెంలో గుడిసెచేరుకొని, చూరులో కొడవలి అందుకోవాలి! ఎఱ్ఱని గుడ్డపీలిక చుట్టిన కొడవలి!...ఆకురాయితో కక్కులు రాయించి, పదునుపెట్టించి ఎఱ్ఱదామరలాంటి అరచేతిలో నెల వంకలా కొడవలి తళ తళ మెరుస్తుంటే, తన అందాలు రాయడికి నూరిపోస్తుంటే తనబతుక్కి కేం కావాలి?

రాయడితో మనువు రాజుతో మనువన్నారు గూడెంవాళ్ళంతా! వాడి మనసులో ఏదిరాజు?

కళ్ళలో చూపులతో రక్తం చిందుతూ తన వయసు కరిగించుకుత్రాగే మగడు! ఫ్యాక్టరీలో యింజన్లతో కణకణలాడే నిప్పుతో గిరగిర తిరిగే చక్రాలతో ఎప్పుడూ ఆటలాడుతూ తన్ని కాదన్న మాదన్నలమీద పగబడుతూ, 'రకతానికి, రకతం.. దెబ్బకి దెబ్బ...'అంటూ పగలబడే రాయడు!

రాయడంటే గూడెంలో చిరుతపులి! వాడిపేరు చెబితే పిట్టలు నీళ్ళు తాగవు!

రైలు రైయ్యిమని, చప్పుడు చేసుకొంటూ, భూదేవత గుండె లదరగొడుతూ పరుగెత్తుతోంది రైలు. ఆ శబ్దప్రళయాన్ని గుండెలు అనుకరిం చాయి. ఇంజనులో మండుతోన్న అఖండమైన అగ్ని...అదెప్పుడేనా తనకళ్ళబడితే, కనుచూపు మేరవరకూ అనుకరిస్తూ వుంటుంది!....

పాక చేరుకొనేసరికి, గొల్లభాగవతుల కుఱ్ఱా డెవరో పాకల దగ్గర తను సొంతంగా కవిగట్టిన పాటపాడుకొంటున్నాడు కంజిరా మ్రోగించుతూ లయగా ఆడుతూ....

పొద్దు వాగామళ్ళింది. పాకలదగ్గర కోడిపిల్లలు, మేకపిల్లలు పాట చెవులురిక్కించి వింటున్నాయి.

అహాఁ మే స్త్రిరిగోరూ !
ఒహో మే స్త్రిరిగోరూ !
కోతలకీ మోతలకీ
కూలీలెలాగ ?....
ముతకోళ్ళకి ముసిలోళ్ళకి
మూడేసణాలు !
అకతాయి కుర్రోళ్ళకి
ఆరేసణాలు !
పడుసోళ్ళకి పనోళ్ళకి
పదేసణాలు !

అవతల కేతులో జనం గుమిగూడి కేకలేసు కొంటున్నారు. రోజూ ఉన్నదే పాడుగొడవ ! మరింత పశువుల్లా మారి, బుర్రలు బద్దలుగొట్టుకో డానిక్కూడా జంకరు !

మొదటి మొగు ణ్ణొదిలేసొచ్చిన తాయారు, మరో మనువుని చుట్టబెట్టుకొంది. రెండో మనువు వందరూపాయలు ఓలి ఇచ్చి, మొదటి మనువుని వదుల్చుకోవాలి !

పెళ్ళామూపోయి, ఓలీపోయి మొదటి మొగుడి గోల ! రోజూవచ్చి తగువు !

'సద్దుబాటు సూసుకు నిత్తాలేరా !' అని రెండో వాడు వాయిదాలపై వాయిదాలు !

'డబ్బిచ్చి తీసుకెల్లు ! అందాకా నాకడనే ఉణ్ణియ్యి తాయార్ని నేనే బరాయిస్తాను' అని మొదటివాడు గోల !

రామరామ ! ఇంత అవివేకం, అజ్ఞానం ! ఇంత వస్తువులమార్పిడిలాంటి స్త్రీ జీవితం...

కోమలమ్మ ఎంత తక్కువయినా, స్త్రీగా తన విలువ తనకి తెలుసు...మనుషులూ, మనవులూ, మనసులూ మధ్య ఆరాటంలో రాపిడి తనకి తెలుసు.

అందుకే గూడెమంతా కోడై, 'అబ్బో ! అది పత్తిత్తు ! కొలాన తప్ప బుట్టింది.' అని కూస్తుంది !

'కోమలీ ! నీమూలానే నేను మణిసిని. లేపోతే ఏనాడో గజదొంగనీ, ఖూనీకోరునీ ఐపోదును' అనే వాడు రాయడు.

'కోమలంటే కోమలే ! దాంతో ఎవడాగ్గలడు ? నిప్పు' అమాట ఎవరినోటన్నా వినిపించినపుడు తన వళ్ళు పులకవస్తుంది. రాయడి ప్రాణాలకీ, తనకీ ముడి !

కొడవలి పైకి తీసింది. అంచు త్రుప్పుపట్టి నల్లగా వుంది. ఏమాత్రం కరకుదనంలేదు ! పదునులేదు ! కక్కులు రాలిపోయి వున్నయ్ !

మొన్న మొన్నటి వరకూ గడ్డికోతలో అరిగిన కొడవలి. ఆ గట్లంట, ఈ గట్లంట తిరిగి ఎండనక వాననక, పశువులకోసం, తన గ్రాసంకోసం.... మోపెడుగడ్డి కోసుకుని, సంతలో అమ్ముకొని సంతజేసుకొనేది.

చకచక నడచుకొంటూ బ్రహ్మం కమ్మరిసాల దగ్గర కొచ్చింది కొడవలి కక్కులు కోయించ డానికి !

'అన్నయగారు ! కక్కులు కోసిపెట్టరూ ? పొద్దు పొడిసేతలికి కోతకెళ్ళి పోవాల' అంది కోమలమ్మ.

కోరగా చూశాడు బ్రహ్మం. కొలిమి భగభగ మండుతోంది, కోతలకి కొత్త కొడవళ్ళు తయా రవుతున్నై.

కోమలమ్మ కొడవలి పిడిదగ్గిర పగిలివుంది. ఎగాదిగాచూసి, 'చానా పాతబడిపోయిందే ! కొత్తది చేయించుకోరాదూ ?' అన్నాడు బ్రహ్మం. మొహం పొగలు గక్కుతోంది కొలిమి వేడికి.

'ఎందుకులే బాబా ! అదే అచ్చొచ్చింది. అదుంటే నాగా నేకండా కూలిపని దొరుకుతుంది' అంది.

గిరగిర తిరిగే కొలిమిచక్రం అవుజేసి, ఆకు రాయి పైకి తీశాడు. కొడవలి మోపుజేసి కక్కులు కోయడానికి !

ఒక్క ఐదునిమిషాలు !

కరకర ఆకురాయి ఆడింది కొడవలి అంచు మీద.

'ఊఁ నీయిష్టం ! కావాల్సినంత కోత. పదునెలాం టిదో సూడు. పీకలు, పీకలు తెగేస్తుంది మరి' అన్నాడు చురుగ్గా.

కానేదు' అని ఆగింది. కుండలో ఎసరు పొయ్యిమీద గుద్దుకొంటోంది.

'నా ఒక్కడితోనా, ఎంతమంది కడుపులు గొట్టాడు ?...మే స్త్రిరిగిరి యెదవకి ! నారకతం ఉడుకెత్తి పోతంది. నాకోమాటు యెంతమందిని పనిలోంచి ఊడి సేశాడో ? పెళ్లాం బిడ్డలు అలోమని యేడుస్తున్నారు. ఆడి బతుకెంత ? ఆడి ఆయువెంత ? ఇంతమంది ఉసురు...ఆడి నెత్తురు కళ్ళజూస్తాను, గుండెలు తీసిన బంటను కొన్నాడు గావోలు ! ఉసురు బెట్టిన జీవాలు ఊరికే సూస్తూ ఊరుకొంటాయా ?'

కోమలి కర్థంకాలేదీ ధోరణి ! రాయణ్ణి పలకరిస్తే కస్సుమంటున్నాడు. తమిద్దరికీ వెనకాముందు దశుత లేదు. ఆలనా, పాలనా లేదు. ఎవరికెవరూ లేని బతుకులు ? ఇదే ఓ బిడ్డా పాపా వుంటే, రాయడు తగ్గిపోయి వుండును. మహారాజులతో ఎందుకు లేనిపోని కక్షలు మనకి ! అదే చెవిలో గూడు కట్టుకు పోరింది. ఎంతకి పెట్టిపుడితే అంతే!

కొడవలి పైకితీసి, గుడ్డపీలిక చుట్టి చూరులో దాచింది. కిరసనాలు దీపం గుటకలు మింగుతోంది. రాయడు నులకమంచం వాల్చుకొని కూలబడ్డాడు. ఎన్ని అగ్నిగోళాలు పెళిల్లున పగులుతున్నయో, తన గుండెలో అర్థం కాలేదు ! 'ఈ అగ్నిజ్వాలలు ఒక్కసారి నీ గుండెల్లోకూడా దేవుకో !' అన్నట్టు చూశాడు కోమలి వెంపు !

పాపం! కోమలి కెంత అన్యాయం చేస్తున్నాడో తను ! దొర బూటుకాలితో పదిమందిలో దెబ్బ తినడమే ? వాడి మాటలో చూపులో తను పశువు. బానిస. తన హక్కుకోసం తను పోరాడాడు. తన పని తన కిమ్మన్నాడు. దొంగరిపోర్టు రాశాడు తనమీద.

వచ్చీరాని తెలుగులో దొర, మీకు ఫరవా లేదురా ! మీ పెళ్లాలు పడుచుకొని, సంపాదించుతారు. పొండి కుక్క వెధవలు' అన్నాడు. నోట పట్టని మాటలు ప్రేలాడు. త్రాగి మత్తెక్కి తన్నాడు. తన ధోరణిలో న్యాయంకోసం పోరాడబోతే...

తన ఆవేశం కట్టలు తెగింది.

తన పరాభవానికి పగవాళ్ళంతా పగలబడి నవ్వారు. అంతకంటె, తన గుండెలో మంట కింకేం కావాలి ? ఈ అగ్ని చల్లారడానికి. వేడి వేడి రక్తం కావాలి !

తనెన్ని ఆలోచించినా, తిన్నగా నెత్తు సుడి గుండంలోనే దుముకుతోంది మెదడు !

జీవుడి ఘడియలు దగ్గరపడి, మృత్యువు జీవిత ద్వారాలు గడియలు తెరచి, తన్ని పిలుస్తోంది. 'నీవే నాకు ఆయుధం కావాలి!' అని—

'మామా ! ఏటి మాటాడవు ? నిన్ను సూస్తంటే దిగులుగా వుంది. ఏం పాలుపోటం నేదు. ఏ మగాయిత్తెం జరుగుతుదో అని బెంగడి సస్తన్నాను.'

రాయడు మాటలేకండా, కళ్ళు మూసుకు తెరుస్తున్నాడు. 'నువ్వు నేకపోతే, నాకు దిక్కేటి? ఇద్దరం కలిసిగట్టుగా ఉంటన్నాం. నువ్వు నేకపోతే నేనూ లేను. నువ్వేటన్నా సెయ్యదలిస్తే ముందు నన్ను సంపేసి పో.'

భోరున యేడుపు పొంగి వచ్చింది. కన్ను రెప్పలతో ఆపుకొంటూ, 'దొర కొలువే దొడ్డ కొలువు గాదు. పని దొరక్క పోదు. అంతగా నీ కిట్టంనేకపోతే, ఇంటోనే పడుండు. నేను తెచ్చే నాలుగ్గింజలూ ఉడకేసుకు తిందాం. అదీ గాకపోతే, ఇద్దరమూ కలిసే ఎళ్ళొచ్చు. రావొచ్చు. గెంజి నీళ్ళు సాలు. పాలూపరవాన్నంకోసం యెగబడనక్కర్నేదు.'

కోమలి మాటలకి, రాయడి గుడ్లలో నీరు నిండింది. ప్రేమంటే ఏమిటో కళ్ళలో కరిగింది. ఎప్పుడూ తన్నంటి పెట్టుకుని పెరిగే నీడ.

ఏ నాడు చూడని, ముఖాన క్రమ్మిన నల్లని మేఘం తెరచాటుగా కన్నీరు వర్షిస్తోంది.

కోమలమ్మ ప్రేమగా దగ్గిరికెళ్ళి, 'ఎందుకు దిగులడతావు ? నీ ముఖం నీకే అసయ్యంగా నేదూ ?

తన్ని నోడికాలు యిరక్కుండా వుంటదా ? పంతా లకు పోయి, మనువూ మనసూ పాడుసేసుకోకు ! అడిపాణాలు మాత్రం కుదురుగుంటాయా? ఎవడో అడి పొగరణిసేస్తాడు. రకతం కళ్ళ సూస్తాడు. మన కెందుకు ? అడి పొగురు అణ్ణే కొడతది....'

సంస్కారం లేని రాయడి జుత్తులోకి వేళ్ళు పోనిచ్చి, ఎఱ్ఱదామర లాంటి అరచేత్తో నిమిరింది. రాయడు చంటిపిల్లవాడిలా వలవల యేడ్చాడు గుండెలలో.

పరిపక్వమైన యోచన, కుండలో కూడులా ఉడికింది. చుట్టూ వెలుతురు పొరకప్పుకొన్న గుడిసె. నిశలో ముగ్గి తీతువులాకూస్తోంది !

గుడిసెల పక్క, జామితోటలో చెట్లపై కాపుర మున్న చిలకలు కలలలో ఎఱ్ఱని ముక్కుల్తో కలవ రిస్తున్నయ్ !

మేస్తిరి నాగప్ప కూలీ వెయ్యడాని కొచ్చి నట్టున్నాడు. అందరితో చెపుతున్నాడు.

'కోమలమ్మా ! నువ్వొ వస్తావా ? పొద్దుటే... కూలి పద్దాలు గణాలు... పెద్దొరగారి నిమ్మకాలవ సేలో'.

'ఆఁ' అంది అప్రయత్నంగా.

కొంతసేపటికి పావులొచ్చి రాయడి చెవిలో ఏదో గొణిగాడు.

'మందే తప్పురా.' దొర నెదిరికించటమంటే మాటలంటరా ! నిన్నేటో పారిటీమణిసి వన్నాడు. రౌడీ యెదవన్నాడు. ఎన్నో అన్నాడు. నీమీద కన్నేసి ఉంచాడటకూడా. ఆళ్ళ అడుగులికి మడుగు లొత్తాల్సినోళ్ళం. దవుర్జెన్నాసి కెగబడితే, అళ్ళు దొరలు.... పటన్నా సేయిస్తారు. అళ్ళేంజేసినా కమ్ముకుపోద్ది. ఎటొచ్చి బయటపడి పోయేవాళ్ళం మనమే ! మన మనవినేవాళ్ళుండరు. అళ్ళు 'కో' అని పిలిస్తే కోటిమందొచ్చి వాల్తారు. ఏ బలం సూసుకుని మన యిరగబాటు ?'

రాయడు తోక తొక్కిన తాచులా లేచాడు.

'నాకు పిరికిమందులు నూరిపోయడానికంటరా వచ్చావు ? ఒఠి పిరికి యెదవలు. బానిచ బతుకు బతికితేనేం సస్తేనేం ? అళ్ళ కాళ్ళకి మడుగు లొత్తాల్సినోళ్ళ మటరా ? ఛీ. ఛీ. రేప్పొద్దుట ఇంటిల్లిపాదినీ, అడి బంగళాకి తారస మంటాడు. తారసండి ! అలాంటి యెదవ. ఇంకా బతికున్నాడు. హుఁ. సీరంగ నీతులు సెపుతున్నావుగాని, యెల్లు. నీపెతాపాలు నాదగ్గర కాదు.'

'యెల్తాగాని, కాస్తతమాయించుకో ! తొందర పడమోకు. గూడానికి మంచిపేరు దేవాల. వొదిని సెప్పినట్టినుకో !'

బయటికి వెళ్ళాడు పావుఁలు.

కోమలమ్మ ! 'పావుఁలయ్యా !' అంటూ వెంట బడింది.

'జరిగిందంతా యిదే వొదినా ? పెద్దోళ్ళతో పంతాలెందుకు ? ఆడేదో ఎఱుపుజండా పారిటీలో సేరాడు. మనకెందుకు పారిటీలు, అవసరమైనంత కాలం పని సేయించుకొని సెరుకు పిప్పిలా పూసి పారేస్తారు. సిన్నోణ్ణో, సితకోణ్ణో అణ్ణి కనిపెట్టుకో! పొద్దుటే కూడా కోతలికికూడా తీసుకెళ్ళు ! ఒంటిగా ఒదలకు. మనుసు దిగుల్లేకుండా, ఆమాటా, యీమాటా పలకరిస్తూవుండు !' అంటూ చీకట్లో కలిసిపోయాడు.

కోమలమ్మ కొన్ని ఖణాలు ఆలోచిస్తూ నిల బడింది.

ములగచెట్టుమీద గుడ్లగూబ గుడ్లురుముతూ కూసింది.

చెట్ల చీకట్లో అన్వేషిస్తూన్న మిణుగురులు వెలుగుతుంపరుల్లా రుద్రవీణా ప్రకంపనల్లా రేగు తున్నయ్ !

ఆకాశంలో తెక్కలు విప్పుకొన్న రిక్కలు తళతళ మెరుస్తూన్న కొడవలిలా చంద్రవంక....

తాటిచెట్లమీద గాలిలో ఎగిరే అదృశ్యపు దెయ్యాల తెక్కల చప్పుడు.

'సాల్లెండి ! యెటకారం. బాగానే దీయించారు ! పీకలు తెగేసేవోళ్ళు యేరేవున్నారు. మాయింటా వంటా లేదు. అంతకంటె యెదవ బతుకు బతికే కన్న సావుమేలు.' అని, చెంగున ముడేసిన బేసతీసి బ్రహ్మం చేతిలో పడేసింది. కొడవలి పదును చేతికి రాసుకు చూసుకొంది.

సంజె అంచులు ఎఱ్ఱని కంటి జీరలా, పెదవి వంపులా చీకటి కటిలో జారిపోతున్నయ్.

★ ★ ★

'ఏం మామా ! అల్లాగున్నావు ?'

పొయ్యి కంటి జీరలా మంట అంటుకొని భగ భగ రాజుకొంటూంది. పుల్లలు ఎగదోస్తూ, పొయ్యి మరింత మండేలా ఊదుతూ అంది కోమలమ్మ.

రాయడి కళ్ళు ఎఱ్ఱ చింత నిప్పుల్లా వున్నయ్. పగ పొగలా కమ్ముకొని వుంది. ఎంతసేపూ నిట్టూర్పుతో తాచులాంటి బుస......

'ఏంటీ నేదు'

కోమలమ్మకి అంతుచిక్కలేదు. ఆవేశం వచ్చి నపుడు రాయడంతే ! నోరు పెగలనీడు. ఎంతసేపూ సుడిగుండం గుండెలోనే తిరుగుతుంది. గొంతులో పొంగదు.

'నాకు చెప్పకూడదా ? ఏటోజరిగింది యిసేపం' అని, రాయడి మండుతూన్న కళ్ళలోకి, శాంతమైన ఆర్ద్రమైన చూపులు నిగిడిస్తూ, చల్లార్పడానికి ప్రయత్నించింది !

తనెంతకైనా ఆడది. ఐనా, తన భవిష్యత్తు కోసమైనా తెలుసుకోవాలి !

'కోమలీ !' అని ఆగాడు రాయడు. దెబ్బతిన్న పాములా రోజాడు. బుస గొట్టాడు.

పదును పెట్టించిన కొడవలి తళతళ చీకటిలో మెరుస్తూ, కరకర చూసింది రాయడి కళ్ళవైపు !

'దొర పనిలోంచి తీసేశాడు. దాంతో సరా ! బూటుకాలితో తన్నాడు యెదవ'

రోషంతో గప్పున మొహం రగిలింది. పళ్ళు పటపటలాడాయి. ఒక్కసారి ఉవ్వెత్తున పొంగింది ఆవేశం.

కోమలమ్మ కొర కొరలాడింది. 'ఆఁ' అంది. పాకమీద కప్పు దడదడలాడింది.

మసక మసక చీకటి క్రమ్ముకొంటోంది. బయ టింకా, తాయారమ్మ గొడవ జరుగుతూనే వుంది. వరదలా వస్తోన్న చీకటిలో తమ కొంప మునిగి పోతోంటే. చిన్న తెప్పలా దీపం వెలిగించింది !

రాయడు ఫ్యాక్టరీలో పనిచేస్తున్నాడని తన కెంత గర్వం ? గూడెంలో తనో అంతస్తు పై నున్నట్టు అనుకొనేది. అదే తన అస్తి !......అప్పు డప్పుడు అన్నం కేరేజి పట్టుకెళ్ళి పిప్పులమీదున్న ప్పుడు ఇచ్చేది.

ఫ్యాక్టరీనించి, మామ బయటపడ్డాడు. ఒకళ్ళతో మాట పడని, దెబ్బపడని అభిమానం...బూటు కాలితో తల్లడిల్లిపోయింది.

'పొమ్మన్నవో డెలాగూ పొమ్మన్నాడుగందా ? తన్నట మెందు కొచ్చిందట ! నీవు కానిపని సేశావా ? పని పాడుసేశావా ? ఏటి జరిగింది ?'

రాయడి నోరు పెగల్లేదు.

దొరని, తన నౌకరీలో ఎదిరించాడు. చాటుగా తిట్టాడు. అది అర్థమై దొర తన్నాడు. అంతేనా ? ఇది కోమలి దగ్గిరెందు కీరభస !

ఎన్నాళ్ళీ బానిసబతుకు ? ఒకళ్ళ మోచేతికింది నీళ్ళు ? 'నే సెప్పలేదూ ? ఎందుకొచ్చిన ఉద్దేగమని... పగలనక రాతిరనక ఆళ్ళెప్పుడు రమ్మంటే, అప్పు డెళ్ళటం.... ఔక్కలొచ్చిన పశులం...సొతంత్రంగా బతకనేవాఁ ? రేప్పొద్దునించి వరికోతలు...చేతి నిండాపని.... సెరుకుతోటలో పనులు ముమ్మరంగా దొరుకుతయి. తొలకరించే తలికి ఊడుపులు.... సెక్రం తిరిగినట్టు తిరిగిపోద్ది. మిల్లునించి బయట బడ్డందుకే, బంగారు తల్లికి మొక్కుతాను. మనం సెరో కొడవలీ యిచ్చుకొంటే పండగదాకా ధాకా

తెల్లని మబ్బుల చీరచెరగుల రాపిడి.

చీకటిలో తేలుతోన్న తెప్పలవలె గుడిసెలన్నీ ఒకదాన్నొకటి ఒరుసుకొంటూ, కాలప్రవాహంలో ఏదూర తీరాలకో కొట్టుకపోతున్నయ్!

కంటి రెప్పలకింద బంగారమ్మ గుడి తలుపులు తెరచుకొని, 'తల్లీ! నా దేవుడిమీన యీగవాలనీకు! కనువు పండుగనాడు కొలుపులు తీరుస్తాను' అని మొక్కింది కోమలమ్మ.

★ ★ ★

ఎక్కడపుట్టి పెరిగిందో. ఈ గూడెంలోకి వచ్చి పడింది. రాయడు ఊళ్ళన్నీ వేటాడి తెచ్చుకొన్నాడు ముసలాడికి అడిగినంత ఓలిచ్చి! తల్లి తనని కని, వదిలేసి మారు మనువునికి పోయింది. తన తండ్రి కలరా దగిలి చచ్చిపోయాడు. ఇంతకాలం తాత సాకాడు.

జవ్వనం రాగానే, రాయడి కౌగిట్లో చిక్కింది!

'కోమలమ్మ లాంటి పిల్ల లేదురా!' అనిపించు కొంది. ఎంతమంది తనకోసం ఎగబడినా కాల దన్నింది. ఒకటే మూర్తి...తన హృదయంలో నిండిన రాయడు.

తనమీద పగబట్టి, పసిగట్టినవారి చూపులదాడి నుంచి దాచేస్తూ, 'అన్నయ్యా! అన్నయ్యా!' అని చక్కగా దువ్వి బూజుపట్టిన మనసుల్ని దులిపి నవ్వుకుంటూ ముందుకు సాగిపోయేది!

తొలిరోజుల్లో రాయడు ఏపనికి వెళ్ళనిచ్చేవాడు కాదు. కాని రోజులు గడవక తనూభుజం కలిపింది. పనీపాటల్లో తనూ ఇంత సంపాదిస్తోంది.

రాత్రిరాత్రంతా, సింహం నిదురించే గుహలాంటి ఒడిలో నిద్రపోయింది కోమలి..! నిద్ర విదళించి పారేసిన రాయడు .... కళ్ళు చీకట్లో రెండు జ్యోతుల్లా వెలుగుతూ, పీడకలలు వెలిగిస్తున్నయ్!

అదేదారి! గుహలో విడిసిన పెద్దపులి! గుడిసె అదిరిపోయేలా గాండ్రిస్తోంది.

జీబురు పొదలాంటి తలకెలుక్కున్నాడు. కోమలి తల ఒడిలోంచి మంచంమీద దింపాడు. పెదవుల్ని తన పాదవులతో తేలిగ్గా కదిపాడు. అమాయికంగా నిద్రపోతోన్న లేడిపిల్ల. సాహసాలు, పగలూ, ద్వేషాలూ, ఆవేశాలూ ఎరుగని, కనురెప్పలకింద కన్నీళ్ళతో గుండెల్ని అభిషేకించే అమాయకురాలు! తనంటె, తన మనువంటె ప్రాణంకోసి నివేదించే ఇల్లాలు తప్పదారిని తన దగ్గర కొచ్చింది!

ఎన్ని నీతులు చెప్పింది? ఎన్ని కలలు కనిపించింది? ఎంత మెత్తని మాటలతో, గుండె కరిగించాలని వాపోయింది?....అవన్నీ అగ్నిగుండంలో చిటపట పేలిపోయిన అశ్రుబిందువులు!

తెల్లవార వస్తోంది!

రాయడు లేచాడు. చూరులో ఎలకలు త్రుళ్ళి పడి అటూ ఇటూ పరుగెత్తాయి!

★ ★ ★

గుడిసెలో పై కప్పు తాటియాకులమీద అర్థం కాని కవిత్వం, ప్రత్యూష పవనాంకురాలకి రేగు తోంది. తెల్లవార వస్తోందేమొ!

అరవిరిసిన కోమలి కన్నులలో మొలిచిన కల...

...కోమలి...బంగారుతల్లి గుడి...ముందు...

తన కొడవలి, రాయడి చేతిలో రక్తంతో తడిసిన కెండామీద తెల్లని కొడవలి ముద్ర...

రాయడి దంతాలపై కొడవలి అంచులా తెల్లని నవ్వు...వరి కోతకు నాగప్ప ఈడ్చుకెళుతున్నాడు. తన చేతిలో కొడవ లేది?......

అంతా కలకలం. తనపక్క రాయడేడి?

పరుగెత్తుకొస్తున్నాడు అల్లంతదూరాన. వగు రుస్తూ... రొగులుతూ... ఎఱ్ఱని రక్తం చిమ్ము తూన్న కొడవలి... తన కోత కందివ్వడానికి...

వంటిమీద బట్ట గాలి కెగిరిపోతున్నా పరే!...

నాగప్ప... పావులు... చంద్రి... చోద్యంగా నవ్వుతూ విరగబడి చూస్తున్నారు...

ఏమిటీ పీడకల?

గూడెంలో తెల్లవారిన సందడి....

స్ప్రింగులా లేచింది పక్కమీంచి...కోమలమ్మ. పీడకలని కళ్ళలో నులిమేసింది! పక్కన రాయడు లేడు?! అతని ఒడిలో బాగా నిద్రట్టేసింది?!

పాపులు హెచ్చరికలు... 'జాగ్రత్త! ఓకంట కనిపెట్టుకో! 'చెవుల్లో మార్మోగుతున్నాయి...

లేచింది గుడిసె అంతా కలయదిరిగింది. బయటి కొచ్చి చూసింది. ఆకాశంలో ఎఱ్ఱదనం పేరు కొంటోంది!

మళ్ళీ లోపలికొచ్చి పడింది. చూరులో వెదికింది. ఏదీ కొడవలి?

గుడ్డి వెలుతురులో ఇల్లంతా వెదికింది.

కళ్ళల్లో ముంగురుల్లా చెదురుతున్న కలలు...

వంటిమీద విద్యుత్తు ప్రవహిస్తున్నట్టు...

నరాలు మత్తు దులుపుకొంటున్నయి. కక్కులు కోయించి బాగా పదును పెట్టించిన కొడవలి!

ఏమైందో? తలుచుకోడానికే భయంగావుంది, ఈ గూడెమే ఇంత! ఏమైనా వచ్చేసరికి కొడవళ్ళూ, కత్తులూ, కర్రలూ చేతికెత్తుకొని నెత్తి బద్దలుకొట్టుకొంటారు! రాతియుగం మనుషులు!

రాయడు తన్ను పలకరించన్నా లేదు!

కొడవలితో అతని కేం పని?

అమ్మో! తలచుకోడానికే భయం వేస్తుంది! తన మూలంగానే ఇదంతా! లేనిపోని యాతన పడి పదును పెట్టించింది. తనొకందుకు చేస్తే, మరొహలై పోయేట్టుంది.

రాయడు అనుకున్నంతపనీ చేసి తీరుతాడు!

ఉద్వేగం...ఉద్రేకం...ఆవేశం .. అన్నీ గుమిగూడి రాయణ్ణి రాక్షసుణ్ణి చేశాయి. అర్థంకాని మనస్సు... అదే తన పసుపు తాడు పుటిక్కిన తెంపే ఆయుధం!

బాగా తెల్లవారిపోయింది.

రాయడి గురించి. మనసు తపిస్తోంది. తన్ని తాను శపించుకొంటోంది.

'కోతకు బయల్దేరు' అంది చంద్రి గొంతు.

'కొడవళ్ళేదు' అంది కోమలమ్మ.

అంతా బిలబిలలాడుతూ కోతలకి పోతున్నారు ఏలపాటల్లో తేలిపోతూ.

'ఊళ్లో బజారు కెళ్ళి కొనుక్కోపో' అని చంద్రి కూడా అందరిలో కలిసిపోయింది.

తనకి చెప్పకుండా కోత కెళ్ళాడేమో?

వఠిమాట!...గొంతుకోతకి!...ప్రాణాలమీదికి తెచ్చుకోడానికి!...ఫ్యాక్టరీ ఇక్కడికి మైలున్నర దూరం...

దారిలో పొదలూ, అడవిలాంటి తోటలూ, రైలుపట్టా దాటి ఊరి చివర కడ్డదారిని పోతే అక్కడే పొగగొట్టం ఘూంకారిస్తూ వుంటుంది!

దిక్కుతోచని దిగులు.....వచ్చిపోయేవాళ్ళని చూస్తూ నిలబడింది పాక ముందు.

'కోత కెళ్ళనేదేటే? కోమలమ్మా!' అని పలకరిస్తున్నారు.

రాయడి సంగతడగరేం? ఏమి జరిగిందో తెలుసుకోరేం? తలుపు రెక్కలు దగ్గరికి నొక్కింది.

తలపు రెక్కలు తిప్పుకొని, ముందుకు పరిగెత్తింది.

బంగారుతల్లి గుడి...

కలలో తల్లికూడా కనబడింది. మంచుతెరలు కప్పుకొని, ప్రకృతినిశ్వాసంలో నిట్టూర్చిన చప్పుడు వినిపిస్తోంది.

కోతలు పాడుచేయడానికి సన్నగా తుంపర... చినుకులు తన గుండెలో మినుకుమినుకుమంటూన్న దీపం...

తల్లికి కన్నీళ్ళతో మొక్కింది!...కళ్ళని జీరుకుపోతోన్న కొడవలి!...గబగబ ముందుకు నడచింది. గత రాత్రి - కళ్ళముందు గరిడీలు తిప్పుతోంది!

జనం రోడ్ల మీద పలచ పలచగా తిరుగుతున్నారు. తన వెంపే అందరూ పరిశీలనగా చూస్తున్నట్టుంది. తన కళ్ళు, తనువూ, మనువూ వెదుక్కుంటోన్నవి, దేనినో? దేనికోసమో?

పొదలూ, తోటలూ...అన్నింటినీ దాటుకొని...

కాలవ వంతెనమీద కొచ్చింది. చినుకులు ధార కట్టాయి. కాలవలో ప్రవాహం తన్ని చూసి కదిలినట్టుంది!

పూర్తిగా తడిసిపోయింది! ఐనా, సరే తన లక్ష్యం చేరాలి!

ఎవరేం చెప్పుకొంటూన్నా ఎందుకో తన చెవులు రిక్కించి వింటున్నయ్! ఎందుకో చెప్పలేని ఆందోళన!

ఫ్యాక్టరీ దరిదాపుల కొచ్చింది.

'పాపం'...దొర గిలగిల తన్నుకుపోయాట్ట! మెడమీద వేటు....కొడవలితోనే....కోత కొడవలిట?...మాంఛి పదునుమీదుందట!'

'ఎవడి పనో?'

'ఏమో ఎవడో? ఎవడి ఉసురు పోసుకొన్నాడో? తెల్లారగట్ల షికారు కెళ్ళాట్ట దొర. చాటుగాపొంచి, పెద్దపులిలా మీదపడ్డాట్ట. అంతే! కొడవలితోనో, దేసితోనో నాకేశాట్ట! రక్తం పొంగి పొరలిందిట దొర వంటిమీద....కొన వూపిరి ఉండగా హాస్పిటల్‌కి తీసుకెళ్లారు'

'కేక వెయ్యలేదూ?'

'కేక వేశాడు. వచ్చేలోపునే పారిపోయాడు హంతకుడు' కోమలమ్మ కన్నీళ్ళతో తడిసిపోయింది. 'కొడవలే! నా కొడవలే! ఎంతపనిచేశావు మామా?' గుండెల్లో రాయిపడింది. వర్షం తగ్గలేదు. ఎక్కడికి పారిపోయాడో ఏమో?

దొరబతుకు రక్తపు మడుగు...ఈ తుపాను కన్నీటితో ఆ మడుగు బురదయి పోయినట్టుంది.' అనుకొంది.

'దొరని, తనెన్నోసార్లు చూసింది రాయడి కన్నం తీసుకెళ్ళేటప్పుడు. అంతెత్తు విగ్రహం... కొండగడ్డలాంటి శరీరం.

గిరుక్కున తిరిగింది గుడిసెవెంపు.

అప్పుడె బయట పొక్కింది. అట్టుడికినట్టుడుకుతోంది ఈ వార్త.

దొర స్టేటుమెంటులో పేరుకూడా చెప్పాడట. దేశం కాని దేశంలో తెలుగు మట్టిమీద ప్రాణాలు ఆరిపోయాయి రక్తపు చారలలో.

అందరి నోళ్ళలో తను శపింప బడుతోంది!

కాలవ వంతెనమీద కొచ్చేసింది! ప్రవాహం... వంతెనమీదనించి చూసింది. ఒడ్డుకొరిగిన ప్రవాహంలో మహావేగంలో తళతళ మెరుస్తూ....గట్టు వెంట కిందికి దిగింది.

పైకి తీసింది. కొడవలి! అదే కొడవలి!....పిడి దగ్గర పగులు...రక్తం బలిగోరింది!

'పీకలు పీకలు తెగేస్తుంది. మాంఛి పదునుపట్టు కెల్లు' కంసాలి బ్రహ్మయ్య గొంతు, వెటకారిస్తోంది!

'అబ్బే! అలాంటియి మా యింటావంటా లేవు?' ఇప్పుడేవంటావు?

ఎఱ్ఱ రక్తపు మరక పిడిపగులులో జారింది. ఒడ్డుని తాకుతోన్న తరంగతురంగాలు, అలసిసొలసి నురగలు గక్కుతున్నయి.

ఇక్కడ విసిరిపోయినట్టున్నాడు. ఎక్కడికి పారిపోయాడు. తన మొహం, ఏ మొహం పెట్టుకొని చూడ్డానికొస్తాడు? ఇక రాయడు రాడు. తనది ఒంటరి బతుకు?

కొడవలి అంచు, నీలికోక పచ్చని అంచుతో తడితుడిచింది. వేడిరక్తం చవిగొన్న కక్కులు... అగ్నికీలలు కక్కుతున్నయి. హింసను రుచిచూచిన అంచు మొద్దుబారింది!

త్వరత్వరలో గుడిసెవెంపు నడచింది.

గూడెమంతా కోడై కూస్తోంది. రాయడు చేసిన ఖూనీ గురించి. కోమలిని కోరగా చూసింది గూడెం. వెలివేసినట్టు వెలితిగా చూసింది.

వానరాకడ. ప్రాణంపోకడ. అన్నట్టున్నయ్ వరికోతలు. కోతలకెళ్ళిన వాళ్ళంతా తిరిగి వచ్చేస్తున్నారు. ఎంతమంది ఎన్ని పలకరించినా కోమలమ్మ కన్నీళ్ళే సమాధాన మిస్తున్నయి.

సాయంకాలానికి రాయడు తనంతతాను పోలీసులకి దొరకిపోయాడని వార్త.

కోమలిలో చైతన్యం జ్వలించింది.

ఏదో పూర్వవాసన గుప్పుమన్నది గుండెలో.

కోరికల్ని, కోమలమైన శరీరాన్ని, కోకనీ గుడ్డిదీపంలో ముకుళించిన వెలుగురేకల్ని జ్వాలలుగా, సజీవచితిగా మాయమైపోయింది కోమలమ్మ.

బంగారుతల్లి గుడి తలుపులు తెరచుకొన్నయి. తల్లిలో కోమలమైన వెలుగు కళిక రేకులు విరిసింది.

'కోమలీ! గూడానికి పేరంటాలువి కా!' అని దీవించింది తల్లి.

సంధ్యారాగిణి | వేముగంటి నరసింహాచార్యులు

భారతీయాంగనా ఫాలభాగమునందు
        బొలుపారు కుంకుమబొట్టువోలె
పొలయల్కవేళ పూబోడి కన్నులలోన
        రేకెత్తు కావిరిరేకవోలె
ముదురుటాకుల జొంపములనుండి కన్పించు
        క్రొత్తదాసాని పూగుత్తివోలె
కలికి బంగారు బిందెలనిండ బోసిన
        ద్రాక్షారసపు పొంగు రంగువోలె
వసుధయెల్ల వసంతోత్సవప్రమోద
లీలలన్ దేలియాడెడు లీలనొప్ప
స్ఫుటతరంబుగ దశదిశాతటములందు
తొలకరించె సంధ్యారాగవిలసనంబు.

నవలావణ్యవిలాసినీ ! రుచిర సంధ్యారాగిణీ ! చూడ్కి పం
డువుగాగన్ రతనాలతేరుపయినన్ గూర్చుండి, యాకాశ వీ
థి విహారం బొనరించుచున్ మిగుల నుద్దీపించు నీభాగ్య వై
భవ సంపత్తునకున్ మదీయ మృదుభావస్వర్ణపూజాంజలుల్.

ఇంపుగుల్కగ నీలి మొయిళ్ళ నీడ
కట్టుకొన్నావు పుష్యరాగముల మేడ
నాటుకొన్న నీ కుంకుమ తోటలోన
నొలయు తెలిమొగ్గలట్టు లొక్కొక్క చుక్క.

నీ వొక స్నేహదీపికవు; నీ చిరువెచ్చని కౌగిలింతలో
భూవలయమ్ము దైనికవపుశ్శ్రమ దీరగ హాయి నొందెడిన్
నీ వొక ముద్దరాలి రమణీయ సుధామధురాధరమ్ముపై
జీవుల మోహపెట్టెదవు చిత్రము! సాంధ్యకళావికాసినీ!

చిరునవ్వు పులకించు విరికన్నె మోవిపై
        మధుర తాంబూల చుంబనమొనర్చి,
నిలయోన్ముఖమ్మైన పులుగు రెక్కల మీద
        మొలకలత్తుక వన్నె ముద్రవేసి,
కలయిక కుదురని వెలుగు చీకటుల మ
        ధ్య విసూత్న రాగ బంధమ్ము గూర్చి,
సరసీ తరంగాళి పురిటింట నురుగు పా
        పలకు కెంబట్టు పొత్తిళు లమర్చి,
అద్రి శిఖరాల పాద చిహ్నములు మలచి
కుజ శిరస్సుల సిందూర రజము చిలికి
ప్రకృతి సౌందర్య లక్ష్మికి మకుటము నిడి
అలరుచుందు వందముగ సంధ్యా శుభాంగి!

పగలింటి తాప మార్చుకొ
నగ మిన్నులు ప్రాకి, వనమునన్ దూకియు చ
ల్లగ, మెల్లగ గాడ్పులు నీ
దృగంచల స్పర్శ పులకరించి చరించున్.

కారుమేఘాల చీకటి కానలందు
మరుగుపడుచుందు వొక్కొక్కమాటు నీవు
"ఘనులు" గా పేర్గనినవారి కపటములకు
కలతనొందెడు నిను జూచి కళవళింతు.

అమలరాగ గుణ స్నిగ్ధవైన నీవు
యామినీ కామినీ ప్రియుండైన తిమిర
దానవుని క్రూర బాహుబంధముల జిక్కి
నవసిపోవుట గని గుండె లవిసిపోవు.

అభిజ్ఞాన శాకుంతలము | విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
4

ఈ రీతిగా కావ్యాదియంతయు భావి సర్వకథా సూచనయు, నదియైనంతనే దుష్యంతుని పుత్రవాంఛా సమనుగత తద్యోగ్యక్షేత్రాన్వేషణా నిబిరీసమతి లక్షణముగా సంయోజింపబడిన యీ ప్రథమాంకము శకుంతలాదర్శనము పరస్పరవివిష్టచిత్తత్వమునుంగా సమకూర్చబడినవి. యథార్థమునకు కథయంతయు నైపోయినది. తక్కిన యంకములయం దీకథ పరచ బడుటతప్ప మిగిలినదేమియులేదు. కథ తావన్మాత్రమే యైనచో నీ కథను ప్రపంచించి తత్తత్కాలసమాపతిత వర్ణనా చమత్కారానుసంధాయిగా తక్కిన యంక ములను పూరించుట కాళిదాసుదాక నక్కఱలేదు. వర్ణనా విపుణులైన కవులకు లోకమునందు కొరత లేదు.

మరియు వట్టి చిత్తవృత్తులచేతనే గాక వాచ్యతకు మిక్కిలి సన్నిహితముగానున్న వ్యంగ్యముచేతగూడ శకుంతల దుష్యంతున కర్పింపబడినది. ప్రియంవద మీది కోపముతో నామె యనిన మాటలు గౌతమికి చెప్పుటకు తాను పోవుచున్నానని శకుంతల బయలు దేరినపుడు ప్రియంవద 'వృక్షసేచనే ద్వే మే ధారయసి తస్మా దేహి తావ దాత్మానం మోచయిత్వా తతో గమిష్యసి'. నాకు రెండు కుండల నీళ్ళు అప్పుపడి యున్నావు. అప్పుతీర్చి మరియు కదలుము అన్నది. అపుడు రాజు అంగుళీయక మిచ్చెను. ప్రియంవద 'మోచితా హ్యనుకంపినార్యేణ' దయగల యీయన చేత వదలింపబడినావు — ఒకటి అప్పునుండి, వ్యంగ్యము కన్నెచెఱనుండి, మరియు కణ్వునినుండి.

ఈరీతిగా సర్వమునిబద్ధమైనది. నాటకము పూర్తి యైపోయినది. ఇంకనేమి మిగిలినది? అంకము పూర్తికావచ్చినది. తృతీయాంకము చివర ఏ సంఘటనము జరిగినదో - అనగా,

గాంధర్వేణ వివాహేన....

....అధరస్య పిపాసతా మయా తే

సదయం సుందరి గృహ్యతే రసోఽస్య

—ఇత్యాది ఈ ప్రథమాంకాంతమందే జరుగ వల యును. అపుడు రెండుమూ డంకములు వ్యర్థము. అయిదారంకము లనవసరము. ఏడంకములలో నాల్గంకములు తీసివేసినచో శాకుంతలము మూడంక ముల నాటకమగును. అపుడు నాటకమే లేదు. మరి యేమి కావలయును? ఈయంక మెట్లు పూర్తిగావల యును? తృతీయాంకము చివరనున్న సంయోగము ఈ యంకముచివర నెందు కుండగూడదు? ఉన్నచో కథయే లేదు. ఒక రాజొక తాపసికన్యకను చూచెను. వారు పెండ్లియాడిరి. ఒక కుమారుడు కలిగెను. ఇది కథకానేరదు. ఇక యొక వార్త.

అందుచేత ఈ యంకము నిచ్చట నాపివేసి కథను పెంచ నారంభించినాడు. ఈయంకము నెట్లాప వలయును? అంక మారంభించుట కంత ప్రయత్నము చేసినాడుగదా? అంకమును చివరకు పుటుక్కున త్రెంచివేయుటయా? సరిగా నట్లే కన్పించుచున్నది.

తీవ్రాఘాతప్రతిహతతరుస్కంధలగ్నైకదన్తః
పాదాకృష్టవ్రతతివలయాసంగసంజాతపాశః
మూర్తో విఘ్న స్తపస ఇవ నో భిన్నసారంగయూథో
ధర్మారణ్యం ప్రవిశతి గజ స్స్యందనాలోకభీతః.

చెట్టుబోద పెల్లగింపబడినది ఒక దంతముమీదగలది, కాలికి తీగలు పెనవేసికొనినది, లేళ్ళను బెదరగొట్టు నది, స్యందనాలోకభీతమైన గజము తపస్సుయొక్క

విఘ్నము మూర్తి తాల్చినట్లు ధర్మారణ్యమును ప్రవేశించుచున్నది.

అనసూయా ప్రియంవదా శకుంతలలు కొంచెము గాబరాపడినారు. రాజుసైనికులు తన్నువెదకుచు తపోవనోపరోధముచేయుచున్నా రనుకొనెను. అనసూయ అరణ్యగజవృత్తాంతముచేత తాము పర్యాకులలమైతి మని చెప్పినది. ఇం దొకదాని కొకటి సంబంధము లేదు. ఏన్గు ధర్మారణ్యమున ప్రవేశించుచున్న దనగా సైనికులు తన్నువెదకికొంచు వచ్చుచున్నారని రాజను కొనుటయేమి? ఆయేన్గు రాజుసైన్యము లోనిదా? అయినచో అనసూయ అరణ్యగజవృత్తాంతమను నేమి? ఆమెకు తెలియదా? ఒకవేళ రాజుసైన్యము లోనిదేయైనను అట్లు చెదరిన యేనుగు అపద్ధేతువే యగును.

ఈ రీతిగా గజవృత్తాంతమును తెచ్చి కాళిదాసంకమును పూర్తిజేసెను. అంకమును పూర్తిచేయుటకు తీసికొనివచ్చిన గజమైనచో నదియొక యసమర్థమైన శిల్పిచేయవలసిన పని. అంకము నెట్లో పూర్తిచేయవలయును గనుక నేనుగునకు మదమెక్కినదన్నాడు. బెదరినదన్నాడు. స్త్రీలు చకితలైనారన్నాడు. అడవి గనుక, ఏనుగు లుండవచ్చును గనుక, అడవిలోని యేనుగులు స్యందనాదులెరుగవు గనుక, చూచి బెదర వచ్చును గనుక, ఈ యకారణసామగ్రి స్థూలమైన యౌచితిని సంపాదించి పెట్టును. కాని నాటకమును పెంచుకొని పోవలయునన్న తాత్పర్యముతో నక్కడి కంకము నాపనుద్దేశించి ఎట్లో ఒకట్లంకమును పూర్తి చేయుటకు కల్పించిన కథాదృష్టితో నప్రస్తుతమైన కల్పనగా నది నిస్సందేహముగా భాసించును. కథావస్తువు వేఱు. దానిని పది యంకములుగా విభాగించు విద్య వేఱు. కవియొక్క గొప్పతనము, కల్పనా చాతుర్యము, నేర్పు, ఇట్టి విభాగము చేయుటలో వృథా కల్పనలు లేకుండ సప్రయోజనమైన కల్పనలు చేయుటలో నుండును. అంకము పూర్తిజేయుటయే తాత్పర్యమై బాహిరములై యింతకుమున్ను చూపిన యౌచిత్యాభాసములే కారణముగా నీ యేన్గు తీసికొనిరాబడినచో కాళిదాసు శిల్పమున కిదియొక మచ్చయై యుండెడిది. కనీస మీ యంకమును పూర్తిచేయు విషయములో చాల సామాన్యుడైన నాటకకర్త యయ్యెడివాడు.

'మోచితా వ్యనుకంపినార్యేణ'తో నాటకములోని కథ పూర్తియైనది. కాని కాలేదు. లోకములో నితర కథలు పూర్తియయ్యెడివి. ఈ కథ పూర్తికాదు. ఈ కథయొక్క పట్టంతయు తరువాతనే యున్నది. తృతీయాంకము చివరి వృత్తాంత మీ ప్రథమాంకాంతమున జరుగుటకు వీలులేదు. ఎందుచేత ననగా నేనుగు వచ్చినది గనుక. అది యేనుగుకాదు గజము. ఈ యేనుగనగా నేమియో విచారించవలయును. కాళిదాసు గజశబ్దమునే తప్ప మరియొక దానిని వాడలేదు గదా! దంతి, దంతావళము, అనేకపము, ద్విపము, సింధురము, సామజము, కుంభి, మాతంగము, మదావళము, కుంజరము, వారణము, కరి, ఇభము, స్తంబేరమము, పద్మి ఇన్ని పేరులుండగా గజశబ్దమే యెందుకు వాడవలయును! ఏదియో యొకటి వాడవలయును గదా అందుచేత వాడవలయుననుటకైన వీలుండవలయును. ఇదే శబ్దమును మరియొక స్థలములో నిచ్చట నే యుద్దేశ్యముతో ప్రయోగించినాడో ఆ యుద్దేశ్యము స్పష్టముగా ప్రయోగించినచో యాదృచ్ఛికముగా ప్రయోగించిన శబ్దము గాదు అని తెలియును. మరల నీశబ్దము నెక్కడ ప్రయోగించి నాడు? ఆ యుద్దేశ్యమేమి?

సప్తమాంకము చివర భగవంతుడైన మారీచముని దగ్గర పెండ్లము బిడ్డలతోఁ గూడుకొని తాను శకుంతలను మరచిపోవుట ఎట్లు జరిగినదో తనకు తెలియక దాని రహస్యము మారీచు నడిగెను.

రాజా: భగవన్నిమా మాజ్ఞాకరీం వో గాంధర్వేణ వివాహే నోపయమ్య కస్యచి త్కాలస్య బంధుభి రానీతాం స్మృతిశైథిల్యాత్ప్రత్యాదిశ న్నపరాద్ధోస్మి తత్రభవతో యుష్మత్సగోత్రస్య. కణ్వస్య పశ్చాదేనా మంగులీయకదర్శనాదూఢపూర్వా మవగతో ఒహం. తచ్చిత్ర మివ మే ప్రతిభాతి.

యథా గజో నేతి సమక్షరూపే
తస్మి న్నతిక్రామతి సంశయ స్స్యాత్
పదాని దృష్ట్వాతు భవే త్ప్రతీతి
స్తథావిధో మే మనసో వికారః.

మాతలిః : (1) వత్స, అలమాత్మాపచారశంకయా. సమ్మోహ స్త్వ య్యుపపన్నఏవ. శ్రూయతాం.

రాజా : అవహితోఽస్మి.

మారీచః : యదైవాప్సరస్తీర్థావతరణా త్ప్రత్యాదేశ విక్లబాం శకుంతలా మాదాయ మేనకా దాక్షాయణీ ముపగతా, తదైవ ధ్యానా దవగతోఽస్మి, దుర్వాస శ్శాపా దియం తపస్వినీ సహధర్మచారిణీ త్వయా ప్రత్యాదిష్టా, నాన్యథేతి. సచాయ మంగుళీయకదర్శ నావసానః.

రాజా. (సోచ్ఛ్వాసమ్) ఏష వచనీయాన్ముక్తో ఽస్మి.

(రాజు : భగవంతుడా! ఈ నీ సేవకురాలిని గాంధ ర్వమున వివాహమై కొన్నాళ్ళ కామె నామె బంధు వులు తీసికొనిరాగా, స్మృతి వికలముకాగా, ఈమెను నే నెరుగనని తప్పుచేసితిని. ఆ తప్పు పూజ్యుడైన కణ్వునియందు. తరువాత ఉంగరమును చూచితిని. ఈమె నా భార్యయని తెలిసికొంటిని. ఇది నా బుద్ధికి చిత్రముగా నున్నది.

ఎదురుగా నుండగా ఇది ఏనుగు కాదని అది వెడలిపోయిన తరువాత ఏనుగేమోనని, అడుగులు చూచి ఏనుగేనని. నా మనోవికార మట్లున్నది.

మారీచుడు: దీనిని ధ్యానమునందు దెలిసికొన్నాను. దుర్వాసుని శాపమువలన నీవట్లుచేసితివి. మరి యే కారణమును కాదు. ఆ శాపముయొక్క బలము ఉంగరమును చూచువరకే.

రాజు : (అమ్మయ్య, నాకు నింద పోయినది.) ఇచట మరల గజము వచ్చినది. విస్పష్టమైన యర్థ ములో వాడబడినది. దుష్యంతుడు తనకు గలిగిన మరుపుయొక్క లక్షణము గజశబ్దమును తీసికొని విస్తరించినాడు. కనుక, ప్రథమాంకాంతమందలి గజ శబ్దము దీనికి సంబంధిగా భాసించక తప్పదు. కాళిదాసు గనుక, ప్రయోజనరహితమైన కల్పన చేయడు గనుక. గజమనగా వ్యుత్పత్తి యేమి? గజతి మాద్యతీతి గజః - గజమదే - మదించునది. మదమనగా నేమి? మది హర్షగ్లేపనయోః ఇది గజ శబ్దార్థము. మద మేమిచేయును? విస్మరింప జేయును, మరచిపోవునట్లు చేయును. మదమనగా మరచిపోవుటయే. స్మృతి లేకపోవుట, కన్నులునెత్తి కెక్కుట. ఈ గజము అనగా ఈ మరపు ఈ కథ కాయువుపట్టు. శకుంతలను దుష్యంతుడు వివాహ మాడినంతలో నీ కథ పూర్తికాలేదు. నిజముగ నీ కథ మొదలుపెట్టుచున్నదియే యక్కడ. అందుకనియే మోచితాస్యను కంపే నార్యేణ-అన్నమాటతో సంపూర్ణ మైన వారి సంయోగ వృత్తాంతము వెంటనే గజ వృత్తాంతము తీసికొనిరాబడినది.

ఈగజ మెటువంటిది! మూర్తో విఘ్న స్తపస ఇవ నః - మా తపస్సుయొక్క విఘ్నముయొక్క మూర్తి వలె- ఇది నేపథ్యోక్తి. నః అనగా నెవరు? ఇది చూళిక, ఎవనిచేత చెప్పబడినది? సూతమాగధాదుల చేత చెప్పబడును. వారు నాటకప్రయోగకుశలులు. నాటకకథా వస్త్వైకాకారులు. తదభిన్నులు. అందుచేత నః అన్నమాట శకుంతలా దుష్యంత ప్రియంవదా నసూయా విదూషకాదులందర నాక్రమించుచున్నది. అందరకు విస్మృతి కమ్మినది. అందరి యొక్క తప స్సునకు నిదియొక మహాంతరాయమైనది. ఆ యంత రాయము మూర్తికట్టినట్లు వచ్చినది యీ యేనుగు. ఆ యంతరాయమే యీ యేనుగు. ఆ యంతరాయము విస్మృతి. విస్మృతి యనగా మదము. మదమనగా గజము. ఈ గజముతో ప్రథమాంకము పూర్తియైనది. ఈ గజకల్పన అల్పబుద్ధియైన శిల్పిచేసినది గాదు. పరిణత ప్రతిభావంతుడైన కవికుల గురువు చేసినది. అందుచేత వైయర్థ్యములేదు. శిల్ప ప్రయత్నమునం దపసంయమతలేదు.

ఈ గజము స్యందనాలోకభీతము. స్యందన శబ్దముయొక్క యర్థము ప్రథమ వ్యాసమునందు పొందుపరుప బడినది. స్యందన మనగా వట్టి రథము

గాదుగదా. బయటికి భాసించు సామాన్య కథకు రథము. లోన భాసించు భావలోకములలో నిది రస ప్రవణము. దానిని చూచి యీ గజము భయపడ్డది. ఈ భయపడుటయొక్క స్వరూపము రస విషయము చెప్పునపుడు ప్రస్తావింపబడును. ఏలననగా భయ శబ్దార్థమును నిరూపించి అప్పుడా రసము తచ్ఛబ్దా ర్థానుసారముగ కాళిదా సెట్లు ప్రపంచించెనో చెప్ప బడ వలయును.

ఈ యేను గెక్కడ ప్రవేశించుచున్నది? ధర్మా రణ్యం ప్రవిశతి. ధర్మారణ్యమును ప్రవేశించుచున్నది. దుష్యంతు డా శకుంతలను గాంధర్వ ధర్మమున వివాహమాడెను. వారి దాంపత్యము, వారి వివాహము సర్వము ధర్మమైనది. ఆ ధర్మము అరణ్యమువంటిది. ఎందుచేత? ఆయన పెండ్లిచేసికొనెను. ఆమె గర్భవతి యయ్యెను. తోడనే తీసికొని పోలేదు. ఈసంగతి అచ్చట నెవ్వరికిని తెలియదు. అరణ్య ములో నొకచోటివార్త యింకొకచోటి కందుట కష్ట మైనట్లు వారి వివాహసంబంధమైన ధర్మముగూడ కొంత యరణ్య సామ్యమును పొందియున్నది. అందులోనికి మరపు చొచ్చినది. అందుచేత నీ గజము ధర్మారణ్యం ప్రవిశతి. ఈగజ మింకెటు వంటిది? తీవ్రమైన దెబ్బచేత భగ్నమైన చెట్టుబోద తగుల్కొన్న యొక దంతము గలది. ఇచట స్కంధము, తరువు, దంతము మూడు శబ్దములు గలవు. స్కంధమనగా నేమి? స్కందిర్ గతి శోషణయోః. పొందించునది. చెట్టునకు వేరు క్రింద కొమ్మలు పైన, నడిమిభాగము స్కంధము. వేరు వివాహము. దాని కెప్పుడును భంగములేదు. మొదటి మూడంకములలోని వృత్తము. శాఖా పత్ర పుష్ప ములు సప్తమాంకము. అచ్చటి వృత్తమును బాగుగనే యున్నది. నడిమి స్కంధము పంచమాంకము. ఇందలి వృత్తమును ఏస్గు తీవ్రాఘాతముచేత కొట్టి తనయొక్క దంతమునందు లగ్నపఱచినది. లగ్న మైన యేకదంతము కలది. రెండు దంతములు కావు. కావని రసచర్చావిషయమునందు తెలియును. దంత మనగా దమ్ ఉపశమే అన్న ధాతువునుండి పుట్టిన శబ్దము. ఈ విస్మృతి ఏమిచేసినది? వివాహ ధర్మమును సగమునం దుపశమింపజేసినది. ఇది ఏక దంత శబ్ద స్వారస్యము. పూర్తిగా నైనచో నాటక విచ్ఛిత్తి, రసవిచ్ఛిత్తి, సర్వ విచ్ఛేదమును. బలవత్తు మాయమానం ప్రత్యాయయతీవ మే హృదయం— మూఢ స్యా మహం ఏషా వా వదేన్మిథ్యా మయ్యేవ విస్మరణ దారుణ చిత్తవృత్తౌ - కాస్వి దపగుంఠనవతీ నాతిపరిస్ఫుట శరీరలావణ్యా। ఈ సర్వమైన యర్థ ములను మరచిపోయి, మరచిపోనిస్థితిని దీనినే స్కంధలగ్నైకదంతత్వముగా చెప్పినాడు కాళి దాసు. తరుశబ్దమున్నది. తౄ ప్లవన తరణయోః. అని. దీనిచేత నాతపాదులను తరింతురు. ఇచట పున్నామనరకాదు, ఆతపాదులు. అందుచేత శకుం తలావివాహము తరుఘాతమైన వస్తువు. స్కంధ మనగా ఆ వివాహధర్మము కొనసాగుట. దాని స్మృతి చెడిపోకుండ నుండుట. ఈ స్మృతి చెరిసగమై ఒకసగము శాపవశమున గజదంతమునందు తగుల్కొన్నది.

ఈ గజ మింక నెటువంటిది; భిన్నసారంగ యూథము. సారంగయూథము భిన్నమైనది. భేదింప బడినది. బెదరిపోయినది. సారంగ మనగా వ్యుత్పత్తి యేమి? సంహత్య అంగచ్ఛతీతి సారంగః. లేనిచో సారా ణ్యంగాని యస్య సః. రెండవ వ్యుత్పత్తి లేడి యన్న యర్థములో. మొదటి వ్యుత్పత్తి చాతక మన్న యర్థములో లింగంభట్టు వ్రాసెను. అది లోకదృష్టితో వ్రాసినది. ఉభయత్ర సమన్వయపరచవచ్చును. లేళ్లు గుంపులుగా దిరుగునుగదా. దానికేమి? మదము విస్మరణ మన్న యీ గజమువలన నేమైనది? సారంగ యూథము భిన్నమైనది. సామాన్యార్థము చెదరి పోయినది. విశేషార్థము భిన్నలక్షణములుకలదైనదని. రాజు తాను శకుంతల నెరుగ నన్నప్పుడు శకుంతలా మనోలక్షణము వేరు. శార్ఙ్గరవుని లక్షణము వేరు. శారద్వతుని లక్షణము వేరు. గౌతమియొక్క లక్షణము వేరు. శారద్వతు డేమియు మాటాడడు. శార్ఙ్గరవుడు

సోల్లుంఠనముగా మాటాడును. మరి గౌతమి? అయ్యో, నాయనా, బిడ్డ యేమైపోవునురా యని యామె గోల. ఇంక శకుంతల. భగవతి వసుధే దేహి మే వివరమ్, తల్లీ, భూదేవతా, నన్ను నీలోనికి తీసికొనవమ్మా; ఈగజమిట్లు భిన్నసారంగయూథము. ఎవరిత్రోవ వారిదే. అనగా ఎవరి యభిప్రాయము వారిదే.

పాదాకృష్టవ్రతతివలయాసంగసంజాతపాశః. పాదములచేత ఆకృష్టమైన వ్రతతులయొక్క వలయముయొక్క ఆసంగముచేత సంజాతమైన పాశముగలది. ఈ పాశము పాదమునందు. నాల్గు వంతులలో ఒకటవవంతు. తక్కిన మూడు వంతులు బంధింపబడలేదు. ఆ మూడువంతులు అంతఃకరణప్రవృత్తి. విస్మృతి మాత్రమే పాదము. దీని స్వరూపము అంతఃకరణలక్షణవిచారణము చేయునప్పుడు చెప్పబడును. కొలదిగా దానిస్వరూప మిది. సా చ వృత్తి శ్చతుర్విధా. సంశయో నిశ్చయః గర్వః స్మరణ మితి. ఏవంవిధవృత్తిభేదేన ఏక మన్తఃకరణం మన ఇతి బుద్ధి రితి అహంకార ఇతి, చిత్త మితి చాఖ్యాయతే. తదుక్తమ్. మనోబుద్ధి రహంకార శ్చిత్తం కరణ మాన్తరం. సంశయో నిశ్చయో గర్వః స్మరణం విషయా ఇమే.' ఈవృత్తి నాల్గు విధములు. అందులో స్మరణము ఒకటి. దాని యందు మద మేర్పడినది. అదియే గజము. ఏనుగు వ్రతతి వలయాదులు అందుచేత చతుర్థాభూతమైన యీ అంతఃకరణ వృత్తియందు నాల్గవ భాగను. అనగా ఒకపాదము. కనుకనే పాదాకృష్టవ్రతతి వలయ.... మొదలైనది వ్రాయబడినది. నాల్గవ భాగము నందు తగుల్కొన్నది తక్కిన మూడుభాగములను గూడ నంత బాధించునాయనగా అందుచేతనే ఆసంగ మన్న శబ్దము వాడబడినది. ఆ-సమంతాత్-దీనికింత శక్తి యెట్లు వచ్చినదనగా వల్లీతు వ్రతతిర్లతా - అది తతి. తనూవిస్తారే దానికి విస్తృతికలదు. ఈరీతిగా ఇది వ్యాపించినది. నడచుటకు భంగకరముగా నున్నది. కాని ఏనుగు గనుక లెక్కసేయుటలేదు.

ఈరీతిగా నీ శ్లోకమంతయు 'గ్రీవాభంగాభిరామం' అన్నశ్లోకమును 'యదాలోకేసూక్ష్మం' అన్నశ్లోకమును సర్వకథ నెట్లు వ్యజ్యమానములు సేయుచున్నవో కథకు ప్రాణభూతమైన విస్మృతియొక్క సర్వస్వరూపము ఈ శ్లోకము వ్యజ్యమానముగాఁ జేయుచున్నది.

ఈ గజవృత్తాంతమును కాళిదాసు యాదృచ్ఛికముగాఁ దీసికొనిరాలేదు. తన మహాశిల్పములో పరమమైన నాభిస్థానముగాఁ జేసినాడు. అంక మెట్లు పూర్తిచేయుదుమా అన్న అల్పుడైన కవియొక్క దేవులాటకును దీనికిని సంబంధములేదు.

అందుకనియే రాజు ఆ యేన్గునుగూర్చి భావించలేదు. ఆయన కీ గజరహస్యము నాటకాంతమునందు తెలియును. 'యథా గజో నేతి సమక్షరూపే' అన్న సంశయము ఆయనకు గలిగినది నాటకావసానము నందు. అందుకనియే ఆయన సైనికా మదన్వేషిణ స్తపోవన ముపరున్ధన్తి. భవతు గమిష్యామి తావత్। అని నేపథ్యోక్తములైన రెండు శ్లోకములలోని ప్రథమశ్లోక తాత్పర్యానుబంధిగా పలికినాడు. గజ విషయకమైన రెండవ శ్లోకార్థము అనసూయాదులకు పట్టినది. 'అనే నారణ్య గజవృత్తాంతేన పర్యాకులా స్మః' అన్నది శకుంతలా ప్రియంవదల యొక్క గూఢచిత్తవృత్తులను కలిపికొని అనసూయ. ఆమె యెందుకనవలయును? నాటకము మొత్తము మీద దూర్వాసునిశాప మెరిగిన దిద్దరే. అనసూయా ప్రియంవదలు. ఈ శాపము విషయ మింకెవ్వరికిని తెలియదు. తక్కినవారందరును దాని ఫలితముల ననుభవించినవారే. ఇది శాపమని వారిద్దరికే తెలియును. ఈ విస్మృతిరూపమైన శాపమను గజవృత్తాంతము చేత పర్యాకులలైనది ప్రియంవదానసూయలు. మరి కాళిదా సామె చేతనే యీమాట యనిపించినాడు.

మరి వెంటనే రా జేమన్నాడు? గచ్ఛన్తు భవత్యః వయమ ప్యాశ్రమపీడా యథా న భవిష్యతి. తథా ప్రయతిష్యామహే। ఇచ్చట ఆశ్రమపీడా అన్నశబ్దము. జరుగునట్టి కథలో ముని యాశ్రమమని యర్థము. అంతరమైన కథలో గృహస్థాశ్రమమని యర్థము.

మరియు, గచ్ఛతి పురశ్శరీరం ధావతి పశ్చాదసంస్తుతం చేతః। శరీరము ముందునకు పోవుచున్నది. అసంస్తుతమైన చేతము వెనుకకు పరుగెత్తుచున్నది. శరీరం గచ్ఛతి. చేతః ధావతి. స్మరణము నాల్గవ భాగము. తక్కినవి మూడు భాగములు. దీనికన్న దానివేగ మెక్కువగదా! అసంస్తుత మనగా నపరిచితమైనది. పరిచయములేనిది. స్మృతిరాలేదు. పంచమాంకము రాలేదు. షష్ఠాంకమున నంగుళీయక దర్శనము వరకు ఆ రాజు మన స్సెంత గుబ్బిన లాడినది? స్మరణరాదు. అంతఃకరణప్రవృత్తి జాగ్రదూహితమైయున్న మహాసత్పురుషుడు. ఆయన యొక్క చేతస్సు పశ్చాద్ధావత్యేవ.

ఇది యభిజ్ఞానశాకుంతలములోని ప్రథమాంకగత రచనావైశిష్ట్యము. సృష్టిలో నిస్లైప్వడును చే. .లేదు. ఆయన ముందు మరియొకడు నాటకకర్త ేమిటి? భారతీయుడై యింకొకరీతిగా ననుకొన్నచో నది యపచారము. అతడు అత్మభుడు.

కోటగిరి విశ్వనాథరావు | # రాజశిల్పి*

కొండవీటి రాజ్యమును పరిపాలించిన కుమరగిరి ప్రభువునకు సంబంధించిన విషయమే ఈ "రాజశిల్పి" నవలలో నితివృత్తము. ఈ నవలలోని కథ చాల చిన్నది. గ్రంథకర్త ప్రతిభావంతుడైనచో నెంత చిన్నకథనైనను, సన్నివేశ కల్పనాచాతుర్యముచేత, సంభాషణావైచిత్రిచేత సమయోచిత వర్ణనాచమత్కారముచేత గ్రంథమును శిల్పమయముచేసి రసవంతముగా రచింపగలడు. కావి అదేకథ అప్రతిభుని చేతిలోబడి అరమణీయ సన్నివేశములతో, అనౌచిత్యములతో, నిరంబుమేఘగర్జనలవంటి వ్యర్థమైన వర్ణనలతో పరమదుష్టముగా తయారగుచు; "రాజశిల్పి" ఈ ద్వితీయ మార్గమున పరాకాష్ట నందుకొన్న నవల.

ఈ నవలలో ద్వితీయ ప్రకరణమున వామనభట్టు విజయనగరమున రెండేండ్లు చదువుకొని కొండవీటికి వచ్చి తన స్నేహితుడైన కాటయవేమారెడ్డిని చూచుటకు వచ్చును. కాటయవేముడు తన యింటికి పంపిన పల్లకిలోవచ్చి, వామనభట్టు, కాటయ వేముని చంద్రశాల పూర్వద్వారమున ప్రవేశించి పశ్చిమ ద్వారము వైపునకు దృష్టిసారించగా కాటయవేముడు తన భార్య మల్లాంబిక కర్ణమూలమున మందారము చెరువుచుండెను. మల్లాంబిక పతివక్షస్స్థలముపైనున్న పద్మరాగముపైని గంధపుపొడిని తుడుచుచుండెను. ఈ దృశ్యముజూచిన వామనభట్టు మనసున శాకుంతల వ్యాఖ్యానము మెఱసినదట!

కాటయవేముడు కుమరగిరిప్రభువు బావగారు. కొండవీటి రాజ్యమునకు కిరీటములేని రాజు. మల్లాంబిక కుమరగిరి ప్రభువు చెల్లెలు. ఇట్టివారి చంద్రశాలలో రచయిత యిష్టప్రకారము వామనభట్టు ప్రవేశించి ఆ దృశ్యమును జూచి రాగూడని సమయమున వచ్చితినే అని తలనైన వంచుకొనడు. పైపెచ్చు వామనభట్టునకు శాకుంతల నాటకము గుర్తునకు వచ్చినదట! ఇంతేకాదు. ఇక్కడనే వామనభట్టుసమక్షమున మల్లాంబికా కాటయవేముల సరసము లభివర్ణింపబడినవి. వామనభట్టుసమక్షమున రాచపుట్టువు పుట్టిన మల్లాంబిక సరసములాడుట యెట్లు పొసగును? సంప్రదాయము జాతిమర్యాదలు నశించిన ఈ రోజులలోనైనను స్నేహితునియెదుట ఆల్మగలు సరసములాడుట చూడము. కాని ఈ గ్రంథకర్తగారు మాత్రము అవిచ్ఛిన్న సంప్రదాయార్థులైన కొండవీటి ప్రభువులకాలములో పైవిధముగా సృష్టించి చరితార్థులైనారు! వామనభట్టు ఆల్మగల సరసములకు విఱుగబడి నవ్వుచుండగా, తాను కప్పుకొన్న సాలువు జారిపోగా విసిరి వల్లెవాటు వేసికొనుచుండ నురమునందలి బిరుదుపతకము తళుక్కుమనెను. ఆ పతకమును చూచి మల్లాంబిక "ఈ మంగళసూత్ర మెక్కడిది" దని వామనభట్టును మేలమాడెనట. పరపురుషుని మెడలోని బిరుదుపతకమును జూచి మంగళసూత్ర మెక్కడిదని మేలమాడుట ఆభిజాత్యము గల కులకాంత కపూర్వమైన విషయము. అప్పుడు వామనభట్టు "హరిహర రాయలు వారు కట్టి" రని సమాధానము నిచ్చును. కాటయవేముడు కలుగజేసికొని కొండవీటికి విజయ

---

* రచన: పాటిబండ మాధవశర్మ. ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తు వారిచే 1957 పోటీలో బహుమతి పొందిన గ్రంథము. 1958 లో Pre-university విద్యార్థుల కుపవాచకము.

నగరమునకు పెండ్లి కుదిర్చితివన్నమాట! అని యనును. భావికథాసూచనకొఱకని ఈ మాటలు రచయిత అనిపించెను. కాని ఆ విషయము నిట్లు చెప్పించుటతో రచయితచేయి తిరుగనితనము వ్యక్త మగుచున్నది. భావికథా సూచనకొఱకని యిట్టి అసందర్భము లగు సన్నివేశము లుత్తమరచయితలు సృష్టించరు. మరియును సూచన వ్యంగ్యముగా నుండవలెనుగాని బట్టబయలు కారాదు. విజయనగర రాజకుమారి హీరాంబిక యక్షరములు ముద్దుగొలుపు చున్నవని కాటయవేముడనగా మల్లాంబిక తన చేతి లోని మల్లెపూవుతో, వామనభట్టు ఎదుటనే, భర్తను గొట్టి వెళ్ళిపోవును. ఇట్లు చిత్రించుటచే మల్లాంబికా కాటయవేముల శృంగారము తక్కువ రకపు సినిమా శృంగారముగా దిగజారిపోయినది. అక్షరములు మెచ్చినందులకే మొగమంతయు మోదుగులు పూయ వలెను కాబోలునని అంతిపురములోనికి వెళ్ళిన భార్యను గురించి కాటయవేము డనును. వెంటనే వామనభట్టు "మల్లెపూవు తగిలినందులకే యుల్ల మింత తల్లడిల్లవలెను కాబోలు" నని యనును. ఇది యంతయు యనౌచిత్యము. అనౌచిత్యముకన్న రస భంగమునకు కారణములేదన్నాడు ధ్వనికారుడు.

చరిత్రాత్మకమైన నవలయందు సంప్రదాయమునకు ప్రముఖమైన స్థానముండును. ఆ సంప్రదాయమునకు ఎక్కడ విఘాత మేర్పడినను "వాతావరణ" భంజకమై గ్రంథములోని పరమోద్దేశమే చెడిపోవును. అందుచేతనే చరిత్రాత్మకమైన గ్రంథరచన అసిధారా వ్రతము వంటిది. ప్రథమ ప్రకరణమున కుమరగిరి ప్రభువు వసంతోత్సవసందర్భమున వేణువనమునకు వెళ్ళునపుడు మల్లాంబిక గంధపుష్పాక్షతలతోడి బంగరు పళ్ళెరమున కర్పూరము వెలిగించి మంగళకైశికీవృత్తిని కుమరగిరి ప్రభువునకు వందనగీతము పాడెనని రచయిత వ్రాసినారు. ఇట్లే తొమ్మిది, ఇరువది ప్రకరణములలో మల్లాంబిక మంగళహారతులు పట్టి నట్లు రచయిత వర్ణించినారు. ఇది రాజసంప్రదాయ మెఱుగని రచన. రాజుల యిండ్లలో మంగళహారతులు దాసీలే పట్టుదురు. అట్లు మంగళహారతులు పట్టిన వాళ్ళకు బహుమానముల నిచ్చు సంప్రదాయము గలదు. ప్రతి పర్యాయము మల్లాంబిక, అనగా కుమరగిరి ప్రభువుసోదరి మంగళహారతి పట్టినట్లు వర్ణించుట సంప్రదాయవిరుద్ధమైన విషయము.

కుమరగిరి తన కుమారుడగు అనపోతారెడ్డి అస్వస్థతకు, అతని యౌవరాజ్యపట్టాభిషేకోత్సవమునకు సంబంధించిన బాధతో శిల్పమందిరమున శయనించియున్నపుడు మల్లాంబిక పిలువబడి ఒకపాట "కచేరీ" చేయును. కుమరగిరి కీ విధముగ పాడించు కొనుట అలవాటేయనికూడ చెప్పబడినది. ఇట్లే యువరాజు కుమారాన్నపోతారెడ్డి మరణశయ్యమీద నున్న ప్పుడుకూడ మల్లాంబికచేత పాడించినారు రచయిత. యువరాజు మరణానంతరము రాత్రులందు మల్లాంబిక జోలపాడి కుమరగిరిని నిద్రపుచ్చి, ఉదయములందామె మేల్కొలుపులు పాడి ఆయనను నిద్ర లేపెడిదట. అన్నాచెల్లెండ్రు చిన్నతనమందెంత చనువుగానుండి కాలము గడపినను గడుపవచ్చును. కాని ఇర్వురును పెద్దవారై వివాహములను చేసికొని జీవితములు గడుపుచున్నప్పుడు చిన్నతనపు చనవుండదు. వారిరువురును విమారులగుదురు. అందులోను రాజకుటుంబములలో మరియు దూరస్థులుగా భాసించెదరు. ఈనాడు తలనొప్పిగా నున్నది. ఒక పాటపాడి పొమ్ము. ఈనాడు జ్వరము వచ్చినది. కమ్మని గీతము పాడి పొమ్ము. ఈరాత్రి నిద్రవచ్చుటలేదు ఒక జోలపాట పాడిపొమ్ము అనుటకు మల్లాంబిక ఆస్థాన సంగీత విద్వాంసురాలు కాదు. ఇట్లు చిత్రించుటచేత రాజకుటుంబములలోని ఉదాత్తలక్షణములను పూండా తనపులోని సొగసులను గురించి యూహించు శక్తి యైన ఈ రచయితకు లేదని స్పష్టమగుచున్నది.

కుమరగిరి శిల్పమందిరములో బాధతో శయనించి యున్నపుడు మల్లాంబికసంగీతమును రచయిత వర్ణించును. ఆ వర్ణన యంతయు శృంగారరసాభిముఖముగా సాగినది. ఏ సందర్భమున నే విధముగా వర్ణింపవలయునో ఈ రచయితకు తెలిసినట్లు లేదు.

కుమరగిరి వరన సంగీత సాహిత్యచక్రవర్తి. ఈతనిలో నాయకోచితగుణములమాట అటుంచి పురుషోచితలక్షణాదులుకూడ ఈ గ్రంథమందు కన్పించవు. ఎంత సంగీతనాట్యలోలుపుడైనను కుమరగిరిని యీ రచయిత సృష్టించినంత అసమర్థుడుగా నే చరిత్రకారుడు చెప్పలేదు. ఆరవ ప్రకరణమున కుమరగిరిప్రభువు బాధ వర్ణింపబడినది. అయితే యెందుకు కుమరగిరి యింత బాధపడుచున్నాడో అంతుపట్టదు. ఎన్నడో మరణించిన భార్య కోసమా? కాదు. అస్వస్థుడైయున్న యువరాజు విషయమా? అట్లుకూడ కనిపించదు. కాని యువరాజుయొక్క యౌవరాజ్యపట్టాభిషేకమునకు సంబంధించి విచారగ్రస్తుడైనట్లు కాటయ వేమారెడ్డి ప్రసంగమువలన వ్యక్తమగుచున్నది. అయితే యౌవరాజ్య పట్టాభిషేకవిషయమై ఎందుకు బాధపడవలె? తాను రాజుకదా! తన కుమారునకు యువరాజపట్టము గట్టుటకోసమని బాధతో ముసుగుపెట్టుకొని మూల పరుండుట యెందుకు? ప్రభువుయొక్క యవస్థనంతను స్వప్నముగా కాటయవేముడు వర్ణించును. జీవునకు జాగృతియే కృతకము, స్వప్నమే సహజమని ఒక విచిత్రసిద్ధాంతమును ఇప్పట్టున కాటయవేముడు పాదుకొల్పును. స్వప్నములను గురించి విపులముగా చర్చించినవారు కూడ ఇట్లు చెప్పలేదే! సర్వసాధారణముగా స్వప్నములు మానవులకు జాగ్రదవస్థయందు ఈడేరని కోరికలే మారు రూపములతో సాక్షాత్కరించునని శాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము. ఈ రచయిత స్వప్నమందుండి ఈ స్వప్నశాస్త్రము సృష్టించలేదుగదా! ప్రభువుదురవస్థ చూడలేక కాటయవేమారెడ్డి అనపోతారెడ్డి యౌవరాజ్య పట్టాభిషేక మహోత్సవమును నిర్ణయించి ప్రభువునకు తెలిపెను. ఈ వార్త విని కుమరగిరి కాటయవేముని కౌగలించు కొనెను. కొంతసేపటికి ఆనందాశ్రువులతో తన్నభిషేకించుచున్న కుమరగిరి కంటినీటిని కాటయవేముడు కరాగ్రమున పరామర్శించెనట! పక్ష్మంచల సంలగ్నమగు నశ్రుకణముల నప్పళించుకొనుచు కుమరగిరి తన ముద్దుల మఱంది మొగమును మోహపు చూపుల ముద్దులాడెనట. ఇదియేమి చిత్రణ? కాటయవేముడు కుమరగిరి కలిసికొన్నప్పుడు ఇట్లాచెప్పుట? నాయికానాయకుల సంయోగమువలె నున్నదికాని ఇర్వురు ధీరోదాత్తులైన పురుషులు కలిసికొనినట్లు లేదు. చరిత్రప్రసిద్ధులైన మహాపురుషులను, ఇంత దుష్టముగా చిత్రించుట క్షంతవ్యము కానేరదు. మన యూహలు పలువిధములుగా నుండవచ్చును. కాని వానిని చరిత్రప్రసిద్ధులైన పురుషుల కంటగట్టుట మహాపచారము.

కాటయవేమారెడ్డి మీసాలలో కులుకులుపోయెనని ద్వితీయ ప్రకరణములోను, కడకన్నులలో కులికికొనెనని పదమూడవప్రకరణములోను వ్రాయబడియున్నది. పురుషసింహమైన కాటయ వేమారెడ్డి కులికికొనుట యేమిటి? ఈ రచయిత పురుషులను గురించి చెప్పునప్పుడు కూడ స్త్రీ ప్రవృత్తి వెలువరింపబడును. దీనికి కారణమేమిటో మన కర్థముకాదు. అనంతయ్యా నవ్వు వర్ణించినప్పుడు కూడ నింతే.

శ్రీనాథ కవి పేరు మొదట తిరుపతయ్య అనీ ఆ పేరుయొక్క సంస్కృతీకరణమే శ్రీనాథు డనీ ఈ రచయిత కల్పించినారు. ఇట్లు మార్చుకొన్నట్లు మన కాధారము లేమియు లేవు. శ్రీనాథుడు పేరు మార్చుకొనుట వలన కథలో ఏ ప్రయోజనము సిద్ధింపదు. అసలీనవలలో శ్రీనాథుని పాత్రవలన సాధింపబడినదేమియు లేకపోగా శ్రీనాథుని పాత్రమాత్రము అనుదాత్తముగా ఉన్నది. శ్రీనాథుని మామగారగు తిప్పయ్యగారు తిరుపతయ్యా అని పిలచినప్పుడు "ఈ వెధవ తెలుగుపేరు నా కసహ్యముగా నున్నదని" శ్రీనాథుని చేత అనిపించినారు రచయిత. శ్రీనాథుని కావ్యాలు చదివినవా రెవరు పైవిధముగా శ్రీనాథుడు పలుకునని తలంచరు. తెనుగుదేశము మీద తెనుగు భాష మీద శ్రీనాథుని కున్న గౌరవప్రేమ లపారమైనవి. భీమేశ్వర పురాణములో తెనుగు దేవుళ్ళను, తెనుగు నదులను, తెనుగు పొలాలను తనివితీర వర్ణించిన శ్రీనాథుడు "వెధవ తెలుగు" అని కలలో

కూడ ఉచ్చరింపడు. ఎవడైన అన్నను ఊరుకొని యుండడు. దేశీయ వీరుల గాథలనే యితివృత్తము లుగా స్వీకరించి, దేశీయ ఛందస్సులో పల్నాటి వీర చరిత్ర, కాటమరాజు కథలను రచించిన తెనుగు దేశాభిమాని శ్రీనాథమహాకవి. పూర్వాంధ్ర కవులలో నింత దేశాభిమానముగల కవి మరొక్కడు లేడని చెప్పినచో అతిశయోక్తి కానేరదు. అట్టివానినోట "వెధవ తెలుగు" అని యనిపించుట దేశద్రోహము వంటిది.

వైష్ణవాభిమానియైన అనంతుని దర్శనార్థము వెళ్ళుచు శ్రీనాథుడు తన కంఠమందలి యిష్టలింగ మును కటిసూత్రమున గట్టుకొని పాతసేలువ భద్ర ముగ నడుమున జుట్టుకొని వెళ్ళెననియు శివభక్తుడైన మామిడిసింగనగారి దగ్గరకు వెళ్ళునప్పుడు నడుము దడవికొని పందుమఱుగునకు వెళ్ళి గళమున మరల లింగమును గట్టుకొనివచ్చి శివభక్తులలో జొరబడెనని వ్రాసినారు. ఏయెండ కా గొడుగు పట్టుట మన కల వాటుగదా యని శ్రీనాథుని అట్లు చిత్రించుట తప్పు.

"బూడిద బుంగవై యొడలు
పోడిమిదక్కి మొగంబు వెల్లనై"

అన్న గాడిదమీది పద్యమును తిప్పయ్యగారి యింటి కొలకుతిరుగుచు చాకలిపేటలోపందుమలుపున రాతిపై కూర్చొని శ్రీనాథుడు చెప్పినట్లు ఈ గ్రంథకర్త యభి ప్రాయము. ఈ పద్యము కొండవీటిలోని అసమర్థు లైన కవుల నపహాస్యము చేయుటకు వ్రాయబడినది. ఆపద్యమందు గాడిద ప్రధానముకాదు. కొండవీటి కవులను వెక్కిరించుటయే ఆపద్యముయొక్క పరమ ప్రయోజనము. అందువలన ఆనాడే కొండవీటికి వచ్చిన శ్రీనాథు డక్కడ కవుల లోతుపాతులను తెలిసికొనకుండ తన యభిప్రాయముల నెట్లు వ్యక్తీక రించును ? అందుచేత శ్రీనాథు డీ పద్యమును కొండ వీటిలో కొంతకాలము గడపిన తర్వాతనే చెప్పి యుండును. శ్రీనాథుని తిప్పయ్యగారి యింటికి చేర్చుటకు గ్రంథకర్త కన్యోపాయము లేక గాడిదయే దిక్కయ్యెను.

నాటకములందు స్త్రీవేషములను ధరించు భాగ వతుల బుచ్చిగాణ్ణి చూచి "మోహములు పొంది కొండవీటి యువరసికు లొడళ్ళుఁగ్రొంకరలు పోవుదు రట"—ఇట్లు చెప్పుట పరమ జుగుప్సావహముగా నున్నది. కొండవీటి యువరసికుల కందరకు ఈ విపరీత దుర్లక్షణము నంటగట్టినారు రచయిత !

అనంతయ్యగారియింటిలో గోడపై మూడడుగుల యెత్తుగల కవిబ్రహ్మ చిత్రము దాని కుడియెడమల నడుగెత్తు గల ఆదికవి చిత్రమును, ప్రబంధపరమే శ్వరుని చిత్రము నలంకరింపబడి యున్నవట. ఏనుగు బొమ్మను ఒక అంగుళములో చిత్రింపవచ్చును. పిపీ లిక చిత్రమును ఆరడుగుల చిత్రముగా వేయవచ్చును. అందువలన పిపీలిక గొప్పది ఏనుగ తక్కువది అయిపోదుగదా ! అసలీకల్పన ప్రౌఢమైనదికాదు. పసితనపు చేష్టగా కనిపించుచున్నది. ఈ సందర్భము లోనే అనంతయ్యగారు "కవిత్వపు లోతులు లోక మంతయు నెఱుంగగలదు. లోకము హృదయముతో ననుభవించి యానందించును. మన మంతతో నాగక బుద్ధిచే వివేకించి విమర్శింతుము. లోకము మూగది. మనము వాచాలురము" అని యనును. దీనినిబట్టి కవితానందమును సమస్తలోక మనుభవించుననియే కదా ! ప్రతివ్యక్తికీ కవిత్వ మర్థమగునన్నమాట ! ఇంతవర కేమహానుభావుడు ఈవిధముగా చెప్పలేదు. కవిత్వ మెప్పుడును సహృదయుల కొఱకు. సహృద యులు లోకమందు చాల తక్కువ. సహృదయు డనగా, "ఏషాం కావ్యానుశీలనాభ్యాసవశా ద్విశదీ భూతే మనోముకురే వర్ణనీయ తన్మయీభవన యోగ్యతాతే హృదయ సంవాదభాజః సహృదయాః" అని. అక్షరజ్ఞానమున్న ప్రతివ్యక్తి సహృదయుడు కానేరడు. కావ్యమునందున్న శబ్దముల కర్థము తెలిసి నంత మాత్రాననే కావ్య మర్థమైనట్లు కాదు. మన కావ్యములందు కేవల శబ్దగతార్థము ప్రధానముకాదు. ప్రతీయమానార్థము ప్రధానము. అది పైన చెప్పబడిన లక్షణములుగల సహృదయ హృదయైకవేద్యము. అంతేకాని ప్రతివ్యక్తి కావ్యగతమైన ఆనందము

ననుభవించుననుట తప్పు. అనంతయ్యచే ఈ విచిత్ర సిద్ధాంత ప్రచారము చేయించుట సమంజసముగాలేదు.

"నన్నయ్యగారిది కథనమార్గము. అందు కల్పనా వ్యాపారము ప్రధానము. తిక్కన్న గారిది రస మార్గము. అందు సృష్టి వ్యాపారము ప్రధానము. ఒకటి బుద్ధి గోచరమగు ప్రజ్ఞ. వేరొకటి హృదయ గమ్యమగు ప్రతిభ"అని అనంతయ్యగారిచే నీ గ్రంథ కర్త యనిపించెను. కల్పన ప్రతిభాజన్యమైనదే కదా! కల్పనా వ్యాపారము ప్రధానముగా గల నన్నయ్య ప్రతిభావంతు డగుచున్నాడు కదా! మరి నన్నయ్య కేవల ప్రజ్ఞావంతుడని చెప్పుటకు వీలులేదే! అందు చేత గ్రంథకర్తగారు పరస్పర విరుద్ధములగు వాక్య ములను రచించినవారగుచున్నారు.

నవలలో నుండవలసిన కథా నిర్మాణ దక్షత ఈ గ్రంథమందు కనుపించదు. ఆలోపమును దీర్చుటకు ప్రయత్నముచేయుటలో వ్యర్థమైన వర్ణనలు వచ్చిపడ్డవి వీరాస్వామి సన్నాయిపాటల వర్ణనలతో, వసంతోత్సవ వర్ణనలతోను, కాటయ వేమారెడ్డి, వామనభట్టు, అవచి తిప్పయ్యసెట్టి యుపన్యాసములతో నీ నవలలోని ముప్పాతిక భాగము నింపబడియున్నది. చేసిన వర్ణన లేమైన కథాగమనమునకు తోడ్పడి, రసాభిముఖముగా పాఠకుని తీసికొనివెళ్ళగలవా? అన్నచో అదీలేదు. వ్యర్థ వర్ణనలతో, ఉపన్యాసములతో పాఠకుడు విసిగి వేసారును.

"కిం కవేస్తేన కావ్యేన కిం కాండేన ధనుష్మతః
పరస్య హృదయే లగ్నం న ఘూర్ణయతి యచ్ఛిరః"

* * *

ఇక నీగ్రంథములో చారిత్రకదోషము లనేకములు.

"గజరావు తిప్పానాయకుడు పెదవేదగిరినాయనికి సవతి తమ్ముడు. దేవరకొండ రాజ్యము తనకు రావలెనని తగవులేవదీసి యాతడు దేశభ్రష్టుడై దేవర కొండ వీడి నాలుగైదేండ్లక్రిందట రాయపనాయకుని అండ జేరెను" అని గ్రంథకర్తగారు వ్రాసినారు. గజరావు తిప్పానాయకుడు పెదవేదగిరి నాయనికి సవతి తమ్ముడగుటకు వీలులేదు. పెదవేదగిరి రేచర్ల గోత్రోద్భవుడు. గజరావు తిప్పానాయకుడు కొప్పు నూళ్ళ గోత్రజుడు. తండ్రికి తన తల్లిగాక యింకొక భార్య యున్నచో ఆమె కొడుకు తనకంటె చిన్నవాడై యున్నచో అతడు సవతితమ్ము డగును. ఇక్కడ గజరావు తిప్పానాయకుని గోత్రము కొప్పునూళ్ళ అయినప్పుడు రేచర్ల గోత్రీకుడైన పెదవేదగిరికి సవతితమ్ము డెట్లగును? ఈ గ్రంథకర్తకు వావివరుసలు కూడ తెలిసినట్లు లేదు. "గజరావు"లో "రావు" శబ్ద మున్నది కాబట్టి వీరి గోత్రము రేచర్ల గోత్రమగునని తలంచి ఈ యథార్థకల్పన చేసినారు కాబోలు! గజరావు తిప్పానాయకుడు మహావీరుడు. ఇతడు కుమారగిరి కాలమున రెడ్డిరాజ్యమును సంరక్షించిన వారిలో ప్రథముడు. విజయనగర ప్రభువు కొండవీటి రాజ్యపు దక్షిణప్రాంతముల నాక్రమించుకొను సమ యమున ఫిరోజిషా సైన్యములు రెడ్డిరాజ్యముపైకి దండెత్తి వచ్చినవి. అప్పుడు గజరావు తిప్పానాయ కుడు ఆ మహమ్మదీయ సైన్యాలను కంబంమెట్టుకడ ఓడించి తరిమివైచెను. ఈ విషయమే గజరావు తిప్పానాయకునిపై చెప్పబడ్డ పద్యమందు మొదటి పాదము వ్యక్తము చేయుచున్నదని శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు వ్రాసినారు. (యవనుల గెల్వదే యంబరాయలు చూడ నెట్లయిన కంబము మెట్టబైట) అందుచేత గజరావు తిప్పానాయకుడు కుమారగిరి మిత్రుడగుచున్నాడు. కాని మన గ్రంథ కర్తగారు తిప్పానాయకుడు కుట్రచేసి త్రిపు రాంతకమున వెలుగోటి రాయపనాయకుని బంధించి కుమరగిరి శత్రువులతో కలిసినట్లు చిత్రించి నారు. ఈ కల్పన చరిత్రవిరుద్ధమైనది. వెలుగోటి రాయపనాయకుని తిప్పానాయకుడు బంధించినట్లు వ్రాసినారు, ఇది అసత్యము. ఎందుచేతననగా కుమరగిరి తర్వాత కోమటి వేమారెడ్డి కాలమునందు కూడ రాయపనాయకుడు, తిప్పానాయకుడు కలిసియే కాటయ వేమారెడ్డిని గుండుగొలను యుద్ధమున నోడించినట్లు శ్రీ సోమశేఖర శర్మగారి వ్రాతలవలన గూడ తెలియుచున్నది. (కాటయ వేమభూకాంతు

సైన్యంబెల్లఁ గొట్టదే యల గుండుగొలని (క్రేవ) తనను బంధించిన తన విరోధియైన తిప్పానాయకునితో కలిసి వెలుగోటి రాయపనాయకుడు కాటయ వేముని ఓడించుట పొసగదుకదా! అందుచేత తిప్పానాయకుడు వెలుగోటి రాయపనాయకుని బంధించినాడని చెప్పుట తప్పు.

విజయనగరసైన్యము, కొండవీటి సైన్యము కలిసి క్రొత్త కొండకడ, రాచకొండ దేవరకొండ బహ్మనీ సుల్తానుల సైన్యముతో పోరాడి జయించినట్లును, కడకు దేవరకొండకోట వశమైనట్లు పెదవేదగిరి ధర్మదార యీుదించినట్లు ఈ గ్రంథకర్తగారు వ్రాసినారు. చరిత్రలో క్రొత్తకొండ యుద్ధమిట్లు జరుగలేదు. అంతర్యుద్ధానంతరము కుమరగిరి త్రిపురాంతకము, శ్రీశైలమండలములను విజయనగర ప్రభువగు రెండవ హరిహరరాయల కడనుండి తిరిగి జయించుటకు కాటయ వేమారెడ్డిని మహాసైన్యముతో పంపెను. కాటయవేమారెడ్డి హరిహర రాయలవారి నోడించెను. ఈ యుద్ధమునకు పూర్వమే హరిహర రాయలు వరంగల్ రాజ్యముపైకి తన సైన్యములను పంపియుండెను, కాని పద్మనాయక ప్రభువులు, బహ్మనీసుల్తాను కలిసి మహబూబ్‌నగరుజిల్లాలో నున్న క్రొత్తకొండకడ హరిహరరాయల వారిసైన్యమును ఘోరపరాజయము పాల్జేసిరి. అందుచేత హరిహరరాయలు కాటయవేమారెడ్డిచేత ఓడింపబడి సంధిచేసికొనెను. ఈ స్నేహమును బలీయము చేయుటకు తన కుమార్తెయగు హరిహరాంబను కాటయ వేమారెడ్డి కిచ్చి హరిహరరాయలు వివాహము చేసెను. ఇది చారిత్రకసత్యము. కాని యీ గ్రంథకర్తగారు క్రొత్తకొండకడ కాటయవేమారెడ్డి రాచకొండ, దేవరకొండవారిని ఓడించినట్లు వ్రాసిరి. ప్రసిద్ధమైన చారిత్రక ఘట్టములను రచయిత తన యిష్టము వచ్చినట్లు మార్చకూడదు. కథానిర్మాణ దృష్టితో కొద్దిమార్పులు చేసినా అసలు చరిత్రకే ఎసరు పెట్టకూడదు. కాటయవేమారెడ్డి హరిహరాంబల వివాహము చరిత్రలో నున్నట్లుగా చిత్రించినచో నెంతయో బాగుండెడిది. కాటయ వేమారెడ్డి కీర్తి ప్రతాపములు ద్విగుణీకృతములై యుండెడివి. కాని రచయిత అనవసరముగా రాచకొండ దేవరకొండ వారిని రంగముమీదికి గుంజుకొని వచ్చినారు. కుమరగిరి ప్రభువు రాజ్యము నేలుచున్నపుడు పద్మనాయకులకు కొండవీటివారికి ప్రధానయుద్ధ మేదియు జరుగలేదు. కాని కుమరగిరి చేతిలోనున్న బెండపూడి దుర్గమును పద్మనాయకులు జయించినట్లు మాత్రమున్నది. అటువంటప్పు డనవసరముగా దేవరకొండ కోటను కొండవీటివారు జయించినట్లు; పెదవేదగిరి ధర్మదార యీుదించినట్లు వ్రాయుట అన్యాయము. చివరలో కుమరగిరి గండపెండెరమున పెదవేదగిరినికూడ నిలికించినారు.

కోమటి వేమారెడ్డి దేవరకొండ ప్రభువుతో కలిసి కొండవీటిపై కత్తిగట్టినట్లుగా ఈగ్రంథమందు వ్రాయబడినది. దీని కాధారములేదు. కుమరగిరిరెడ్డి పరిపాలనానంతరము కొండవీటిరాజ్యము కోమటివేమారెడ్డి కైవసమయ్యెను. ఆసమయముననే కోమటివేమారెడ్డి ఫిరోజిషా సహాయముతో అల్లాడరెడ్డిపై దండెత్తెను. తమ శత్రువైన కోమటి వేమారెడ్డితో స్నేహము చేసికొన్నందుకు దేవరకొండవారు తమ స్నేహితుడైన ఫిరోజిషాను విడనాడి కోమటి వేమారెడ్డి రాజ్యముపై దండెత్తి ధరణికోట కడ మాచారెడ్డిని సంహరించిరి. దీనిని బట్టి కోమటి వేమారెడ్డికి దేవరకొండ వారికి మధ్య నున్న సంబంధము వ్యక్తమగుచున్నది. కాని మన గ్రంథకర్తగారు కోమటి వేమారెడ్డిని దేవరకొండవారి మిత్రుడుగా చిత్రించినారు.

వామనభట్టు కుమరగిరి ఆస్థాన కవిగా ఉండి కోమటి వేమారెడ్డికి వ్యతిరేకముగా ప్రముఖమైన పాత్ర వహించినట్లు ఈ గ్రంథకర్త వ్రాసినారు. చరిత్రను బట్టి చూచినచో వామనభట్టు కోమటి వేమారెడ్డి యాస్థానకవులలో ప్రసిద్ధివహించినవాడని తేలుచున్నది. ఇతడు బహు గ్రంథకర్త. చిన్ననాడు విజయనగరమున నుండి, తరువాత కోమటి వేమారెడ్డి

యాస్థానమునకు వచ్చినట్లు చరిత్రజ్ఞుల యభిప్రాయము "వీర నారాయణ చరిత" మని ప్రసిద్ధివహించిన వేమ భూపాలచరితము నీ వామనభట్టు రచించెను. ఈ కావ్యమున నాయకుడు కోమటి వేమారెడ్డియే। వేమ భూపాలుని వీరోచిత కృత్యములే గ్రంథమం దభి వర్ణింపబడినవి. వామనభట్టు కుమరగిరి యాస్థానమున నుండి కోమటి వేమారెడ్డికి వ్యతిరేకముగా తంత్రము నడిపిన ట్లే యాధారమును బట్టి వ్రాసిరో తెలియదు.

కుమారాన్న పోతారెడి యౌవరాజ్యపట్టాభిషేకోత్సవ సందర్భమున అగ్నిదళము ఇరువదియొక్క శతఘ్నులు ప్రేల్చి వందనము సమర్పించిన ట్లీ గ్రంథ కర్త చెప్పినారు. ఇరువదియొక్కమారు శతఘ్నులు ప్రేల్చి వందనము సమర్పించుట భారతీయ సంప్రదాయమే కాదు. ఈ సంప్రదాయము ఇంగ్లీషువారిది. ఆంగ్లేయులు భారతదేశమును పరిపాలించుట మొదలు పెట్టిన దగ్గరనుండి ఈ సంప్రదాయము మనదేశమున ప్రారంభమయ్యెను. ఇంగ్లీషువారు దేశము విడిచి వెళ్ళినా ప్రస్తుత ప్రభుత్వ మా సంప్రదాయమును వదలలేదు. ఇట్టి అప్రాచ్య సంప్రదాయము కొండవీటిని పరిపాలించిన కుమరగిరి పాలనమున నెట్లుండును? కుమారాన్న పోతారెడ్డికి అగ్నిదళము ఇరువదియొక్క శతఘ్నులు ప్రేల్చి వందన సమర్పణము చేసెనని వ్రాయుట తప్పేయగును కదా! భారత స్వాతంత్ర్య దినోత్సవములు జరుగునప్పుడు పై సంప్రదాయము పాటింపబడుచున్నది కాబట్టి అది భారతీయ సంప్రదాయమే అనుకున్నారు కాబోలు! సర్వవిధ దోషసంపుటమైన ఈ గ్రంథమున కాంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమువారు బహుమతి నిచ్చుట తెనుగుల దురదృష్టము!

ఉషసి | తుమ్మపూడి కోటేశ్వరరావు

పసినుసుదెక్క త్రొక్కుల
చివాలున తోకను త్రొక్కబడ్డవై
బుసబుసలాడు నాగులయి
మూగిన దుమ్ముల వ్రాలు సంజలం
దెసగు మనోజ్ఞరాగరుచి
నిండిన బంగరు కాంతిపుంజముల్
దెసలకు చిమ్మికొంచు నలు
దిక్కుల తోచెడు నేత్రపర్వమై.

ఈ బంగారపు కాంతివెల్లిగన
నాయీ మానసాబ్జమ్మునఁ
దోబూచుల్ పచరించుచున్నదెదో
ముద్దుల్ గుల్కు రూపమ్ము ; వే
దో బాలుండయి నల్లజిల్లెడుల
బొడ్డుల్ వోని మైచాయతో
గోబృందమ్ముల తోలుచున్నటుల
దిక్కూలంబులందోచెడిఁ.

వ్రాలుఁ పంజల నేటవాలు కిరణాల్
వ్యాపించి బంగారు వ
ర్ణాలం జిందెడి ఈ వియత్తల
ముదంచన్మోహనాకారమౌ
మౌళిం జిత్రవిచిత్రకాంతి మయ
పింఛంబౌచు తూగాడి యం
దాలఁ విచ్చెను ; మైగగుర్పొడువ
నందాల్ విచ్చె నా చిత్తముఁ.

నందాపత్యము నల్లకల్వసిరి
చందంబందఘౌ ముద్దుమే
నం దారాడి పవిత్రమై యమున
పైనఁ మెల్లగా బ్రాకి గో
సందోహమ్ముల వీపులెక్కి వ్రజ
యోషాస్వేదముల్ పాపి యా
బృందావీథుల వీచు మందపవనం
బీనాడు నన్ దాకెడిఁ.

ఈ సంధ్యా మృదువాయు వీచికలలో
నేవో శ్రవః పర్వముల్
గా సంభూతము లౌచునున్నవి
మనోజ్ఞంబైన నిస్వానముల్
గో సంతానము వెంటనంటిచను
నా గోపీజనప్రాణు వం
శీ సంరావము లేమొ మై పులక
రించెఁ చిత్తమూగించుచుఁ.

ఎన్నటి సంజవెల్గులివి
ఎన్నియుగమ్ములనాటివెన్క వీ
సన్నవి చిన్నిగాలుల కొసల్
నును బంగరు రంగులోవి యీ
చెన్నొలికించు సృష్టి యిటు
చిన్నరి నల్లని గొల్లవాని నా
కన్నులగూర్చి పెట్టినవి
కమ్మని యీ యనుభూతి చిత్రమౌ.

దూరతీరం | వి. శశి

"రావా ?"

"రాను."

"మరెలాగ ?"

"నేనేం చేయను ?"

"నన్నేమైనా చెయ్యగలవు."

"........."

"అలా గేడుస్తావెందుకు ?"

"కాదు."

"ఏంకాదు ?"

"మీకోసం."

"నాకోసం నాకు దూరంగా !"

మాట్లాడకుండా వెళ్ళిపోయావు. శూన్యంలోకి చూచి, సూదుల్లాగ నా చూపులు నువ్వు వెళుతున్న దారిలో గుచ్చాను. అయినా నీకు తెలియదు.

ఆ ఉదయం కీకారణ్యంలాగుంది. దట్టంగా బలిసిన పొదల్లాగ మేఘాలు. రాత్రి పొదలపై వాలి ముళ్ళతో ఆడుకొంటున్న చీకటిలాగ మబ్బులు. చీకటి. నువ్వు "రాను" అన్నప్పుడే ఆ చీకటిని చూడగలిగాను.

నీకోసం వచ్చి, నిన్ను చూచి, పిలిచి, వస్తుంటే కరిగిపోయాను. నువ్వు వస్తూ వక్కమలుపు తిరిగావు. నా హృదయ కవాటాలు మూశేశావు. అలాగే వెనక్కితిరిగి తిరిగి నిన్ను చూశాను. నువ్వుమాత్రం తలుపులు బిగించుకొన్నావు. నాతలపులు వాలోనే వెలిగిపోయాయి.

నువ్వు తిరిగివస్తావని కాచుక్కూర్చున్నాను. నువ్వు రావనే తలంపు నాకెప్పుడూలేదు. ఎండిపోయిన కొమ్మలతో గాలి గుసగుసలాడుతూ వెళ్ళిపోతుంటే, పండిపోయిన నా ఆశలో నీకంఠం వినబడుతుంది. నా పెదవులపై నీ పెదవులు అద్దుకుంటాయి. నీ చూపుల్లో నా హృదయం కరిగిపోయి, నీవైపు ప్రవహించి, వెదుకుతుంది నన్ను రమ్మని పిలుస్తావనే ఆశని.

నువ్వు చూడవు.

మాట్లాడవు.

మనిషిలాగ కాక, మంత్రగత్తెలాగ వెళ్ళిపోతావు. నన్ను మంత్రించి నీ వెంట తీసుకుపోతావు.

నేను నాలో కాక, నాలో నిన్ను నింపుకుని, ఊహా పరిష్వంగంలో కాలం గడుపుతాను.

నీ దగ్గిరికి ప్రయాణం.

నాపై నీకెంత ప్రేమ! కనీసం "రాను" అనైనా చెబుతున్నావు. ఎంతదయ! ఆమాటైనా చెప్పకపోతే—నన్ను నువ్వేమి చెయ్యాలో అదే చేద్దువు.

రైలు వంతెనదాటి, దూరాలుదాటి, భారాలు మోసి నీకు చేరువగా, అనిమిషంగా ఉన్నాను. ఏవో మాట్లాడుతున్నావు. ఏమి మాట్లాడితేనేం? అవి నాగురించేననినమ్మకం. అదే సంతృప్తి, ఆనందం, సౌఖ్యం; సర్వం నాకు. పైకేమి మాట్లాడితేనేం! నా గురించే లోనమాటలు, ఆటలు. సంజ్ఞామాత్రంగా గోడచాటునుండి నువ్వు కనబడ్డావు. ఆ దివ్యరూప సందర్శనంతో తల్లడిల్లిపోయి, మధురానుభూతుల సందర్శనంతో సొమ్మసిల్లి, ఆనందం పరిష్వంగంలో నన్ను నేను మరచి; నిన్ను మాత్రం కలిసి, అలాగే ఉండిపోయాను.

నిత్యం నువ్వు కనబడుతున్నావు. ఎక్కడుంటేనేమి గాని, యెప్పుడూ నువ్వు కనబడుతున్నావు.

గాలి కదలదు. ఆశ వదలదు. మబ్బులు ఆకాశం అంచులకంటే జరిగి అక్కడే ఆగిపోతాయి, నువ్వు

కనబడగానే. అచేతనావస్థలో నిలబడి; నీ కోసం సంవత్సరాలు ముదరకపోయినా, నిమిషాలలో వయోవృద్ధుణ్ణిగా- అంత జాగ్రత్తగా కాలం ఖర్చు చేస్తాను.

నువ్వు రావు.

రమ్మనవు.

అప్పుడు వెళ్ళిపోతూ కనుపించావు.

"ఎక్కడికి" అన్నాను.

"నీ కోసం దూరంగా వెళుతున్నాను."

"నా కోసం, నాకు దూరంగా!"

"అవును. నువ్వు నన్ను చూస్తూ కూర్చుంటే మనిషిగా బ్రతకలేవు."

"నిజంగా అంతే కావచ్చు. వక్కసారి మనసారా చూడనియ్యి. నీ చుట్టూ ప్రణయసౌరభంతో పేరుకు పోయిన ఆ గాలిని నన్ను పెనవేసుకు పోనియ్. ఏ దూరం వెళుతున్నావో చెప్పు. ఆ దూరం వైపు చూస్తూ కాలం గడుపుతాను."

"మళ్ళా అదే పిచ్చి" అని యేడుస్తూ వెళ్ళి పోయావు. నీపై గల అవ్యాజానురాగం పిచ్చి అయినా సరే, దానిలో నేనెంతో ఆనందం పొందు తున్నాను. నన్ను నేను తగలబెట్టేసుకుని, నీ కోసం నీ లాగ తయారై పోతున్నాను. ప్రత్యూషం నా జీవితంలో ఆ పిచ్చే అయితే - దానిలోనే ఆనందం నాకు. పిచ్చివాడెంత స్వేచ్ఛాజీవి!

వెళ్ళిపోయావు.

వెళుతూ వెళుతూ, రెండు కన్నీళ్ళు కార్చావు.

ప్రక్కనున్న నదిలో జ్వలిస్తున్న ఆకాశం.

మరపురాని చుక్కల్లాగ, నీ కన్నీటి చుక్కలు.

"రావా ?"

"రాను" అంటావు.

"నువ్వు రాను" అనగానే దాంట్లో కూడా, 'వస్తాను వేగిరం' అనే ఆవేదనా, ఆశా, ఆనందం, అందం - అన్నీ కలిసి కనబడతాయి నాకు. ప్రకృతి కూడా నవ్వింది ఆశగా ఆ మాట విని. ఆనందం నాపై ఆకాశంలాగ గూడు అల్లింది. ఆ ఆశతోనే బ్రతుకుతున్నాను. వస్తావో వస్తావో; వక్కడ్నీ నీ కోసం తపోనిష్ఠలో కాలం ఖర్చుపెట్టి కన్నీరు కొనుక్కోమంటావో?

నన్నేమైనా చెయ్యగలవు. నిన్నేమీ కోరను నేను.

నీ ప్రణయ వల్లరిలో పువ్వునై పూసి, నీ పాదాల మ్రోల జీవిత మధువునంతా పిండి, పోసి, నిన్ను నేను పెంచుకుంటూ, నన్ను నేను బ్రతికించు కొంటున్నానని వీళ్ళందరికీ తెలుసు. నిన్నూ, నన్నూ విడదీసి, దూరంచేసి, ఘోరమైన చూపులతో నిన్ను నాకోసం, నన్ను నీకోసం, కాలం కొమ్మలు విరిచి, బాధల చిక్కులు విడదీసి, సమాగాల పూలు యేరుకుని, ప్రేమ ఫలాలు వెతుక్కోమన్నారు.

నిన్ను దూరతీరానికి విసిరేసిం దే క్రూరహస్తం? ఏ రాక్షసి నిన్ను సముద్ర గర్భంలో నాకు దొరకని ముత్యంగా విసిరేసింది ప్రేయసీ!

పగిలిపోయిన హృదయవీణ చేతులతో అదిమి పట్టి, ఎంతకాలం జీవగానం విసరగలను కాలం లోకి ?

క్షణాలు కాలంలో వ్రణాలు వేస్తున్నాయి. ప్రణయపుగాలం ఆశలమచ్చు పెట్టి హృదయంలో గుచ్చుకుంటుంది.

ఆకాశం అరుణోదయంకోసం లేచి కళ్ళు నలుపు కుంది. ఆ కళ్ళలో కరిగిపోయిన స్వప్నాలలో నేను అరిగిపోయి, నా అని చెప్పుకోటానికి లేని ఒక్క కిరణంగా మిగిలిపోతే—"ధన్యోస్మి" అనుకొనే వాడిని—నువ్వే ఆ అరుణోదయం—నేనే ఆ కిరణం.

కాని, అంతవరకూ పగిలిపోయి కూర్చోవటం చేతకాదు. పగిలిపోయిన వీణ అపశ్రుతులు ఆల పిస్తుంది. అయినా యెంత కాలమో—అదీ నీ చేతి లోనే వుంది.

నువ్వు నేడు అందవు. అందినా, మునిమాపుల్లో సూర్యుడు చీకటి గుప్పిట్లో విడిచిన అరుణిమలాగ నాచుట్టూ నీ స్మృతులు నింపి, నన్ను నీహృదయ పాత్రంలోకి వంచుకు వెళ్ళిపోతావు.

నిన్ను చూడని రోజులు కాదు, క్షణాలెలాగ గడపను?

"వాళ్తో మాట్లాడవద్దు" అన్నావు.

"సరే"

"నావంక చూడవద్దు" అన్నావు.

"అదీ సరే!"

ఆ అందం ప్రకృతి అంచుల్లో అలాగే అరిగి పోవాలిగాని, మనిషి చేతుల్లో—కనీసం కళ్ళలో కూడా నలిగి, ఆరిపోవటానికి వీల్లేదు. అందుకే, "అదీ సరే"

"నన్ను గురించి వినవద్దు" అన్నావు.

అమాటే అనవద్దు. ఎలాగ వినకుండా బ్రతకటం? అప్పుడు నీ పెదవులు నిప్పుల్లాగ మండాయి. ఎందుకంత తీక్ష్ణత? ఆమాటే సహించలేను. ఈపగిలి పోయిన వీణనికూడా నీగురించి విని, నీకోసం, అశోకవృక్షంనీడలో నిలబడ్డ సీతమ్మలాగ, ఆశాకిరణాల క్రింద కూలిపోయిన యీ వీణని విషాద గీతికలు పాడనియ్యి. నీ గురించి పాడుతూ ధ్వంసమై పోనియ్. నీ గురించి లోకాన్ని విడిచినప్పుడైనా నువ్వూ నేనూ నిత్యం వీళ్ళ పెదవులపై కలుసుకునే అవకాశం కలుగుతుందేమో! అంతేచాలు. అందుకే విననియ్యి.

మబ్బూమబ్బూ కలుసుకున్న మరుక్షణం రాలిన మెరుపు నువ్వు. నీ మనసు విడిచిన నిట్టూర్పుగా బ్రతికినా, నీ చెవులకు సోకిన శబ్దంగా బ్రతికినా చాలు. అందుకే నిన్నుకోరే శక్తి నాకు దక్కింది. ఏదీ కోరకుండా భస్మమై పోగలిగినప్పుడైనా లభ్యంకాలగవు నువ్వు. అంతవరకైనా విననియ్యి కనీసం.

దూరంగా వెళ్ళిపోయావు. నేరంచేసినట్టు నా వైపు చూస్తున్నావు. భారంగా నడుస్తూ, మేఘాలు మేసి, దూరాలు కోసి, సాయం సంధ్యలో అందమంతా త్రాగి మాయమైపోయిన సూర్యుడిలాగ, ఆ దూరతీరంలో నీకూ నాకూ ఆశల మంచుపొర అల్లి ఆగిపోయావు.

నిన్ను చూడాలని బాధ
ఆ బాధే బ్రతికిస్తుంది
ఆ బాధే ఆడిస్తుంది
ఆ బాధే పాడిస్తుంది.

"రావా?" అన్నాను కడసారి నిన్ను సాగనంపుతూ. భయంగా, లోకంవిధించిన శిక్ష శిరసావహించి కడసారి చూపుకోసం వెయ్యి దేవతలకు మొక్కి వచ్చావు.

"రావా?" అన్నాను
"రాను" అన్నావు.

విననిచ్చినందుకేగా బ్రతికున్నాను.

లేకపోతే యేగాలికో తేలి, యేనదిలోనో తూలి, ఇసుకపొరలపై వాలి, భూమిలో జేరి, అజ్ఞాతంగా అంధకారంలో కూరుకుపోయేదేగా నీ హృదయ వీణ! అక్కడొక ముక్క—ఆ గాలిలో ఒకతీగ—ఆ సముద్రగర్భంలో ఒక శకలం—కలిసిపోయి, ఆ సాగర తరంగ డోలికలపై తేలుచున్న వీచికల హోరులో కలిసిపోతే – నా జీవగానం – నువ్వే మయ్యే దానివి? ఎక్కడో వకదిక్కున కూలిపోతే, రోదనామంత్రాలు పఠించి, నీ కన్నీరు ఆజ్యంగా పోసి, ఆ హోమగుండంనుండి నన్ను పుట్టించి నీచూపుల ప్రతిధ్వనులు నాలో పూయించవచ్చు. అందుకే సఖీ! కనీసం విననియ్.

అలాగ ఆకాశాని కెగిరిపోయినా నన్ను నువ్వు చూస్తూ కాలం గడపొచ్చు. ఇలాగ ఛిన్నాభిన్నమై పోతే యెక్కడ నన్ను వెదుకుతావు?

గ్రీష్మంలాగ ఉక్కిరిబిక్కిరి చేసి పోయి వచ్చావు.
వసంతంలాగ నిండుగా, నీరసంగా వెళ్లావు.
ఉషః సమీరంలాగ వచ్చావు. తీగలా సాగావు.
నిశీధి సమాధిలో నిశ్శబ్దంలాగ వెళ్లావు.

నే నెలాగ సహించను, కడపటి చూపులలో తేలిపోయిన అనురాగపు ఆవేదన? నువ్వెలా గున్నావో నని భయం నెమరేస్తూ కాలంగడుపుతున్నాను.

హృదయ వీణ పగిలిపోతున్న సమయంలో పాడాను. వచ్చావు. వచ్చి, హృదయ వీణ అతికి, ఆరకుండానే వెళ్ళిపోయావు.

"నే నెందుకు బ్రతుకుతున్నానో తెలుసా ?"

"తెలియదు."

"ఎందుకు తెలియదు నీకు ?"

"నా కన్నీరు నన్నే కార్చుకోనివ్వండి. వాటిలో మీకు భాగం వద్దు" అని రెండవసారి కలుసుకున్నప్పుడు అన్నావు. నే నొక వెచ్చని-పచ్చని బ్రతుకు కోరాను. ఆరాటపడ్డాను. వారాలు బెగ్గురులాగ తపసుచేశాను.

హృదయ వీణ యథావిధిగా పగిలిపోయింది.

నిరాశల సుడిగాలిలో బ్రతుకు దీపాన్ని, బాధల చమురుపోసి వెలిగించాను. కనీసం నీ గురించి విననియ్యి. ఏ దూర తీరంలో వున్నా, నీకూ నాకూ మధ్య రక్తస్పర్శ—రక్తంలో పరిమళించే వాతావరణం అదెప్పుడూ తెగిపోదు.

జీవితం కాదు నేను కోరుకొనేది.

జీవించటానికి శక్తినే నేరుకొనేది.

నువ్వు వెళ్ళేటప్పుడు కార్చిన కన్నీరే నన్ను వేధిస్తూంది ప్రేయసీ !

౨

ప్రియా !

వయోవసంతంలో యీ క్రొమ్మావి క్రొమ్మపై వాలిన గండు కోకిలా ! ఎలాగున్నా వక్కడ ? ఏం చేస్తున్నావు ? చెట్ల కొమ్మల్ని తప్పించుకుని, గన్నేరు గుబుర్లు దాటి వస్తున్నాడా చంద్రుడు అప్పటిలాగ ? లోకం దుప్పటిముసుగు తొల గిస్తున్నాడా ??

నువ్వు వచ్చావు గన్నేరుపొదదగ్గరికి. నేను రైలుపట్టాలు దాటివచ్చాను. అదే ప్రథమం. గాలిలో పరిమళం చేరి నిండిపోయింది. శరీరం ఆనందంతో నిండిపోయింది. నేను మాట్లాడలేదు. నీ చేతుల్లోకి ఎగిరివచ్చాను. నీ ముఖంలోకి చూడలేక, చూడలేక చూచి ఆనందంలో తన్మయత పొందాను.

అదే ఆఖరు రాత్రి మాత్రం కాకూడదని కోరుకున్నాను.

ఎలాగన్నానో మూడుసార్లు కలుసుకున్నప్పుడూ, "నేను రాను" అన్నాను. ఎందుకన్నాను. ఎవరనిపించారు ? ఏమో.

అన్నానే గాని నువ్వన్న అర్థమే యథార్థం. అదే ప్రేమికుల భాష. అందరికీ ఎలాగ అర్థం కాగలదది? చంద్రుడు తాడిచెట్టుకూడా దాటి మేఘాల మధ్య చిక్కడిపోయాడు. ప్రథమ దర్శనంలో కంఠం మూగవోయి. శరీరం శక్తిని గోల్పోయి. రక్తం చల్లబడిపోయింది. నిజమైన ప్రేమ దేన్నీ చూడక. వినక, కోరక, చెయ్యక పోయేదే అయితే మనిషి నిజంగా దానికోసం భస్మమైపోవటం ఎంత గొప్ప !

నీ హృదయం విప్పి నా కుప్పిట్లో పెట్టి ఎలాగ చదువుకోమన్నావు ? నా హృదయంలోని విద్యనంతా నువ్వెప్పుడు దొంగిలించావు దొంగా !

నువ్వు ఆసుపత్రిలో రెండవసారి ప్రేమరోగిగా దర్శనమిచ్చావు. నీ కళ్ళలో నా చూపులతో యింజెక్షన్ చేసి, నీ నరాలలో నా రక్తం వేడిని వంచి. నిన్ను నేను బ్రతికించుకున్నాను. నేనే నర్సుని. డాక్టర్ని. యాక్టర్ని. ప్రేమ లోడ్ చేసుకు వచ్చిన ట్రాక్టర్ ని.

"డాక్టర్ !" అన్నావు.

"ఏం కావాలి నీకు ?" అన్నాను నీ ప్రక్కమీద కూర్చుని.

"నువ్వే కావాలి నాకు. నా కీ లోకంవద్దు యీ లోషన్‌కంపూ, లోకంకంపూ లేని మరో లోకానికి నన్ను చేర్చు డాక్టర్" అని నా కళ్ళలోకి నవ్వుతూ, సంతృప్తిగా చూశావుకదూ ?

"ఇష్ ! గొడవపెట్టకు. మరీసిల్లీ బేబీ !' అన్నాను నీకపోలంపై నా చెయ్యివుంచి, కొనవేళ్లతో నుదురు సవరిస్తూ.

చుట్టూ విద్యుద్దీపాలు వెలిగిపోతున్నాయి.

నీకు సర్వాంగసుందరినైన నైట్ సర్వెంటుని,

ఆ రాత్రి నిడదవోలు ప్లాట్ ఫారం మూలకి వెళ్ళి కబుర్లు చెప్పుకొన్నాం. మళ్ళా నువ్వు నన్ను రమ్మన్నావు.

ఏం చెప్పాను మీకు. తిరిగి అదే పాడుమాట అన్నాను.

మూడుసార్లు—

"రాను. రాను. రాను !!!"

"ఒంటరి జీవితమెలాగ గడపను? ఏం చెయ్యను నీ జీవిత శేషం ?" అన్నావు దిగులుగా. అప్పుడు మీ కాళ్ళక్రింద భూమి కరిగిపోతున్నట్టుందను కొంటాను.

ఏడుస్తూ వెళ్ళిపోయాను. మూడు రోజులు మంచంపట్టాను. ఎవరికి తెలుసు నా బాధ ? ఎలాగ తెలియజెయ్యను? రాత్రి వెయ్యి నాలుకలతో నాపైకి దాడిచేస్తుంది. గాలి నన్ను నీలాగ స్పృశించి, వెక్కిరించి, చక్కిలిగింతలు పెట్టి నవ్వులపాలు చేసింది. కలవరించాను. మన జీవితమే కలవరింతల పాలై పోయింది.

నర్సులంతా హేళనచేశారు.

మిస్ వచ్చి "రేపటినుంచి, నన్స్ కాంపౌండ్ దాట రాదు అమ్మాయీ"అన్నది. చెరకుగెడనుండి రసం ఓడ్చుకుపోయినట్టు, జీవశక్తి హరించిపోయింది అప్పుడే. జీవితంలోని ముఖ్యభాగానికి దూరమై పోయాను. ఏం చెయ్యను ? వైధవ్యం ప్రాప్తించిన ఇరవై సంవత్సరాల పడుచులాగ......

ప్రకృతి, గాలి, చుక్కలు, మేఘాలు, సర్వం నన్ను చూచి వెక్కిరించాయి. ఆకాశం రాలి మీద పడ్డట్టనిపించింది.

వెన్నెల!

రైలు రోడ్డుకు దూరంగా గోదావరి!

నదిలో నువ్వూ నేనూ...ఎక్కడ? ఎలాగ? ఏం చెయ్యను ?

ఆ రాత్రి ఆ కోలముఖం నల్లపిల్ల, — సన్నగా పొడుగ్గా - నవ్వుతూ అందంగా నన్ను. ఎంతమంచి పిల్ల? నేడు మీకీమాత్రం బ్రతికే అవకాశం కలిగిస్తే ఆ పిల్లే. ఆ నవ్వులో, ఆ కన్నుల్లో భగ్నప్రేమికుల ప్రతిమలున్నాయి చూశారా? ఆ నుదిటి రేఖలు వక్రించి జీవితాన్ని అఘాతంలోకి తోసేసాయి కనిపెట్టారా ?

వచ్చి మీతో ఆపిల్ల దయని కాపలాగా పెట్టు కొని నడిచాను నదివరకూ. మీ శరీరం చుట్టూ నా ఊపులకోట కట్టాను. మంత్రగత్తెనే అయితే ప్రహరీదాటి, నన్నునుండి విడువడి యెందుకు రాలేను? నా కిప్పుడే శక్తీ లేదు. నేనొక మృతాత్మను.

"వస్తావా రేపు ?" అన్నారు ఆశగా.

మీరే చెప్పండి సమాధానం.

"రాను"

"ఎందుకు ?"

"మీకోసం"

"నా కోసం నాకు దూరంగా! అదే నన్ను కోత పెడుతుంది." ఏడుస్తూ వెళ్ళిపోయాను.

నేను గోడలమధ్య పువ్వులమధ్య అంధకారం గుప్పిట్లోపడి, అసహాయంగా నిరాశమధ్య— నిజంగా యిది మరోతీరం.

మీకు నాకూమధ్య లేఖలువద్దు.

నన్ను గురించి వినవద్దు సఖా!

ఎవరైనా 'నన్' చనిపోతే మీ రెవరనుకుంటారు? ఎందుకలాగ బాధపడటం? నేనెప్పుడో చచ్చి పోయాను. తెల్లని దుస్తులధరించి,కళ్ళకీ నా యింద్రి యాలకూ కంతలు కట్టుకొని, భూతంలాగ మిగిలా నీ గోడలమధ్య!

సుదూరతీరంలో నాపై ఆశలు వద్దు.

రానుసఖా!

రాలేనుసఖా !!.

సి. నారాయణరెడ్డి | # లో వెల్గులు

ఈ వెల్గులు త్రపాఘుసృణహిండితములు ; ఈ వెల్గులు
దరస్మేరకపోలచంద్రకితమ్ములు ; చకితమ్ములు.

ఇవి కజ్జలముగ్ధపక్ష్మ వివృతరాగభాష్యమ్ములు
గూళ్ళెరుగని సింగిణీ రంగుల పుల్గులు ఈ వెల్గులు.

చంచలరజనీరమణీ చరణకింకిణీకృతములు
ఎంత కనులు మూసికొన్న అంతగ కన్పడు వెల్గులు.

సద్యోవికచదవాగ్నిజ్వాలాదళబాంధవములు
మండినంతసేపు గంధమాధురు లిచ్చెడి వెల్గులు.

మస్తకవిన్యస్తహస్తమర్యాదుని అంటుకొన్న
కంటితుదలదాక వచ్చి వెంటనే అదృశ్యములగు.

చింతాదంతురిత మనస్వీముని కుంటియూహలకు
త్రుటికాలము తటిల్లతలతో వియ్యము జరిపించును.

ఇంటిని ఒంటిని మరచిన ఇనుపకచ్చడముల వారి
కే కొంతకు కొంత కానుపించి వెఱ్ఱియెత్తించును.

ఇట్టి కొంటెవెల్గులు సంధృతబహురూపమ్ములు నా
కెట్టుల —ఈ గాజుకనుల కెట్టుల— గోచరమయ్యెను.

శబలితగాఢచ్ఛవి ప్రసన్నములు రసస్విన్నము
లీ వెల్గులు కాబోలును లోవెల్గులు— ఏమోమరి !

లోవెల్గులు చూడగల్గు జీవులెవ్వరీ కాలము ?
ఔనో లోవెల్గుల ఛాయాక ప్రతిబింబము లివి.

జోహాన్ పీటర్ హెబెల్* | # కానిట్ వర్‌స్టన్

జీవితం పూలసెజ్జలాంటిది కాకపోయినా తన కున్నంతలో తృప్తిపడటం నేర్చుకోటానికీ, సమస్త లౌకిక వస్తువుల అశాశ్వతత్వాన్ని గురించి ఆలోచించటానికీ —ఎవరైనా ఆలోచించదలచుకుంటే— ఎమెండింగెన్, గుండెల్‌పింగెన్ పట్టణాలలోవలెనే ఆమ్‌స్టర్‌డామ్ పట్టణంలోకూడా ప్రతి దినం చాలా అవకాశాలు కల్గుతాయని నేను ఘంటాపథంగా చెప్పగలను. కాని మన కథానాయకుడైన జర్మన్ ప్రయాణీకుడు చాలా విచిత్ర పద్ధతిలో ఈ సత్యాన్ని తెలుసుకోగలిగాడు.

బొబ్బలు పెడుతున్న ఓడలతో, అందమైన సౌధాలతో, నిరంతరకార్యనిమగ్నతవల్ల కిటకిటలాడుతున్న జనంతో ప్రేక్షణీయంగా ఉన్న ఆమ్‌స్టర్‌డామ్ నగరంలో ప్రవేశించిన తరువాత తన ప్రయాణాలన్నిటిలో ఎన్నడూ చూడనంతటి ఎత్తైన, అందమైన సౌధం ఒకటి అతనికంట పడ్డది. అతడు చాల సేపటివరకు ఆ మహా సౌధంవైపు రెప్పవాల్చకుండా చూస్తూ నిలుచున్నాడు. ఇంటి కప్పుపై ఆరు చిమ్నీలు, చూరువద్ద గోడలపై మలచబడిన నగిషీలు, తనతండ్రి ఇంటి తలుపుల కంటె కూడా ఎత్తైన, పెద్దవైన కిటికీలు,-వీటన్నిటినీ చూస్తూ నిలుచున్నాడు.

ఆఖరుకు ఔత్సుక్యం పట్టలేక ఒక పథికుని అడిగాడు- 'ఇంత పెద్ద ఇంటికి యజమానియైన మహానుభావుని పేరేమిటో చెప్పగలరా' అని. ఆ మనిషి బహుశః ఏదో ముఖ్యమైన పనితొందర్లో ఉన్నాడు. మన ప్రయాణీకుని కెంత డచ్‌భాష తెలుసునో ఆ పథికునికీ జర్మన్ భాష అంతే తెలుసు. ఆయన 'కానిట్ వర్‌స్టన్' అని మూడు ముక్కలు గొణిగి తనదారిన తాను పోయాడు.

మన ప్రయాణీకుడు పాపం అది ఆ ఇంటి యజమాని పేరనుకొన్నాడు. మిస్టర్ కానిట్ వర్‌స్టన్ పెద్ద ధనవంతుడై ఉంటాడు అనుకొన్నాడు.

జర్మన్ ప్రయాణీకుడు పట్టణం చూస్తూచూస్తూ ఓడరేవు దగ్గరకు వచ్చాడు. అక్కడ ఎన్నో ఓడలు నిలబడి ఉన్నవి. తన రెండు కళ్ళతో ఇన్ని ఆశ్చర్యాలెలా చూడగలుగుతున్నానా అని ప్రయాణీకుడు విస్తుపోతున్నాడు. రేవులో అప్పుడే ఈస్టిండీస్‌నుండి వచ్చిన ఒక పెద్ద ఓడ నిలబడి ఉంది. అది రకరకాల సరుకులతో నిండి ఉన్నది. ఆ సరుకులన్నీ అప్పుడే దించుతున్నారు. చక్కెర, కాఫీ, బియ్యం, మిరియాలు వీటితో నిండిన గాదెలు లెక్కలేనన్ని ఓడమీద ఉన్నవి.

చాలా సేపు వాటివైపు చూచిన తరువాత ఓడలోంచి సరుకులు మోసుకొస్తున్న ఒకణ్ణిమాచి అడిగాడు- 'ఏ అదృష్టశాలి కోసం ఈ ఓడ ఇన్ని వస్తువులను మోసుకవచ్చిం'దని. 'కానిట్ వర్‌స్టన్' అన్న మూడు ముక్కలే మళ్ళీ జవాబు.

అప్పుడతడనుకొన్నాడు. 'అదా సంగతి! సముద్రంమీద పడి అన్ని వస్తువులు ఆయనకోసం వస్తే ఆయన అంత పెద్ద ఇల్లు కట్టుకోటంలో ఆశ్చర్యమేముం'దని. అలాగే అనుకుంటూ లోకంలోని అనేక భాగ్యవంతులను తలచుకొంటూ, తన దారిద్ర్యాన్ని గురించి విషాదపడుతూ అతడు

---

* జోహాన్ పీటర్ హెబెల్ (1760-1826) జర్మన్ రచయిత. మతాన్నిగురించి అధ్యయనం చేసి స్కూల్ ఉపాధ్యాయుడుగా పని చేసినాడు. ఆయన కథానిక లాయనకు ప్రశస్తిని సంపాదించినవి.

నడుస్తున్నాడు. సరిగ్గా 'నేనుకూడా కానిట్ వర్ స్టన్ లాగా గొప్ప భాగ్యవంతుడనైతే బాగుండును' అనుకొంటునప్పుడే అతడొక మలుపు తిరిగాడు. మలుపు తిరగగానే అతనికి కంటబడిన దృశ్యమిది. వీపుమీదనుంచి నల్లని బట్టలు వ్రేలాడుతూన్న నాలుగు గుఱ్ఱాలు మెల్లగా ఒక బండిని లాగుతున్నవి. బండిలో మనుష్య శవమున్నది. బండి వెనుక జంటలుజంటలుగా నల్లని బట్టలు తొడుక్కొని మరణించినవాని మిత్రులు, బంధువులు అనేకులు నడుస్తున్నారు. దూరంగా ఒక గంట మ్రోగుతున్నది. ఇలాంటి దృశ్యం చూచినపుడు సజ్జనులకందరికి కలిగే దుఃఖ భావమే మన ప్రయాణీకునికీ కలిగింది. అతడు నెత్తిమీద నుంచి హేటు తొలగించి, సాదరంగా నిలబడ్డాడు. తుదకు చిట్టచివరన నడిచేవాన్ని మందలించి, క్షమాపణ వేడుకొని అడిగాడు 'ఆ చచ్చినవా రెవ' రని.

'కానిట్ వర్ స్టణ' అని జవాబు.

రెండు పెద్ద అశ్రుబిందువులు ప్రయాణీకుని కండ్లలో నుంచి జారిపడినవి. అతనికి దుఃఖం కలిగింది. బరువుదిగిపోయినట్లుకూడా అనిపించింది. పాపం! అంతభాగ్యంలో ఇప్పుడు కానిట్ వర్ స్టణకు ఏమి మిగిలింది? చచ్చినతరువాత దరిద్రుడనైన నాకు లభించే అంత గుడ్డముక్కే అంతటివాడైన కానిట్ వర్ స్టణకు మిగిలింది' అని అనుకుంటూ చచ్చినవాడు తన సంబంధీకుడన్నట్లు ఆయన శవం వెంట నడచాడు. కానిట్ వర్ స్టణ భూమిలోపల తన చరమ స్థానానికి వెళ్ళిపోతూండగా చూచాడు.

ఇతరులతోపాటు ఆయనకూడా శ్మశానంలో నుంచి బయటికి వచ్చాడు. హృదయం తేలిక పడ్డట్టనిపించింది. ఏ హోటల్లో జర్మనుభాష తెలుస్తుందో అల్లాంటి ఒక హోటలు వెతుక్కొని ఇష్టంగా తిన్నాడు.

తరువాత ఎప్పుడైనా లోకంలోని భాగ్యవంతులనూ తన దారిద్ర్యాన్నీ తలచుకొని హృదయం బరువెక్కితే ఆయన కానిట్ వర్ స్టన్‌ను, ఆయన విశాల సౌధాన్ని, ఆయన పెద్ద ఓడనూ, ఆయన చిన్న గోరిని తలచుకొనేవాడు.

ఇంతకూ 'కానిట్ వర్ స్టన్' అన్నది మూడు డచ్ పదాల కలయిక అన్నీ, ఆ పదాల అర్థం 'మీరేమంటున్నారో నాకు తెలియటంలేదు' అనిన్నీ అతనికి తెలియదు.

(కొద్ది మార్పులతో అనుసరణ—సిద్ధార్థ)

చర్చావేదిక

రాంషా

జయంతి రెండవ సంచికలో కేతవరపు రామకోటిశాస్త్రి గారి "విమర్శకులు - విమర్శనము" అన్న వ్యాసం ఎన్నో ఆలోచనీయాంశాలతో నిండివుంది. అందులో కొన్ని వివాద గ్రస్తాలు. మరికొన్ని నా మటుకు అంగీకారయోగ్యాలే. మరి కొన్ని అంశాలు మార్పులకీ చేర్పులకీ అవకాశమిస్తున్నాయి. ఏమయినా విమర్శాసాహిత్యం మీద వీరు ప్రారంభించిన ఉద్యమాన్ని చూచి ఆనందించాను. ఎన్నాళ్ళనుంచో అలా వుండిపోయిన లోపం ఇప్పుడు పూర్తవుతూంది గదా అని: ప్రస్తుత విషయంలోకి వస్తాను.

ప్రారంభిస్తూనే వారు "సాహిత్య విమర్శకులని అనుకొన బడు వారందరూ అసలు విమర్శకులు కారు; మూడు వంతు లకు పైగా ప్రచారకులు; మిగిలిన ఆ ఒక వంతులో క్షత విమర్శకులు (imperfect) అక్షత విమర్శకులని (perfect) ఇరుతెగలవారు కలరు" అన్నారు.

ఇది నాకు సరిపడలేదు. 'ప్రచారకులు' (propagandists) అనే శబ్దం యిక్కడ వాడటం మంచిదికాదు. కళ కానిది ప్రచారమనే భావం ఒకటి సాహిత్యకులలో వున్నది. విమర్శను కళగా చెప్పలేము గనుక విమర్శకులు ప్రచారకు లవటం తప్పు కాదు. అసలు విమర్శనా వ్యాపారమే ప్రచారం; అది గ్రంథకర్త భావాల గురించి కావచ్చు: లేదా విమర్శ కుని తూకపురాళ్ళయిన లక్షణ విషయాలు కావచ్చు. తమ తమ భావాలను ప్రచురించుకోవాలనే ఉబలాటం ఉన్న వారందరూ ప్రచారకులే అవుతున్నారు. కనుక కొంత మంది విమర్శకులను 'ప్రచారకు' లని పేరుపెట్టి వారికి వేరే స్థానం కల్పించటం సమంజసంగా తోచటం లేదు.

మరొక్క విషయం కూడా వున్నది. "విమర్శకు" లని పిలువబడుతున్న వాళ్ళంతా మనకు ప్రాచీనులు కాదు. బొత్తిగా ఇటీవలి మనుష్యులే. మనకు పూర్వులందరూ 'లాక్షణికులే' కాని 'విమర్శకులు' కారు. భరతుడు, మమ్మటుడు, దండి మొదలైన వారంతా అంతే. వీ రెవ్వరూ వారి కున్న లక్షణజ్ఞానంతో మహాకవుల గ్రంథాలను 'విమర్శించి'నట్లు ఆధారా లేమీ లేవు. కనుక శాస్త్రిగారి విమర్శకులలో వీరికి స్థానం లేదు.

అయితే 'విమర్శకు' లెవరు ?

ఇంగ్లీషు సాహిత్యప్రభావంవల్ల మనతెలుగులో నవలలు, చరిత్రలు, ఆత్మ కథలు ఎలా వచ్చాయో విమర్శలు కూడా అలాగే వచ్చాయి. విమర్శ అనే శబ్దం ఇంగ్లీషులో criticism అన్న మాటకి పర్యాయార్థకంగా వాడబడుతున్నది. అలాగే విమర్శకులు critics కి.

మరో చోద్యం కూడా ఉంది. మనకు ప్రాచీనకాలంలో విమర్శకులు లేనట్లే యింగ్లీషువాళ్లకి 'లాక్షణికులు' లేరు.

లాక్షణికులందరిదీ Abstract Poetics; వారికి లక్షణమే లక్ష్యము: అంతేగాని ఏక విశ్రుతకావ్యమూ కాదు. విమర్శ కులకు అట్లాకాదు. లక్షణం వీరికి ప్రమాణం. కావ్యంవీరికి లక్ష్యం. కనుకనే విమర్శనని Applied Poetics అని చెప్పుకో వచ్చును.

"రచయిత తీసుకున్న వస్తువును, అతని వ్యంజనపద్ధతినీ వ్యాఖ్యానించటమే విమర్శకుని పని" అంటాడు హడ్సన్. విమర్శ అనగా విడమరచి చూపడమో, చూడటమో అవు తున్నది. అంతకుమించి దీనికి విలువనివ్వటంవల్ల శ్రీ శాస్త్రి గారి వ్యాసం మరికొన్ని దృష్టిదోషాలకు ఆస్పదమయింది.

దానికి తగ్గట్టు ఆయనకు దొరికినమాటలుకూడా అలాం టివే; ప్రచారకులు; Perfect (అక్షత) Imperfect (క్షత) విమర్శకులు-అన్నదగ్గర బయలుదేరి, విమర్శకుడొరకొంటే ఎంతటి శంఖారావమైనా అరణ్యరోదనమే అవుతున్నది.

ఒక భావదరిద్రుణ్ణి తీసుకుని, భావసంపన్నుడి పక్క నిల బెట్టి, వాడితో వీణ్ణి పోల్చి - వీణ్ణి, వీడి దరిద్రాన్ని చావ గొట్టటం శాస్త్రిగారివంటివారు చేయకూడదు. ఇలా పేర్లుపెట్టి వాటికి నిర్వచనాలిచ్చి, చేతనైనన్ని శాపనార్థాలు పెట్టటం కూడా వారి విమర్శ క్షమించదు.

నిజంగా ఆయన ఇద్దరు 'అక్షత' విమర్శకులు ఒకే గ్రంథంపై ఎందుచేత పరస్పర విరుద్ధాభిప్రాయా లిస్తున్నారు? అన్న ప్రశ్న నెక్కడా ఆలోచించలేదు. అలా ఆలోచించి ఉన్నట్లయితే ఈ వ్యాసస్వరూపమే పూర్తిగా మారిపోయేది.

మరొకటికూడా ఆయన చూడలేదు: 'విమర్శ'కు లన్న శీర్షికక్రిందికి ఎవరెవరిని తేవచ్చును? అన్నది. మూలతత్త్వ శోధనమే దృష్టిలో వుంచుకున్నవారు కావచ్చు; లేదా వ్యాఖ్యా నించేవారు కావచ్చు: లేదా మూలనిర్ణాయకులు కావచ్చు: లేదా ఈ పనులన్నీ కలిపిచేసేవారు కావచ్చు - ఎవరైనా సాహిత్యాన్ని *గురించి* వ్రాసేవారయితే చాలు - ఈ పేరుకు అర్హులౌతారు. అయినప్పుడు వారిని 'అసలు' విమర్శకులు కారనటం శాస్త్రిగారి తప్పే.

మరోతప్పు 'క్షత, అక్షత' శబ్దప్రయోగాలు. 'క్షత'మంటే గాయమని అర్థము: నఖక్షతాలు, దంతక్షతాలు, క్షతగాత్రులు వగైరా. కనుక Perfect కి అర్థం అక్షతమూ కాదు; Imperfect కి అర్థం క్షతమూ కాదు. సంపూరము Perfect; అసంపూర్ణము Imperfect అవుతున్నది. ఈ మాటలు వాడి వుంటే ఈ వ్యాసం యింత సంకుచితంగా నడిచేది కాదు.

ఏమంటే, సంపూర్ణులూ అసంపూర్ణులూ అన్ని రంగాలలోనూ ఉన్నారు. అసంపూర్ణుల్ని నిందించినంతమాత్రాన సంపూర్ణుల తేజస్సు బయట పడదు. అలా పడేటట్లయితే మన ప్రబంధ కవులు కుకవినిందకి ఒకటిరెండు పద్యాలను మాత్రమే అంకితం చేసి ఊరుకొనేవారై వుండరు కదా!

అశిత విమర్శకునికి శ్రీ శాస్త్రిగా రిచ్చిన నిర్వచనం ప్రకారం "ప్రక్రియా వైవిధ్యముతో కూడిన సాహిత్యము యొక్క అంతస్సత్త్వము నెరిగిన తెలివిగలవాడును; తాను కావ్య లక్షణము లనుకొన్నవానిని ప్రమాణములచేత సిద్ధాంతీకరించుకొన్నవాడును, లాక్షణిక మార్గము యొక్క అంతర్యము తెలిసినవాడును, స్వతంత్ర బుద్ధిమై స్పష్టమైన దర్శనము కలవాడునునై, ధర్మనిర్ణయాధికారమును సంపాదించుకొన్నవాడు" అవుతున్నాడు. ఇదేమంత గొప్పసంగతి కాదు. సామాన్య విమర్శకునికి ఉండవలసిన లక్షణాలే యివి. ఇవి ఉన్నవాడు విమర్శకుడు; లేనివాడు కాదు. దాని కింత రాద్ధాంతమూ, సిద్ధాంతమూ అవసరంలేదు.

కాని, ఉద్వేగంలో ఆయన కొన్ని దురుసుమాటలన్నారు. అయినవాళ్లనూ, కానివాళ్లనూ కలియగట్టి దుయ్యబట్టారు. మూలతత్త్వ శోధనమే పనిగా పెట్టుకున్నవాళ్ళు 'ధర్మ నిర్ణయాధికారాన్ని' వహించరు. అయినంతలో అల్పులా? అలాగే వ్యాఖ్యానించేవారుకూడా. వీరిని శాస్త్రిగారు 'ప్రచారకు' లన్నారు. "వీరి యవసరములేదని చెప్పబోవుటలేదు. వీరి యవసరము దేశమునకు చాల యున్నది.... వీరి రచనలు, ఉపన్యాసములు అధిక సంఖ్యలో ఎన్ని వెలువడిన అంత మంచిది." మరి 'అంత మంచిదైన' దానిని శ్రీ శాస్త్రిగారే 'బజారు సాహిత్యోపన్యాసము'లనీ, 'దినపత్రికలలో వార్తల వలె వీరి రచన' లుండుననీ అనటం క్షంతవ్యమేనా?— ఈ తరహావారిలో కూడా సంపూర్ణులూ, అసంపూర్ణులూ వున్నారని గ్రహించకపోవటం శాస్త్రిగారి తప్పుకాదా? అది అలా వుంచండి. "అతని (ప్రచారకుని) ధోరణిలో ప్రధానముగా కనిపించునవి: గ్రంథములోని కథను తిరిగి తన మాటలలో చెప్పుచు, మధ్య మధ్య వీలైనన్ని పద్యముల నుదాహరించి వాని యర్థ తాత్పర్యములను విశదపరచుట, 2. సర్వజన విదితములైన లాక్షణికపు పడిగట్టురాళ్లతో జోడించి మచ్చు పద్యములని కొన్నింటిని చూపుట, 3. అస్పష్టములును-అనావశ్యకములును అయిన విశేషణములతో శైలి విషయమును స్పృశించుచు అందుకు కొన్ని పద్యము లుదాహరించి సహృదయులైన పాఠకశేఖరు లీ విషయమును ఎరుగగలరని చేతులు జోడించుకొని వినయము నభినయించుట— ఈ రకమువారి రచనలు అతి సాధారణపు జనుల కుద్దేశింపబడిన బజారు సాహిత్యోపన్యాసముల వలె నుండును" అన్నారు శాస్త్రిగారు. ఇట్టివారికి 'ప్రచారకు' లనే బిరుదు నివ్వటం వెకిలి వెధవకి విదూషకుడనే పేరు పెట్టి తిట్టడంలాంటిది. వెకిలివెధవ వెకిలివెధవే గాని విదూషకుడు కాడు. విదూషకుణ్ణి తిట్టటం నేను సహించను. విదూషకులు వ్యుత్పన్నులు; వారి మార్గంవేరు. గమ్యం ఒకటే. మార్గం వేరైనంత మాత్రాన లక్ష్యశుద్ధిగలవారిని తిట్టటం మతపిచ్చిలాంటిది. పైగా లక్ష్యంపై మనకే గౌరవ ప్రతిపత్తులు లేవని చెప్పక చెప్పుకోవటం. మరి వెకిలి వెధవల మాటో! వారి మాట మనకు దేనికి? వారెప్పుడూ వెకిలి వెధవలే! సూర్యుని తేజస్సులో మిణుగురుల కాంతిని వెదకటం సద్విమర్శకుని పనిగాదు. శ్రీ శాస్త్రిగారు యిట్టి అమాయకులు కాదు. లక్ష్యశుద్ధివారికి ప్రధానం మార్గంకాదు. కనుకనే ఆయన కూడా 'వీరి యవసరము దేశమునకు చాలయున్నది. వీరి రచనలు, ఉపన్యాసములు అధిక సంఖ్యలో ఎన్ని వెలువడిన అంత మంచిది!' అన్నారు. ఎవరి రచనలు? పైన మూడు లక్షణాలతోనూ 'చేతులు జోడించుకుని, వినయాన్ని అభినయించేవారి' రచనలా? వారి రచనలే అయితే అవి దేశానికి ఉపద్రవాలు; అరిష్టాలు. వాటిని మొగ్గలోనే తుంచటం మంచిది. శాస్త్రిగారిలా నేను పట్టి గాంభీర్యాన్ని మాత్రమే ప్రదర్శించి, చివరికి చప్పబడిపోను.

మరి ఈ 'ప్రచారకు' లలో ఎవరి అవసరము దేశమునకున్నదయ్యా? అన్న ప్రశ్న వున్నది దీనిని మీరు అడిగారనుకుందాం. వారిలాంటి వారు:

1. కావ్యములోని ఉక్తి చమత్కారములను, రస విశేషములను, ధ్వని విశిష్టతను, శబ్ద ప్రశస్తిని, శైలీ ప్రాశస్త్యాన్ని నుగతమైన లక్షణ శాస్త్ర జ్ఞానంలో, పారిభాషిక పదాలను వాడకుండా సరళంగా, సరసంగా వ్యాఖ్యానించుట.

2. ఆవశ్యకమైన చోట్ల స్పష్టమైన భాషలో నిష్కర్షగా తన అభిప్రాయమును చెప్పుట.

3. సామాన్యపాఠకుడు గ్రహించలేని యథార్థ ఉదాత్త విషయములను ఎత్తిచూపించి, తనకు గల తార్కిక శక్తితో సమర్థించుకొనుట.

4. తాత్వికార్థాలను, సామాన్యమైన పద్ధతిలో విపులీకరించి పాఠకులకు జ్ఞానోదయము చేయుట.

సంపూర్ణ 'ప్రచారకులు' (వ్యాఖ్యాతలు) ఈ పని చెయ్యగలరు. అట్టి వారివి 'బజారు ఉపన్యాసాలు' కావు; 'దినపత్రికలలోని వార్తలవలె' అవి వుండవు. అట్టి వారి "అవసరము దేశమునకు లేదని చెప్పబోవుట లేదు" అన్నమాట

వరిగాదు. అట్టివారి అవసరము మనదేశమునకు ఎక్కువగా మున్నదని చెప్పాలి. అట్టి వారికి ప్రోత్సాహమివ్వాలి. అంతవరకూ శాస్త్రిగారితో నాకు పేచీ తప్పదు.

క్షత, అక్షత, విమర్శకులు

ఈ శీర్షిక క్రింద శ్రీ శాస్త్రిగారిచ్చిన విమర్శకుల లక్షణాలు పొత్తిగా కలగాపులగమైపోయాయి. స్పష్టమైన అభిప్రాయాలు లేకపోవటమే దానికి కారణం. క్షత విమర్శకుని గూర్చి చెపుతూ: "అతడు కావ్య లక్షణములని కొన్నింటిని *అనుకొనును,* (supposes) వానికి హేతువు లుండ నక్కరలేదు. అవి ఉన్నది మహాకావ్యము; లేనిది కాదు." ఇంతవరకూ బాగానే ఉంది. కాని ఆ వెంటనే "*పరంపరగా వచ్చుచున్న లాక్షణిక మార్గ మాతనికి తెలియును*" అన్నారు. ఈ 'తెలియుట' ఏమిటి? ఈ 'తెలియుట' నిజమైన 'తెలియుటే' అయితే 'అనుకొనుట' ఏమిటి? 'అనుకొనుట' తెలియకపోవుటేనని శ్రీ శాస్త్రిగారికి తెలియదా? తెలియకనా? అందుకే శాస్త్రిగారన్నారు: "ఆ మార్గముయొక్క అంతర్యము తెలియ *నక్కరలేదు*" అని. 'తెలియదు' అనలేదుగా! అనగా 'అంతర్యము' కూడ తెలియవచ్చునని ధ్వని. అలా తెలిస్తే ఈ ప్రారబ్ధమంతా దేనికి?

ఇక ఆ 'లాక్షణిక మార్గముయొక్క *అంతర్యమును*' గురించి శాస్త్రిగారు కూడా ఎక్కడా చెప్పలేదు. నామటుకు నాకు లక్షణ మార్గము తెలుసును గాని దాని అంతర్యము తెలియదు. దానికి అనుస్యూతమైన అంతర్య మున్నదని ఏ లాక్షణికుడు కూడా నిర్దేశించలేదు. ప్రతీ లాక్షణికుడు తన అంతర్యమునే చెప్పుకున్నాడు. ఆ లాక్షణికులలో ఒకరి అంతర్యం మరొకరికి విరుద్ధంగా ఉన్న పట్లుకూడా తరుచుగా ఉన్నాయి. వాటికి పరిశీలించినకొద్దీ నాకు కొన్ని అభిప్రాయాలేర్పడి క్రమశః అవి నా అంతర్యంగా రూపొందాయి. లక్షణ మార్గంయొక్క అంతర్యాన్నిగురించి శాస్త్రిగారి అంతర్యం ఇది కాదనుకుంటున్నాను. అది అలా వుంచండి: "స్వతంత్రబుద్ధి లేనివాడు క్షత విమర్శకుడు" అని వెంటనే శాస్త్రిగారు తీర్మానించారు. ఇది మరో పెద్ద పొరపాటు. ఇది పొరపాటని ఎందు కంటున్నానంటే అక్షత విమర్శకునిగురించి చెపుతూ "స్వతంత్రబుద్ధియై, స్పష్టమయిన *దర్శన కలవాడు*" అని చెప్పి తప్పుకున్నారు గనుక. స్వతంత్రబుద్ధి వేరు. స్పష్టమైన దర్శన వేరుకాదు. దర్శనకు లక్షణశాస్త్రంలో 'చూడట'మనే అర్థం లేదు, 'కనిపెట్టుట' (Discover) అనే అర్థం వుంది. అది ప్రతిభావంతునికే కూడువిద్య. లక్షణశాస్త్రం చదివినవారిలోనూ, చదవనివారిలోనూ, దానికో నిర్దిష్టమైన అంతర్యం వుందనుకున్నా అది తెలిసినవారిలోనూ, తెలియనివారిలోనూ స్వతంత్రబుద్ధులు చాలామంది వున్నారు. అట్టి అప్రయోజకుల మీదనే శాస్త్రిగారికోపంకూడా. ఎటొచ్చీ వారు స్వతంత్రబుద్ధి లేనివారనే అపోహ వీరికి!

ముందే చెప్పాముగదా! Perfect, Imperfect అనే విభజనచేసి బయలుదేరటంలోనే యిన్ని ముప్పుతిప్పలూ వచ్చాయని! తీరా ఆయన ప్రారంభించారు. అయినదేదో అయింది. దానికో తీరూ, తెన్నూ చూపక తప్పదు. కనుకనే నేను తిరిగి ఈ క్రింది విభజన చేస్తున్నాను. మన విమర్శకులు ఈ వర్గాలలో దేనికో దానికి చెందుతారు.

ఒకటి: లక్షణశాస్త్రజ్ఞానం లేనివాళ్ళు. వీళ్ళకు నచ్చటమూ, నచ్చకపోవటమూ మాత్రమే కావ్య ఔచిత్యానికి ప్రమాణం. ఎందుకు నచ్చిందో, ఎందుకు నచ్చలేదో వాళ్ళకే తెలియదు. వాళ్ళు చెప్పనూ లేరు.

రెండు: ఒకటో రెండో లక్షణశాస్త్రాలు చదివినరకం. శాస్త్ర పరిభాషకు సంబంధించిన సంకేతాలు కొన్ని వచ్చును గాని వాటిలో సంకేతమయిన విషయం తెలియదు. ఒక మహాపండితుణ్ణి నేనొకసారి రసమంటే ఏమిటని అడిగితే ఆయన నోట్లోని లాలాజలాన్ని ఎగజుర్రి 'రసో వైసః' అన్నాడు.

మూడు: వీరికి లక్షణశాస్త్రాలు, వాటి పరిభాష, అందులో సంకేతితమైన విషయమూ తెలుసు. ఎటొచ్చీ తన జ్ఞానాన్ని నూత్న కావ్యాలకి సమన్వయించలేడు. లోగడ లక్షణశాస్త్రాలలో ఉదాహరణలుగా చదివిన శ్లోకాలకు మాత్రమే తన పరిజ్ఞానాన్ని నియమించుకుంటాడు. తెలుగు గ్రంథాలన్నీ చచ్చువంటాడు.

నాల్గు: శాస్త్రజ్ఞానం ఉంది, ఆధునిక [ప్రాచీనపద్ధతిలో] ఆంధ్రకవిత్వాన్నికూడా హర్షించగల శక్తిగలవాళ్ళు; ఎటొచ్చీ వారి లక్షణశాస్త్రాలు పరిమితమైపోయి ఉండటంవల్ల నూత్న లక్షణ శాస్త్రాలకు సమన్వయపడే కవిత్వాన్ని సహించలేరు.

అయిదు [ఆధునిక] లక్షణశాస్త్ర పరిజ్ఞానం ఉంది పరంపరానుగతమైన లక్షణమార్గం తెలియకపోవటంవల్ల [ప్రాచీన] కావ్యాలను హర్షించలేనివారు.

ఆరు: ప్రాచీన అధునాతన లక్షణమార్గాలన్నీ తెలిసి, నూత్న లక్షణాలను సృష్టించగల ప్రతిభతో, అభేదబుద్ధితో ప్రాచీన అధునాతన కావ్యాలలోని ఉత్కృష్టతను ఔచిత్యం చెడకుండా, తర్కంతో సమర్థించుకుని చెప్పగలవాళ్ళు.

ఈ షడ్వర్గాలనీ జాగ్రత్తగా పరిశీలించినట్లయితే ఆరవ వర్గంవారే నేడు మనజాతికి అత్యవసరమని చెప్పుకోవాలి. వారినే శ్రీ శాస్త్రిగారుకూడా పూజిస్తున్నది. ఇందులో మా యిద్దరికీ అభిప్రాయభేదం లేదు.

స్వభావాన్ని బట్టి విమర్శకులను ఆరుగా పైన వివరించాను. ఈసారి ప్రవర్తనను బట్టి వివరిస్తాను.

మూల్యనిర్ణాయకులు : లేక "ధర్మ నిర్ణయాధికారము" చెలాయించేవారు. పై ఆర్గురూ ఈ తరగతిలోకి వస్తారు. అందులో ఉత్తము లెవరో చెప్పనేచెప్పాను. ఇంగ్లీషులో వీరిని Judicial critics అంటారు.

వ్యాఖ్యాతలు : ఇందులో ఉత్తముల గురించి నేను మనవిచేశాను. అధముల గురించి శాస్త్రిగారు వివరించారు.

మూలతత్వ శోధకులు : Inductive critics అనిగాని, Analytical critics అని గాని వీరిని చెప్పవచ్చు. వీరిని గురించి శాస్త్రిగారు ప్రస్తావించలేదు. ధర్మనిర్ణయాధికారాన్ని వీరు వహిస్తారు గాని, అలా ఏమాత్రం పైకి కనబడరు. ధర్మాధర్మములను నిష్పాక్షికంగా ఎత్తిచూపి స్వయం నిర్ణయాధికారాన్ని పాఠకుడికి యిస్తారు. ఇదికూడా కాంతా సమ్మితమే.

వీరినే నేను ఉత్తమ విమర్శకులంటాను. ఇందులో ఆఖరి వారిని సంపూర్ణవిమర్శకులంటాను. నే నిప్పటికీ అలాంటివారి కోసమే కలలుగంటున్నాను. శ్రీ శాస్త్రిగారిపై నా కా ఆశ వున్నది.

ఏమయినా శ్రీ శాస్త్రిగారు ధైర్యసాహసాలతో పురోగమిస్తూకూడా విమర్శకుడికి ఉండరాని రాగద్వేషాలకులోనయి ప్రమాదాలలో పడకుండా చూడటం కోసం ఆయన్ని అనుసరించటం మంచిదని వారి ఈ వ్యాసం నన్ను హెచ్చరించింది.

యొక్క

"యొక్క చ శేషే షష్ఠీ" అని ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి యందే పేర్కొనబడినది. ఈ ప్రత్యయమును గూర్చి చర్చించి శ్రీ వజ్ఝల చినసీతారామస్వామి శాస్త్రిగారు ఇట్లు చెప్పిరి. "తెలుఁగులోని 'యొక్క' విభక్తి 'కేవలార్థక' 'ఒక్క' శబ్దరూపమనియే తోఁచుచున్నది. 'నాయొక్క పుస్తకము' అనుదానికిఁ బుస్తకమం దితరుల స్వామ్యము లేదనియు, 'ఒక్క నాయదియే' యనియు నర్థము. దాని ప్రత్యయత్వావస్థ వలనఁ గల్గియుండునని తోఁచెడిని" కనుక అది 'ఒక్క' కాదు అని చెప్పవీలులేదుకదా !

యకారము 'తెలుఁగు మాటలకు' మొదట లేదు - అని మాత్రమే చెప్పబడినది. ఈ 'యొక్క' విభక్తిప్రత్యయము. దీనికి స్వతంత్ర ప్రయోగార్హతలేదు. 'మాటలకు' స్వతంత్ర ప్రయోగార్హత కలదు. అందుచే ఆ 'నిషేధము' 'యొక్క' ను బాధించదు.

—దేశపతిరావు

సార్వభౌమత్వము నుద్ఘాటించుచున్నది— ఇందలి యలంకారకృత వస్తుధ్వని పరమోత్తాలభావనా వ్యంజకమై కవి సామాన్యుఁడు కాదని నిరూపించుచున్నది.

ఈ గ్రంథము భక్తి జ్ఞాన వైరాగ్యముల కునికిపట్టుగా నున్నది. వాని నన్నిటిని విస్తరభీతిచే నిందుదాహరింపలేకుంటిని. ఆ భక్తి జ్ఞాన వైరాగ్యములు వాచ్యములుగాక వ్యంగ్య వైభవ ప్రదర్శితము లగుట కవి ప్రతిభా విశేషమును బట్టి యిచ్చుచున్నవి.

ఈగ్రంథము సర్వలోప రహితమాయని ప్రశ్నింపవచ్చును. కాదు, లోపములున్నవి. అవి రసభంజకములుగా లేవు. లోపము లెన్ని చూపినను నీతఁడు కామమ్మ భర్తాకృతి దాల్పఁగల 'మొండ్యగ్రణి'. కావున మన విమర్శ లిక్కడఁ బట్టవు. అయినను లోపము తెల్పుట యాంధ్రుల కలంకారము. 'బ్రతుకుట కోసమై తినుటవచ్చినదా' యను భావ మెంగిలి వ్రాత. ఇంగ్లీషు శబ్దమునకు వికృతి 'యెంగిలి'. 'నేను శరీర మంచనుకొనే తరుణాన' ఇత్యాది భావము సంస్కృత శ్లోకమునకుఁ దెనిగింపు. ఇంత ప్రతిభాసంపన్నుని గ్రంథమున నిట్టి వుండుట ప్రతిభ కపచార హేతువు.

ఈకవి స్వయముగ విమర్శకుఁడు. కవి విమర్శకుఁడు కానేరఁడని యొకరన్నారు. అదినేనంగీకరింపలేకుంటిని. మహాకవి కాళిదాసు మహా విమర్శకుఁ డనుటకుఁ గోట్యంశములు పేర్కొనవచ్చును. విమర్శకుఁడుగాని కేవలకవి, కవి శబ్ద వాచ్యుఁడే కాఁడు.

'ఆయుష్యము నిమ్ము నీ కరుణ
నుగ్ర! అనల్ప మహత్త్వ కల్ప!
నీ భాష్యముచేసి చూపెదను
వట్టి సుధామధు గర్వ నిర్భరుణ'

ఆయుష్యమున్నచో నా భాష్య మెట్టిదో చూడవలయునని నాకున్నది. పరమేశ్వరుఁడీ కవికి వేదోక్తమైన పరిపూర్ణాయుష్యము నిచ్చుఁగాక! ఈయన సారస్వతావకాశమున 'పాడి చెనా మార్తాండు డన్నట్లుగా' వెలుంగుగాక!

కేవల పురోభాగిత్వము విమర్శనముకాదు. షష్ఠభూమి కాంతర్గతమైన, 'మైలకు వచ్చుచుణ.' ఇత్యాది పద్యమున శివునకుఁ దెమడ తన మారోపితమైనది. ఇది నీచోపమకదా! అట్లని దోష ప్రకరణమునఁ జేర్పఁజాలము. అందలి యనుభూతి కర్కశత్వమును భావించుచో నా యుపమయు రస పర్యవసాయియే యగుచున్న దనవలదా?

'నే నొద్దందునా?' 'బహు రెచ్చగొట్టెదరు' ఇత్యాది చ్యుతసంస్కృతులున్నవి. ఇవి తెలిసిచేసిన వగుట మఱియును క్షమార్హములు కావని తోచును. తెలిసిచేసిన తప్పునకు న్యాయస్థానములు గొప్ప దండన విధింతురు. కావ్యస్థానమునఁ దెలిసి చేసినదానికి దండనలేదట. కవుల నిరంకుశత్వము దిక్కులేని వ్యాకరణము మీదికిఁ బ్రసరించుచుండుట విషాదావహము.

ఈయన కవిత్వము నారికేళపాకము. వృత్తి భారతి. సమాసములు గుప్పి సంతోషించును. ఈయన సమాసము నిర్దుష్టమై గంభీరార్థ ప్రతిపాదకమై, సార్థ చమత్కృతి శీలమైయుండును.

'ప్రణవచిరంటినీ హృదయ పంకజమత్తమధు వ్రతాయితా' ఇందలి చిరంటిని' శబ్ద నిష్పత్తి యెట్లో విచార్యము.

ఈ కవియొక్క ధారాశుద్ధికి 'అయమాత్మా పరమాత్మనా' మున్నగు ప్రయోగము లుదాహరణముగాఁ జూపవచ్చును.

చివరకొక్క రహస్యము తెలిపి యీ సమీక్ష ముగింతును. ఈ కవికి శివాజ్ఞయెట్లు కల్గినది? ఆ రహస్యము ద్వితీయ భూమికాదియందున్నది.

'అలిగి వృథా క్రుథంబడి మహాశనివాలికపైకి దూకి భార్య లలితసుందరాకృతిని అంత మొనర్చెడు నట్టులైన వేళల సజలమ్ములై పశయలాస్యములై

కనిపించు నామె కన్నులతుది శాంత నిర్మలమునుం
డగుపింతువు వెల్గుగా శివా !'

ఈ లాస్య తాండవ ద్వంద్వ సామరస్యమునే యీ కవి సర్వథా ప్రపంచించి కావ్య నిర్మాణ మొనర్చినాడు. ఇకపై నీయనఘుడీ తాండవము నాపి యాలాస్యదర్శన లాలసుఁడై శాంతమగు నానంద జీవితము గడపుచు శివ భాష్యములు వ్రాయుచుండుగాతమని కోరుదుము.

— విశ్వనాథ వేంకటేశ్వర్లు.

శివానుగ్రహము – పితృయజ్ఞము

శ్రీ తుమ్మలపల్లి రామలింగేశ్వరరావు
మునిరావు వీధి, కడప.

పుటలు 56 వెల: రు 1-50

ఈ శివానుగ్రహము పితృయజ్ఞము అన్న గ్రంథములో నున్నవా శీర్షికలతోడి రెండు రచనలు. శివానుగ్రహము శతకము. శివామకుటము గలది. అన్నియు మత్తేభశార్దూలములు. పితృయజ్ఞ మన్నదానిలోనివస్తువు దశరథుని మరణమును చిత్రకూటస్థుడైన రాముడు విని ఆక్రోశించి వసిష్ఠునివలన తేరుకొని పితృకర్మకు పూనుకొనుట. ఈ పితృయజ్ఞమున కవతారికగా నున్న మొదటి ముప్పైఏపద్యముల కొక ప్రత్యేకత యున్నది.

ఆస్తికుడైన జీవుని ఆర్తియొక్క బహుముఖము లొక శతసంఖ్యకైన మూసలలో నభివ్యక్తము చేయుట శతకము వ్రాయుట. ఆర్తి సాధారణముగా జీవుని ఐహిక జీవనానుభవ మాధారముగా బయలుదేరి తన సాంప్రదాయికమైన విజ్ఞత కలిమిని మూర్తి కట్టుకొని పరమేశ్వరానుభూత్యధ్వమున సాగును. ఏతదనుభూతిలో కుదురుకొని శాంతపడును. ఆ ఐహిక జీవన దర్శనమాయాజీవుల సంస్కారమునుబట్టి యుండును. శివానుగ్రహప్రాప్తి నాకాంక్షించు ఈ శతకస్థమైన జీవున కొక సంస్కారమున్నది. సాంప్రదాయికమైన అద్వైత భావముయొక్క స్ఫూర్తితోడి ద్వంద్వ బాధితమైన ఐహికానుభవసంస్కారమది. అద్వైత భావస్ఫూర్తి యనుటవల్ల ఈ శతకమున ఇహానుభవ వ్యక్తీకరణము ప్రచురముగా నున్నదనుట. ఈ ఇహానుభవములోని ప్రధానాంశములు తాను కవినన్న తెలివి, తన వంశములోని పూర్వులు కవులన్న తెలివి, తన నంటిపెట్టుకొనిన సంసారము యొక్కయు, దారిద్ర్యము యొక్కయు ఎరుక, తన యీ కవితావ్యాసంగమేశివానుగ్రహప్రాప్తికి హేతువగునన్న నమ్మకము – ఇత్యాదులు. మరియు నా జీవుని అద్వైత భావస్ఫూర్తి పరమేశ్వరునితోడి తన బాంధవ్యము నాడునాటికి సమ్యగ్దివ్యరూపంబు పొందుటను- నిస్సందేహముగా కొన్నినాళ్ళకది ఏకతాఖనియై వర్ధిలునన్న తలపును బట్టి యుండుటను వ్యక్తీకరించుటలో నున్నది. మరియు తన కవిత్వఫలసుమమహములన్నియు శివునకై వానిని గొనివచ్చి తనలో నిల్పునన్న దానిలోను ఆ అద్వైతస్ఫూర్తి యున్నది. ఆ వాని తనలో నిల్పుటవలని ఆనందమును కవితానందముకన్న మించి జీవుడు భావించలేకపోవుట కేవల స్ఫూర్తిమాత్ర పర్యవసితాద్వైత భావమును స్థాపించును. శివానుగ్రహ ప్రాప్తిని సూచించుటతో కూడ తాను శివేతరుడనన్నట్లుగా నున్నది. 'నిన్నే నన్నుగ నన్నునిన్నుగను గొంటే చాలు' ఇది అద్వైతభావాభిముఖమైన జీవుని నిరీక్ష. అద్వైత భావానుభూతిని పొందిన తరువాత నిరీక్ష లేదు. ఈ శతకమున జీవునకు నిరీక్ష లేకపోవుటలేదు. ఈ లేకపోవుట లేనిదాని చరమదశ ఇది—

అదిగోనో ! బసవేశపాదముల
చిహ్నల్ తోచు నా దిక్కుగా
అధిగమ్యుండయినట్లు తోచెడిని
నా స్వాంతంబులో భక్తి సం
పద కొండంతగ కోటి కొండలుగనై
వర్ధిల్లెఖున్ నేడు నా
యెదలో నూత్నమహానుభూతి యొక
డేదో కల్గుచుండెన్ శివా !

ఇక పితృయజ్ఞము. వైదికమైన కర్మనిష్ఠ, తదాంతర్యము నెరిగిన తెలివి, పితృ పరాచ్ఛ భక్తి ఈ మూడింటిని కవియైనవాడు భావనచేసి వ్రాసినచో 'పితృయజ్ఞము' వంటి రచన వచ్చును. మరియునందు ముఖ్యముగా నవతారికగానున్న ముప్పైఏపద్యములవంటి రచన వచ్చును. శివానంద లహరిలోని 'కలాభ్యాం చూడాలంకృత శశి

కలాభ్యాం' అన్న మొదటి శ్లోకముతో నీ పితృ యజ్ఞము రచనము ప్రారంభింపబడినది. ప్రతి ప్రత్యూషః ప్రసారణమున నా శ్లోకమును బ్రతికి నంత కాలము పాడిన పరమావతారము విలీన శివాత్మక తత్పితృ ప్రమాప్రణవ ముపాసింపబడి నది. పితృస్వరూపము శివరూప పరబ్రహ్మముగా దర్శించుటకు 'ఈశానః పితృరూపేణ మహాదేవో మహేశ్వరః ప్రియతాం భగవానీశః పరమాత్మా సదాశివః' ఇత్యాది వైదికకర్మపరమంత్రముల నాంతర్య మెరిగెడు సాంప్రదాయికమైన విజ్ఞత మూలము.

రుద్ర వసుమిత్ర పితృదేవ లోకదత్త
చాతురీ కమనీయ హారీతమగుచు
నాతనూవాహనమై ప్రాణానిలంబు
నాగళంబులో రేపుచున్నది స్వరంబు.

పితృ పితామహ ప్రపితామహులు వసురుద్రాదిత్య రూపులు. ఈ ప్రాణానిలముతోడి ఈ శరీరమిల్లే ర్పడుటకు వారు కారకులు. అట్టి వారినిగూర్చి చేయునది కర్మను మీరి యజ్ఞమైనది. ఈ పద్య ములో 'రుద్రవసుమిత్ర' అన్నదానిని 'వసురుద్ర మిత్ర' అను క్రమములో నర్థము గ్రహింపవల యును. పితరం వసురూపం పితామహం రుద్ర రూపం. ప్రపితామహం ఆదిత్యరూపం. ఇది వరుస. వైదిక కర్మానుష్ఠానమునుండి కవిత్వము ను భావించుట సామాన్య విషయముగాదు. వరలక్ష్మీ త్రిశతిలో అట్టి భావన పరాంకోటికెక్కియున్నది. ఏవం విధమైన భావన చేయగల రెండవ వ్యక్తి ఈ పితృయజ్ఞ కర్త.

రాజోపచార సర్వ సురోపచార యో
గ్య పితృ దేహంబు చితాగ్ని వ్రేల్చి
అతి లోక పావిత్ర్య వితత మూర్తులగు పి
త్రాస్థికల్ నీరంబులందు త్రోసి
సన్నిహిత పితృ ప్రశస్త భావము దూర
వసు లోక భూములవఅకు దోలి
శాశ్వతంబుగ భూమి చాయకురా వీలు
పడనట్టి పెక్కు కట్టడులు చేసి
అతి ప్రబుద్ధ మతిని గృహ యాజమాన్య
పదవి దుశ్చింతచేసి రా బట్టుకొంటి
శిశుయే మందు నాదు దుశ్చేష్టితముల
కమిత పాపాత్ముడను పితృహంత నేను.

ఈ పితృ యజ్ఞ కృత్యవతారిక ఇట్లు గాసాగినది. ఏవం విధమైన పీఠికకూర్చిన తరువాత శ్రీరాముని పితృ యజ్ఞమునకున్ముఖుడగుట వ్రాయబడినది. పితృయజ్ఞము చేసినచో శ్రీరామచంద్రుడే చేయ వలెను. ఆ వాని పితృభక్తియట్టిది. రామాయణ మును పూర్తిగా నర్థముచేసికొనుటలోని ఒక అంశము శ్రీరాముని పితృభక్తి. ఏతదంశమును పట్టుకొనకపోయినచో పితృ మరణ వార్తవిన్న చిత్రకూటస్థుడైన రాముని పితృయజ్ఞ స్ఫురణము రాదు. శ్రీరామలింగేశ్వరరావుగా రాస్ఫురణ ముతో నా ఘట్టమునందుకొన్నారు. ప్రథమ ఖండముగా వ్రాసిన అరవైమూడు పద్యములలో రాముని దుఃఖోద్విగ్నత, ఆ దశరథుని మరణము నెరిగింపజాలక సుమంతుడుపడిన వేదన పరమ రమణీయముగాను ఔచితీజ్ఞానపర్యాప్తముగాను నున్నవి.

ఎడదన్ దుఃఖము కంటి కోణములలో
నేర్పడ్డ బాష్పంబులై
జడివానై ప్రాదమై దిలీపరఘు
రాజన్యుల్ మృతింబొంది రె
ప్పుడో! ఆనాళ్ళది దుఃఖమెల్ల
నపుడై పూర్వాపరంబుల్ స్మరిం
పడు తత్కాలగత ప్రధాన విషయ
వ్యాపారముల్ మంత్రియున్.

ఇది సుమంతుని ఆపడిన వేదనావిష్కరణములోని ఒకస్థితి—ద్వితీయ ఖండముగా వ్రాయబడిన వసిష్ఠోప దేశము వేదాంతమీ పితృయజ్ఞేతివృత్తమునకుత్కర్షా పాదకముగాలేదు—

ఇంతగా సంప్రదాయనిష్ఠ, వ్యుత్పత్తిసముచిత మైన ప్రతిభ పుష్కలముగాగల ఈ కవి 'శబ్దదు దారభావ పరిసంగత సుష్ఠుపదావళీలసన్నిశ్వసదబ్జ సూతిరమణీ రమణీయ మహః ప్రియాకృతీ'.

—'క్షేమేంద్ర'.